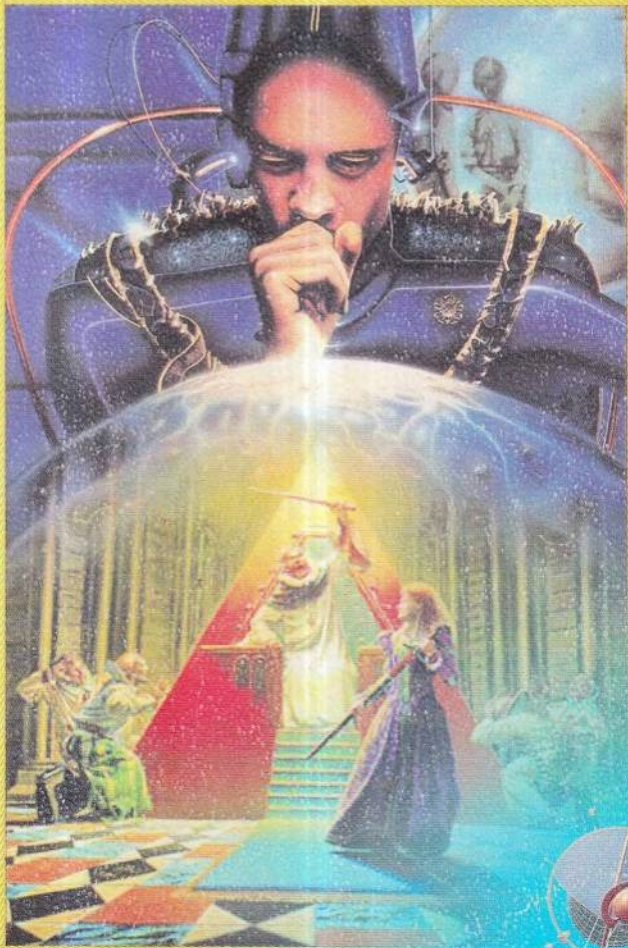

Володимир Арєнєв

ПРАВИЛА ГРИ 2

АЛФІВІКА

Володимир АРЕНЄВ

ПРАВИЛА ГРИ

Частина друга

ЗЕЛЕНИЙ
• ПЕС •

Київ 2004

УДК 821.161.2-311.9
ББК 84.4УКР6-44
А 80

АРЄНЄВ, Володимир

А 80 Правила гри (частина друга): роман. — К.:
Джерела М, 2004. — 288 с.
ISBN 966-7831-56-6

Загадковий пан оповідач уже встиг занурити вас у таємничий світ «Останньої вежі», і ви з нетерпінням чекаєте продовження? Що ж, з приємністю повідомляємо: гра триває!

Й до «Правил ЦЄЇ гри» внесено корективи. Попереду вирішальна битва з військом південних сусідів, що от-от перетне кордони Ашедгуну, – імперії, де володає династія Пресвітлих. І невдовзі правителю доведеться зробити непростий вибір між честю та зрадою. А коли, окрім честі, йдеться ще й про кохання...

Готові до повного занурення? Добре, але не забувайте: в «Останній вежі» теж коїться багато незрозумілого, а небезпека чатує на занадто легковажних буквально на кожному кроці...

ББК 84.4 УКР6-44

ISBN 966-7831-56-6

© В. Арєнєв, 2004
© ТОВ «Джерела М»,
художнє оформлення,
оригінал-макет, виключна
ліцензія на видання, 2004

ДЕНЬ ДЕСЯТИЙ

– Якщо так піде і далі, ми звідси не виберемося й через рік, – флегматично зауважив Данкен.

Мені, зізнатися, було зараз байдуже. *Навряд чи слова журналіста щось змінять.* До того ж, мене дуже насторожувала поведінка Мугіда. Коли такі люди – владні, впевнені в собі, – починають розмірковувати, вагатися, я, особисто я, відчуваю, що лишається тільки уважно, дуже уважно спостерігати, аби з'ясувати, що ж призвело до цього непевного стану.

– Так, – у Данкена з'явилася невеличка група підтримки – в особі подружжя Валхірів, – так, пане Мугіде, коли ж нарешті приберуть цю каменюку?

Журналіст розгублено хекнув, оскільки його риторичне запитання стосувалося дещо іншого. Але – як-то кажуть, у кожної мухи своя купа проблем.

Оповідач зітхнув та похитав головою:

– Так-так, я згоден із вами, панове сприймачі. Жахлива безвідповідальність служби

ремонтних робіт ні в якому разі не залишиться непокараною. Але оскільки попереду в нас ще кілька оповідей, то я б на вашому місці не турбувався. До того часу, коли ми скінчимо, каменя біля дверей, певен, уже не буде.

– А коли ми скінчимо? – повторив своє запитання Данкен.

Мугід глянув на нього так само незворушно і лише на мить іскринка іронії засвітилась в його очах (але я її помітив і, здається, Данкен – теж).

– Розумієте, пане журналісте, мені дуже важко назвати точну дату. Існують обставини, які ми не можемо передбачити – наприклад, різні випадковості, розлади самопочуття, як це вже було із панною Карною (вибачте, шановна, що згадую про це зайвий раз). Інакше кажучи...

– Я зрозумів, пане оповідачу. Можете не продовжувати. Дякую вам за вичерпну відповідь.

Мугід розвів руками й вклонився:

– Шкода...

– Не варто, – відмахнувся Данкен. – Не варто.

Ми почали підводитися й потроху розходитися хто куди. Був ранній вечір, і залишався час... – на що? Я от, наприклад, збирався як слід поїсти та зайнятися "Феноменом". А то ще таємничі служники "Вежі" виявлять пропажу фоліанта й відберуть. Я уявив собі цю батальну картину. Троє – п'ятеро людей в старовинному вбранні вчепилися в книгу з одного боку, я – з іншого, а на задньому плані,

ховаючись за спинам служників, метушиться Мугід і, махаючи руками, горлає: "Обережніше, не пошкодьте", – йдеться, звісно, про книгу, а не про мене.

До речі, про книги. Коли вже пану оповідачеві і варто турбуватися, то зовсім не про "Феномен", який цілий та неушкоджений лежить у мене в кімнаті. Краще б уже замислився над долею пліснявого фоліанта, який я викинув разом із іншим мотлохом, коли вибрався із того загадкового поверху. І куди це моторні служники поділи всі речі? Він же, бідолаха, шукав, нервував, а знайти не зміг. Начебто, вони сміття не вижбурють просто з вікон "Вежі", хоча, за важких умов облоги можливе й не таке. Вистачило б харчів. І Обхад – головне, аби він вчасно зорієнтувався та дав сигнал, інакше всім нам...

Хвилиночку! Звідки я знаю, що Армахог доручив саме Обхадові...

Я похитав головою й уголос вилаявся. Луна незграбно підхопила незвичні слова й понесла по коридору, зачіплюючи за гобелени та електричні смолоскипи. Я перелякався.

/"Ви хоч знаєте, що інколи сприймачі ототожнюють себе з подіями, про які чують, і врешті-решт божеволіють? Просто не можуть повернутися назад. Уявляєте собі, га?"/

Це розповідав Данкен у день прибуття. Тоді ці слова забулися... майже забулися, але зараз, коли розум, мій розум, видав ту нісенітницю про Обхада, я ладен був... Навіть не

знаю на що. Але беззаперечним є одне: треба вибиратися звідси, і якомога скоріше.

Та це неможливо, приятелю. Ти замкнений – ви всі замкнені в "Вежі", поки пани рятівники не виявлять ласку і не заберуть камінь. А доти... Два дні тому, пригадується, я відчував щось подібне. Тоді я списав усе на сонне марення, але зараз я ж не спав!

У горлі з'явився неприємний клубок, закортіло терміново випити. До людей, до людей, швидше до людей. Нехай навіть я натраплю на зануду-Чрагена, нехай Данкен дзижчить над вухом, нехай... – що завгодно, тільки б забути, стерти це відчуття повторюваності того, що відбувається!

Але у Великій залі вже (чи – ще?) нікого не було. Наливши собі з глечика якоїсь солодкокислої гидоти, я одним махом ковтнув її й скривився: стало ще гірше. *Напевне, це суб'єктивно, напевне, це минеться. Певно...* Але не минуло, наче хвиля, билосся у свідомості, і хоч амплітуда коливань клятої хвилі вщухала, я знав, що вона знову розгойдається, варто лише дати поштовх. А цим поштовхом буде оповідь. *Відмовитися? Так, це найкращий вихід – днинку посидіти в кімнаті, почитати.*

Я вирішив розпочати негайно. Зрештою, читання заспокоює, особливо читання давньоашедгунською, бо тут доводиться з головою занурюватись у розгляд варіантів трактування того чи іншого ієрогліфа, – стає не до сторонніх думок про божевілля

/та війну/

та інші психіатричні дурниці.

Раптом пригадалося вчорашнє попередження. *Чи можливо, щоб хтось помітив внутрішні зміни у мені й вирішив попередити? Чи в записці йшлося про щось інше? Про що? Чи, часом, не про роботу?*

На думку спали розповіді про моїх попередників. Жоден не впорався із завданням: деякі не з'являлися в полі зору Хінега, а рідко що проходить поза його увагою! А деякі відмовлялися від усього, повертали задаток та розводили руками, нічого не пояснюючи. Наче і не сталося нічого.

Добре, геть усі чорні думки, я живий, здоровий (ну, майже здоровий), у повному розквіті сил. І книжка, от вона: читай досхочу. Звичайно, значно цікавіше провести час у компанії пані Карни, але я зараз надто погано почуваюся, аби бути витонченим і галантним співрозмовником, а перекладати свої проблеми на тендітні плечі дівчини (ще "поскаржиться" у вежевий медпункт!) не хочу. Залишається тільки зануритися у вивчення "Феномену Пресвітлих".

Книжка розгорнулася на тому місці, яке повністю відповідало моїм сьогочасним запитам.

...Окремо слід розглядати феномен оповідачів. Теоретично, його "власників" можна віднести до тієї ж групи, що і феноменоносіїв Пресвітлих, та коли розглядати цю проблему

детальніше, побачимо, що не все так просто. Перш за все насторожує час появи перших оповідачів. Він приблизно збігається з остаточним усуненням суурами носіїв феномену Пресвітлих. Сам факт, що мандрівні мудреці не звернули уваги на оповідачів, говорить багато про що.

Узагалі, існує кілька варіантів пояснення ставлення суурів до оповідачів. Наприклад, деякі вважають, що мандрівні мудреці просто "втомилися" усувати феноменосіїв; так би мовити, зрозуміли, що їхня мета недосяжна. Зізнатися, ця версія слабенька – особливо коли врахувати, що до появи оповідачів суури усували власників феномену Пресвітлих упродовж двох сотень років. Вірогіднішим можна вважати припущення, що *суурам було до появи оповідачів зовсім не байдуже. Просто вони не продемонстрували це так наочно, як у випадку з феноменосіями.*

Та все ж найрозумнішою версією, на нашу думку, є така: оповідачі – не тотожні з носіями феномену Пресвітлих. Вони – дещо інше, що лише на перший погляд скидається на феноменосіїв. Пояснимо цю думку детальніше.

До виникнення династії Пресвітлих, а точніше, до того, як Хреган отримав від Богів сумнозвісний дар, між людьми та Богами існувала чітка диференціація: жодна людина ніколи не володіла жодною з надприродних здібностей, які були властиві виключно Богам. Коли останні пообіцяли (і дотримали

обіцянку), межа між людьми та Богами повільно, але почала розмиватися. Можна вважати, виникла третя сутність – Пресвітлі. Оскільки на той час (як вважається) Боги не могли втілюватися та приходити на землю – через війну Фаал-Загура та її наслідки, – кожен, хто мав надприродні здібності, автоматично відносився до династії Пресвітлих. Пізніше, після ан-тегу, на таких людей просто не звертали уваги – до недавнього часу. (Принаймні не звертали уваги ті, хто був занурений у "маячну світу").

Тож, повторимося: кожна людина, яка мала надприродні здібності, з огляду на перелічені вище уявлення, класифікувалася дослідниками як Пресвітлий (згодом – носій феномену Пресвітлих). Навряд чи комусь спало на думку, що оповідачі становлять якусь четверту категорію: вони не звичайні люди, не Пресвітлі (феноменосії) й не Боги – інша сутність. Але якщо оповідачі – саме ця четверта категорія, то цілком зрозуміло, чому суури не стали їх *усувати*.

Розглянемо феномен оповідачів детальніше – для того, щоб отримати уявлення про те, хто вони такі або *що вони таке*.

У цьому місці я збуджено хмикнув: *ну-мо, подивимося, хто ви, пане Мугіде!*

Отже, на відміну від носіїв феномену Пресвітлих, оповідачі мають лише одну надпри-

родну здатність. Ця здатність незмінна та, власне, і є тією ознакою, за якою можна відрізнити оповідача від простої людини. Оповідач оповідає. Цей своєрідний спосіб передачі інформації за певною кількістю ознак відрізняється від інших, відомих та доступних людям (акустичного, візуального тощо); разом із тим, він поєднує в собі ці способи. Можна сказати, оповідь – якісно новий метод передачі інформації. На жаль – або, на щастя? – оповідати можуть лише оповідачі; при цьому інформація передається в односторонньому порядку. Звідси й розподіл на оповідача та сприймача.

Що та як передає оповідач? І за яких умов?

Що? Будь-яку інформацію про те, що вже відбулося. Ніколи – про те, що відбувається на даний момент, і ніколи – про майбутнє, або про те, що не могло відбутися/не відбувалося. При цьому слід зазначити: оповідають, як правило, про те, що відбулося дуже давно, тому йдеться напевно не про власний досвід, не про те, що вони колись бачили на власні очі. Ця незбагненна деталь здається нам дуже цікавою і, можливо, ключовою у пізнання феномену оповідачів. Але перш ніж говорити про неї докладніше, продовжимо аналіз процесу оповіді.

Як? Уточнимо: за яких обставин? Перша та необхідна: згода реципієнта/реципієнтів. Тільки за їхнім бажанням сприймати оповідача і особистим проханням, той починає передачу інформації.

Максимальна тривалість – доба. Певно, це також пов'язано з піклуванням про сприймача/сприймачів. Оскільки упродовж оповіді інфо-реципієнти не харчуються, процес, який затягнувся на добу, може загрожувати сприймачам повним або частковим виснаженням.

Перед початком процесу передачі інформації оповідачі вимагають, аби сприймачі зайняли сидяче положення. Це необхідна умова – під час оповіді реципієнти перебувають у стані, схожому на сон.

/примітка. При вивченні феномену оповідачів дослідники наштотвхуються на стійкий супротив з боку самих же оповідачів. Тому дані, зібрані в цьому розділі, переважно спираються на свідчення колишніх сприймачів/.

Досі невідомо, що робить під час оповіді інфо-донор (оповідач). Початок процесу передачі інформації сприймається реципієнтом як різкий нетривалий біль під повіками, що супроводжується яскравим різнобарвним видом – також нетривалим, і тому його мало хто запам'ятовує. Свідки стверджують: асоціації, які виникали у них при появі видіння, – щоразу інші.

Ці біль та видива також з'являються у реципієнта тоді, коли оповідь робить часовий (та/або просторовий) стрибок.

Що відчуває сприймач під час оповіді?

"Я почувався легким метеликом, який може літати де завгодно, залишаючись непомі-

ченим. Тільки... хтось вів мене по тому, що відбувалося, показуючи думки та почуття людей, які померли кілька сотень років тому. Ні, мене не обманювали й не неволили, змушуючи бачити те, що хотів показати невидимий поводитир; швидше, це було схоже на батька, який веде за руку – вже, даруйте за повтор – нерозумне дитя (у даному випадку – мене). Ні, я не відчував присутності поряд інших сприймачів. Власне, коли все це відбувалося, я дуже туманно пам'ятав, хто я та чим займаюся. Не пам'ятав себе. Тільки під час зміщень (переходів від одного епізоду до іншого) пригадував, хто я". /зі свідчення пана .../

"Знаєте, мені здається, якби я пам'ятала, хто я, то збожеволіла б. Кров, смерть – і взагалі все це... дуже лякає. Розумієте, я відчувала те ж, що відчували герої оповіді, і страх, і відчай, і задоволення, й радість. Навіть... екстаз.

По закінченні оповіді я пригадувала, хто я, і могла думати, відсторонено аналізувати, що сталося. А оскільки я відчувала все це, так би мовити, на власній шкірі, подібний аналіз об'єктивніший... і сильніший". /із свідчення пані .../

"Так, це могло б бути атракціоном. Розвагою. Але – тільки раз. Для кожної людини – тільки один раз. Звичайно, це лише моя думка, ви розумієте, але я розмовляв з іншими сприймачами – багато хто згоден зі мною.

Розумієте, спочатку не віриш, що це так діє. Просто не можеш повірити. Гадаєш:

"Дурниці". Потім приходиш та бачиш – не дурниці. Далеко не дурниці. Це не розвага – от у чому річ! Це не може бути розвагою. Одна справа – телевізор, там ви бачите кров та смерть, але і кров, і смерть несправжні. Ми це знаємо... Навіть коли і справжні – ви не співчуваєте, вам байдуже. А під час оповіді ви – навіть, можливо, проти власної волі – співпереживаєте.

Зрозумійте, повторення цих відчуттів вам не захочеться. Хоча... я б не назвав ці враження негативними. Просто дуже важко таке переживати". /із свідчення пана .../

Закінчується оповідь, як правило, одномоментно. Без різкого нетривалого болю та видінь.

Стосовно ж соціального статусу оповідачів, то і зараз, і тоді вони прагнули до того, аби оповідати. При цьому – як зазначалося – інфо-донори оповідають, в основному, про події "давно минулих днів, яким повернення немає".

Як правило, оповідач знаходить для себе якусь архітектурно-історичну пам'ятку або музей, де проживає. Подібний інфо-донор приймає та обслуговує невеличкі групи туристів, заробляючи так гроші на існування.

Для оповідачів характерною є особлива, просто-таки природжена неприязнь до дослідників і, – незрозуміло як, але завжди – безпомилково, – вони знаходять та знешкоджують їх.

Отже, порівнюючи носіїв феномену Пресвітлих та оповідачів, бачимо суттєві розбіжності між ними, що й дає нам право вважати інфо-донорів якоюсь четвертою категорією розумних істот. Ми не знаємо...

*Веселі вони хлопці, ті, хто писав книгу!
"Знешкоджують"! А конкретніше?!*

Заспокоєння прочитане явно не принесло. Скоріше, навіть навпаки. "Знешкоджують"! Наче мені своїх турбот зараз бракувало. Наче хтось мав на меті мене залякати і тепер займався цим, розважливо, неспіхом, із паскудною усмішкою на вузьких фіолетових устах.

"— Чому фіолетових?"

"— Я так і знав, що з решти пунктів заперечень у вас не виникне!"

Ще й записочка ця...

Записка особливо не давала спокою, і тому, коли в коридорі почулися повільні

/загрозливі/

кроки, я здригнувся і пошукав поглядом щось важке.

Підходить. Зупинився. Прислухається.

Напевне, намагається розібрати, тут я чи ні. Добре – почекаємо.

Стукає й питає: "Парубче, ви тут?"

Несподівано мене пробрав нестримний напад реготу, я ледь не злетів із ліжка, здригаючись від сміху, наче божевільний. Як-то кажуть, у переляку розуму з кулачок немовляти, а очі – кожне з добрячу тарілку.

– До вас можна? – обережно поцікавився "академік".

Дякувати Богам, що не запитав, чи все гаразд, а то б я знову зареготав. А так чинно заявив: "Звичайно. Заходьте", – і навіть сів, хоча й не встиг стерти з обличчя ідіотську усмішку.

Чраген зайшов, притискаючи до грудей шкіряну папку темно-синього кольору з блискучою пряжкою-застібкою. В таких папках годиться носити або архів родини (всілякі генеалогічні дерева з кущами, світлини прабабок у третьому коліні та засохлі грамоти дідусів за гарне навчання в школі й інституті), або ж документи, на яких зазначено чорною фарбою: "Цілком таємно".

– Пам'ятаєте, ви обіцяли допомогти мені з книгою?

Я кивнув, побоюючись, що не стримаюсь і знову зареготчу. Від нервів.

– От, приніс одну сторіночку, – він клацнув застібкою папки і обережно, як акушерка немовля, дістав підгризений скраю аркуш. Я затамував подих, цілком справедливо підозрюючи: "дмухнеш – розсиплеться".

– Зможете розібрати? – допитливо поцікавився Чраген, викладаючи свій скарб на столик, поряд із "Феноменом Пресвітлих". Косяй погляд ковзнув по фоліанту і повернувся до мене. – Спробуйте?

– Спробую. Ну-мо, ну-мо...

Ієрогліфи були давні, схожі більше на піктограми, ніж на давньоашедгунські пісьмена. З такими одразу не впораєшся.

А пан Чраген навис над столиком і не хотів йти.

– Як? – запитав він, сухо дихаючи в потилицю.

– Важко, – відверто зізнався я, встаючи з ліжка та підсуваючи до столика стілець. – Але залиште його на добу, і все, що можна, я з нього вичавлю.

Старий занервував, потер лисину, кашлянув.

– Н-ну, – протяг, – ну добре. Але тільки на добу. Є причини...

Він невизначено помахав папкою у повітрі.

– Так, звичайно. Розумію.

Іди ж нарешті!

– Я, мабуть, ще зазирну до вас пізніше, якщо дозволите. Раптом...

Я похитав головою.

– Не варто. Гадаю, серйозні результати будуть лише зранку, а ймовірніше – навіть увечері. Тож...

– Зрозумів. Тоді – на добраніч. Щиро дякую, що погодилися допомогти. На все добре, парубче.

От і з'явилася причина завтра відмовитися від сеансу. Зізнатися, не хотів би посылатися на здоров'я.

Я витяг чистий аркуш паперу, олівець, кишеньковий словник (якщо я обходився без нього при читанні "Феномену", то тут уже – ніяк); увімкнув настільну лампу.

Кілька наступних годин минули непомітно, я навіть перестав турбуватися про розлади здоров'я. Я забув про навколишній світ, і лише сильний голод змусив відірватися від дешифровки. Спустився у Велику залу (там нікого не було), поїв як слід і знову взявся до роботи.

Заснув пізно вночі, і весь час, поки лежав, загасивши світло, перед очима миготіло плетиво давніх знаків, що таїли в собі думки людини, яка жила Боги знають коли. *Дивно!*

ДЕНЬ ОДИНАДЦЯТИЙ

– Вставайте, пане!

У-у, зануди!

– Уже встаю!

Але якщо ви сподіваєтеся, що я зараз помчу в оту кімнатку на першому поверсі – дзуськи! Хоча...

Учорашня робота з розшифровки папірця, принесеного "академіком", налаштувала мене на добродушний настрій. *Дурнуваті побоювання – геть! Я цілком здорова людина і доведу це, відправившись до клятої кімнатки й сприймаючи Мугідові оповіді. Я цілком здорова людина!*

Вже у Великій залі, я збирався повідомити Чрагенові, що робота завершена, але він чомусь відвернувся і почав пожвавлено спілкуватися з пані Валхір. *Напевне, хоче, аби тасмниця залишилася "між нами". Нехай... Я сьогодні добрий.*

Коли вся наша групка спустилася вниз, я на мить відчув невпевненість та страх перед тим, на що збираюся знову погодитися. Я вже хотів піти геть, вигадавши якусь причіпку, але в цей час Мугід пильно подивився на мене, як зазвичай дивляться... ну не знаю, як дивляться хлопчиська: "Слабо?"

Не слабо!

І я приєднався до сприймачів. *Який же я все-таки...*

ОПОВІДЬ ДВАНАДЦЯТА

Який же я все-таки бовдур!

Бред Охтанг заплющив очі й деякий час розглядав помаранчеві та жовті кільця, що жили своїм незбагненим життям, паруючись та розпадаючись на дрібніші. Кільця сміялись, а смужки зневажливо кривлялися: "Який же ти все-таки бовдур!"

– Розбивайте табір, – звелів він і розплющив очі, аби подивитись у темряву. Темрява рухалася, втомлено перемовлялася та брязкала збруєю. Бред Охтанг глянув вище, туди, де темрява переходила у нічне небо. Вгорі височіли велетенські спухлі пальці – вартові вежі Ашедгуну. Там стояла тиша – ні вогника, ні руху.

Чекають. Вони все давним-давно знають і тільки чекають, коли ми зайдемо. Прокляття!

Данн (півничани сказали б "старегх") зовсім недоречно позіхнув та спішився. Божевільний, на межі сил та можливостей марш

через усю країну, організований лише для того, аби тепер половина – *і це в кращому випадку* – війська хумінів загинула в триклятій ущелині. "Так наказав Оберігаючий". І братам начхати, що неможливо проскочити таку невеличку, по суті, ущелину Кріна. "Так наказав Оберігаючий".

Раби вже напинали шатро, розпалювали вогонь у триногах, давали вівса коням. Дозорні від'їжджали до периметра майбутнього табору, решта спішувалася, аби піймати ті нетривалі години відпочинку, які були їм подаровані.

До Бреда підійшов Нол Угерол, уклонився.

– Довго стоятимемо, данне?

Та пішов ти!..

– Ще не знаю, Співрозмовнику. Гадаю, не довше, ніж необхідно.

Жрець нового Бога, цей підступний шакал, кивнув, від чого тонка заплетена кіска – все, що лишилося від пишної колись чуприни – здригнулася. Потім, уже без жодного слова, жрець пішов геть.

Бред Охтанг із погано прихованою зневагою подивився вслід Співрозмовникові й укотре подумав: *Ця людина зараз могутніша за тебе. Точніше, могутній не він сам, а ті, хто стоїть за ним, що, зрештою, майже нічого не змінює.*

Данн знову позіхнув та подався до шатра, кинувши повід рабові-конюху. Нол Угерол – проблема майбутня; ущелина, яка "гостинно" пролягла перед армією – теперішня.

У шатрі він скинув із себе важкий плащ (той впав додолу, здійнявши хмарку пилу, що деякий час висіла у повітрі), всівся на лавочку поряд із триногою, блаженно простягнувши ноги. На кілька хвилин можна розслабитися і ні про що не думати. Потім... Потім одна надія – на те, що Гук Нівіл виконав своє завдання.

/зміщення – йде над видноколом грозова хмара/

Як з'ясувалося, Джергіл поквапився. Хуміни, хоча й підійшли до Кріни, але заходити в ущелину явно не збиралися. Найпильніші з вежевого гарнізону, поспостерігавши за ворогом, повідомили, що той, швидше за все, налаштовується розбивати табір. Правильно, взагалі-то, робить.

Якби хуміни втнули дурницю та зайшли в Кріну зараз, можливо, план Талігхіла став би просто зайвим. Але хуміни не зайшли, план залишався в силі, а правителя все-таки розбудили, причому – дарма. Тепер у роздумах про завтрашній день він не міг заснути й, наче загнаний звір, міряв кроками кімнатку, викликаючи нервові дрижання свічок.

Крізь вузьку дірку в стіні, яку вікном назвати важко, всередину проникало завивання вітру. Талігхіл підсвідомо напружував слух, аби вловити хоча б натяк на шум з хумінського табору, але... – *нічого, тільки вітер, лише клятий вітер!* Він навіть зупинився, щоб кроки не заважали слухати.

Ф-фу маячня! Звичайно, в Північно-Західній не чути нічого, що відбувається південніше, ти це чудово розумієш. Припини нервувати. Піди прогуляйся, чи що...

Ідея пройтися по вежі видалася Талігхілові не такою вже й поганою. Зазвичай нагулюють апетит, але, можливо, йому пощастить, і він нагуляє сон – не сон, а саме сон, нормальний, здоровий, можна із наложницями та усілякими насолодами для плоті. *Кажуть, тут підмішують щось у суп, аби солдатів не відволікали сторонні думки. Не знаю, не знаю...*

Правитель вийшов з покоїв та нашттовхнувся на охоронця. Джергіл винувато кашлянув, мовляв, розумію, що поквапився, але... Пресвітлий махнув рукою:

– Облиш. Ти все зробив правильно. ... Не ходи за мною, будь тут.

Навколо снували люди, його не помічали або не впізнавали, зачіпали ліктями, просили відійти.

– Не спиться? – почувлося позаду.

Талігхіл повернувся й побачив Хранителя Лумвея.

– Не спиться.

– Розумію, розумію, – сказав "глава сімейства". – Нічого, з часом, певен, це минеться. До речі, – додав він, – я виконав ваш наказ – дзвонарі пильно спостерігатимуть за Коронованим.

Правитель розгублено кивнув, що мало виглядати як вдячність.

– З вашого дозволу, зникаю, – всміхнувся пан Лумвей. – Справи, справи...

Він рушив сходами у супроводі помічників, які уважно вислуховували розпорядження Хранителя й навіть щось занотовували на невеличких сувоях.

Талігхіл побачив знайомий силует.

– І ви тут, пані? – він ввічливо вклонився ватажку Клинків, але Тесса лише скупно хитнула головою у відповідь й навіть не спробувала всміхнутися.

– Щось не так?

– Га?.. Все гаразд, дякую, – вона невизначено махнула рукою. – Дрібниці.

– Коли я можу чимось допомогти, тільки скажіть...

– Дякую.

Ув-Дайгрейсе, звідки в ньому стільки гречності? Він що, переїв солодкого на ніч?

Але войовниця подумки хмикнула й похвалила себе. *Ну досить тобі, наче не розумієш? Цей поважний пан кинув на тебе оком. Ти ж сама цього хотіла, чи не так? От, маєш. Обставини змусили правителя залишити дома свій гарем, отож доводиться спокушати таких, як ти... Між іншим, велика честь, бути збезчещеною...*

Тьху, яка гидота! Про що ти тільки думаєш?!

/А він нічого/

До речі...

Тесса ще не знала, що "до речі", але була точно впевнена: ще трохи, і вона почне неймовірно

ляються. Тому швиденько попрощалася й поквапилася до себе, проклинаючи все на світі.

Насправді, войовниця розгубилася. Досі вона займалася виключно нагальними проблемами Клинків і тільки тепер випало трошки часу, аби
/виплакати/

побути насамоті. А їй конче необхідно побути насамоті.

Вона грюкнула дверима з такою силою, що, здавалося, камінна кладка розвалиться до всіх триклятих демонів, щоб... щоб...

Як він міг?! Як він міг залишитися там, коли вона сидить зараз тут?! Чому він поїхав у східні вежі? Чому?

Ні, я сама винна. Це ж я керую Клинками. Звичайно, віддавав вказівки з розподілу каторжників Сог, але... До чого тут Сог?

/Зачекай, а навіщо він взагалі встряв у цю історію?/

Ну, я не знаю. Та й не в тому ж справа! Чому я завчасно не звернула на це уваги? Чому?! Боги, я так довго чекала, а тепер...

/А може, це й на краще. Ви ж стали чужі. Не зовсім, звичайно, але все ж. А так... усе владнається... якимсь./

Звичайно, він змінився. І я змінилася. Але не настільки! Тоді... – навіщо взагалі?..

"Змінилася". Це слово несподівано стало найголовнішим. Вона обережно доторкнулася пальцями очей і зрозуміла, що ті абсолютно сухі.

"Ватажок Вільних Клинків не має права на сльози".

Чи такою вона була колись? Ні.

І що тепер? Від усього відмовитися, відмовитися від коханого, від самої себе? Я ж така, як є. І він – такий. Але ми кохали... – ми кохаємо один одного досі. Виходить, ще не все втрачено, виходить...

Тесса підвелася з ліжка та пройшлася по кімнаті, несвідомо шарпаючи пряжку на ременях піхов. Із цим треба щось робити. Не можна все залишати, як є, інакше буде ще гірше. Але що можна зробити, перебуваючи по цей бік ущелини?

Стукіт у двері пробився в її думки холодним градом.

– Хто там?

– Кен. Можна?

– Так, заходь.

Брат сьогодні весь день був похмурий, але тільки зараз Тесса це усвідомила. *Немає нічого дивного. Мабор казав таке, від чого мимоволі спохмурнієш.*

– Я знаю, тобі зле, але не переймайся. Це він спересердя, сам розумієш.

Кен невесело посміхнувся:

– Ну звичайно! Боги, Тессо, це я прийшов тебе втішати!

Войовниця махнула рукою й хотіла відвернутися, але не відвернулася.

/"Ватажок Вільних Клинків не має права на сльози"/

– Не варто, Кене. Війна рано чи пізно скінчиться, правильно?

– Так, але для когось вона може скінчитися раніше.

Він присів на найближчий стілець і запитав:

– Що вирішили із... каторжниками?

Войовниця розповіла.

Брат ствердно кивнув, наче сподівався почути щось подібне.

– Послухай, Тессо, ти замислювалася над тим, що відбувається?

Вона запитально подивилася:

– Що ти маєш на увазі? Війна.

– Правильно, правильно. Я про інше. Про те, на чієму ми боці, ми, Вільні Клинки. Ми... вже дуже давно не наймалися на службу до Пресвітлих, настільки давно, що я ладен був зараз сказати "ніколи". Укрін знає це краще за мене, але і я трохи розбираюся. Ми завжди були вільними найманцями – не кривися, я знаю, що тобі не подобається це слово, але це правда – досі ми були вільними найманцями. І вже, безперечно, ми ніколи не об'єднувалися під чіємось керівництвом.

– Це камінь у мій город? – тихо запитала Тесса.

Кен похитав головою:

– Ні, звичайно, ні. Я просто кажу: з Братством щось відбувається.

Войовниця знизала плечима:

– Нічого дивного. Часи міняються, змінюються й люди. Ти боїшся цього? Для мене це несподіванка, я ніколи не вважала тебе запеклим прибічником дотримування всіх тради-

цій, які Братство встигло нажити за минулі роки.

– Є традиції і є Традиції. Якщо почати порушувати останні... – Кен замовк.

– Життя не стоїть на місці, Кене. Ти знаєш. Він замислився, спершись підборіддям на кулаки.

Наступну Кенову фразу Тесса зрозуміла не відразу, бо той зненацька заговорив про інше.

– Він має рацію. Він не помиляється у головному. Я тут не задля нього, ні. Розумієш, Сестричко, коли мати вмирала, вона просила мене подбати про наймолодшого. Середнього вже тоді не було... – ти знаєш, Сестричко. Тож просила подбати...

– Ти і дбаєш, – закінчила Тесса.

– Дбаю. А він знає... ну, коли й не знає, то здогадується. Він завжди був кмітливий.

Кмітлива гадина, – подумалося їй. – Я, мабуть, молитимуся Ув-Дайгрейсові, аби забрав Скаженого до себе. Це найкращий вихід для всіх нас; певно, саме тому ми можемо на нього не розраховувати.

– Нічого, Кене. Там побачимо.

– Правильно, Тессо. Завтра стане легше, розпочнеться бій, тоді – не до думок.

Войовниця кивнула. *Бій – це добре. До нас, щоправда, навряд чи докотиться, принаймні – завтра-післязавтра.*

– До речі, не забувай, будь ласка, про те, на яких умовах ми тут, – сказала вона якомога недбаліше. (Ще в столиці домовилися про роз-

секречений план Талігхіла згадувати тільки натяками. Навколо могли бути – напевне й були – уважні вуха та пильні очі).

– Я подбаю, – пообіцяв Кен.

– І, – пригадала Тесса, – приглянь також за тим хлопчентям, Кейосом.

– Моя помилка, що він тут.

– Помилки ділитимемо, коли виберемося звідси, – різко та жорстоко підсумувала вона.

– Правильно, – погодився Брат. – На добраніч, ватажку.

Тесса дивилася на зачинені за Кеном двері, і в роті було сухо та гірко, наче від не випитого до дна трунку.

/зміщення – відблиск на вигині келиха/

Бред Охтанг чекав до світанку. Потім ще трохи, хоча вже розумів: Гуку Нівілу з якихось причин не вдалося виконати завдання. Тепер... що хочеш, те й роби.

Але біда в тому, що він змушений був робити те, чого не хотів. Він не хотів посилати своїх людей у пастку, якою, без сумніву, була Кріна. *У тебе немає вибору, данне.*

Нол Угерол заявився

/по звіт/

із питаннями, тільки-но Бред поснідав.

– Нехай буде з тобою Оберігаючий.

– Нехай буде, – втомлено погодився Охтанг. – Ти розмовляв із ним, Співрозмовнику?

Жрець похитав головою:

– В цьому немає необхідності, данне. Його вказівки чіткі та недвозначні. Ми мусимо по-

квапитися. Ми повинні сьогодні ж увійти в ущелину і рушити далі.

– Скажи, Співрозмовнику, ти не думаєш, що в Кріні на нас, напевно, очікує засідка? що півничани не дурні й знають про наші плани, про наш похід? що вони готові до зустрічі з нами тут, у цьому найзручнішому для них місці своєї країни?

Нол Угерол опустил повіки й поблажливо стулив губи.

– Звичайно, так і є. Але з нами – Оберігаючий.

Вони також мають Богів, бовдуре!

– Так, це важливо.

Жрець скрушно похитав головою:

– У твоїх словах відчувається зла іронія, данне. Не хочеться сумніватися в твоїй вірі.

– В моїх словах немає іронії, Співрозмовнику. В них тільки турбота про наших воїнів.

– Це справа Оберігаючого. Ти ж не хочеш сказати, що зробиш це краще за Бога?

– Звичайно, ні.

– От і добре, – задоволено кивнув Нол Угерол. – Так коли, кажеш, військо вирушить?

– За годину, – відповів, немов сплюнув, Бред. Жрець проігнорував його тон та вийшов із шатра.

Шакал!

Охтанг замислено перебирав пальцями сухе жорстке волосся. Він знав, що слід зробити. Наприклад, було б дуже непогано залишити-

ся тут ще на кілька днів та дочекатися Гука Півіла, а тим часом відрядити вивідачів, аби знайшли інший прохід, не такий широкий, що потребуватиме більше годин на подолання, – але й не такий небезпечний. Або, припустимо, посилати через ущелину невеличкі загоны – може, минеться. Але новий Бог вимагав, наказував... оберігав. Данн подумки звернувся із проханням до Духа Повітря, Гіела, покровителя

/колишнього покровителя/

його родини. Цього не можна було робити на людях, оскільки на всіх старовірів чекало одне – рабство ("Ти не владний над минулим, значить, ти – раб"), але ось так, наодинці із Гіелом, Бред молився йому. Він відчував: зв'язок ще не перервався, але ослаб. Дух залишав його, втрачав сили і

/вмирав/

віддалявся. Колись настане день, коли Гіел не відгукнеться. Охтанг не знав

*/не хотів знати/,
що робитиме тоді.*

Ну – зізнайся – насправді це не так страшно. Віритимеш в Оберігаючого. Зрештою, яка різниця, в кого – аби допомагав, коли це потрібно, та не вимагав надмірних жертв. Ти вже наполовину віриш у нового Бога, інакше тебе просто ніхто ніколи не поставив би на чолі війська. Співрозмовника ж називають так не дарма: він насправді може спілкуватися з Оберігаючим. А чи було таке раніше,

квапитися. Ми повинні сьогодні ж увійти в ущелину і рушити далі.

– Скажи, Співрозмовнику, ти не думаєш, що в Кріні на нас, напевно, очікує засідка? що півничани не дурні й знають про наші плани, про наш похід? що вони готові до зустрічі з нами тут, у цьому найзручнішому для них місці своєї країни?

Нол Угерол опустил повіки й поблажливо стулив губи.

– Звичайно, так і є. Але з нами – Оберігаючий.

Вони також мають Богів, бовдуре!

– Так, це важливо.

Жрець скрушно похитав головою:

– У твоїх словах відчувається зла іронія, данне. Не хочеться сумніватися в твоїй вірі.

– В моїх словах немає іронії, Співрозмовнику. В них тільки турбота про наших воїнів.

– Це справа Оберігаючого. Ти ж не хочеш сказати, що зробиш це краще за Бога?

– Звичайно, ні.

– От і добре, – задоволено кивнув Нол Угерол. – Так коли, кажеш, військо вирушить?

– За годину, – відповів, немов сплюнув, Бред. Жрець проігнорував його тон та вийшов із шатра.

Шакал!

Охтанг замислено перебирав пальцями сухе жорстке волосся. Він знав, що слід зробити. Наприклад, було б дуже непогано залишити-

ся тут ще на кілька днів та дочекатися Гука Нівіла, а тим часом відрядити вивідачів, аби знайшли інший прохід, не такий широкий, що потребуватиме більше годин на подолання, – але й не такий небезпечний. Або, припустимо, посилати через ущелину невеличкі загони – може, минеться. Але новий Бог вимагав, наказував... оберігав. Данн подумки звернувся із проханням до Духа Повітря, Гіела, покровителя

/колишнього покровителя/

його родини. Цього не можна було робити на людях, оскільки на всіх старовірів чекало одне – рабство ("Ти не владний над минулим, значить, ти – раб"), але ось так, наодинці із Гіелом, Бред молився йому. Він відчував: Зв'язок ще не перервався, але ослаб. Дух залишав його, втрачав сили і

/вмирав/

віддалявся. Колись настане день, коли Гіел не відгукнеться. Охтанг не знав

*/не хотів знати/,
що робитиме тоді.*

Ну – зізнайся – насправді це не так страшно. Віритимеш в Оберігаючого. Зрештою, яка різниця, в кого – аби допомагав, коли це потрібно, та не вимагав надмірних жертв. Ти вже наполовину віриш у нового Бога, інакше тебе просто ніхто ніколи не поставив би на чолі війська. Співрозмовника ж називають так не дарма: він насправді може спілкуватися з Оберігаючим. А чи було таке раніше,

аби жрець – із будь-яким духом? Ні. Визнай: за Оберігаючим – сила, і він має право. Ти протистоїш йому більше за звичкою, не бажаючи "зраджувати" Гіела, але Гіел віддаляється. Коли Зв'язок перерветься...

– Пане, молитва.

Худорлявий раб покiрно чекав наказiв Бреда.

– Іду. І ти – йди.

Данн піднявся зі своєї улюбленої лавочки, з якою не розлучався в жодному поході, й попрямував до виходу з шатра. Щоденна молитва Оберігаючому стала вже традиційною. Її проводили Нол Угерол та помічники Співрозмовника – жерці нижчого рангу. Суть молитви полягала у дослівному повторенні вимовленого Угеролом: ті, хто стояв поруч, проговорювали це, почувши від жерця, а ті, від кого Співрозмовник був далеко, – вже зі слів сусідів.

От і зараз...

Люди – раби та пани – стояли там, де їх піймала молитва: біля шатрів, біля коней, поряд із триногами; хтось поспіхом вилазив з найближчих куців, підтягуючи штани. Попереду, з невидимого даннові центру, колами розходився шепіт – немов від каменя, що впав у воду, немов від слова, що впало у натовп:

– Вірую в тебе, Оберігаючий нас, сущий на землі та небесах. Вірую в тебе та благаю тебе: не забудь нас, рабів твоїх...

"Вірую... Вірую... Вірую..."

Натовп повторював це слово вже несвідомо, але Охтанг відчував: усвідомлення не має зна-

чення. Значення має інше: вони дійсно ві-
рять. Навіть якщо і не хочуть. Він і сам витя-
гався струною між землею та небом, тремтів
разом з усіма – це було солодше за любовний
екстаз, сильніше за могутність століть, проти-
стояти цьому було неможливо, як неможливо
єдинаку протистояти натовпові. Він повторю-
вав: "вірую", – і вірував, забуваючи про
честь, про Духа Повітря, забуваючи навіть
про свою ворожість до Нола Угерола, відкри-
ваючи для себе мудрого Співрозмовника та
його Оберігаючого Бога – *нашого Оберігаючо-
го Бога*.

Потім, коли молитва скінчиться, данн ще
стоятиме деякий час, дивлячись у небеса (сьо-
годні вони майже прозорі, здається, приди-
вись як слід, – побачиш там Божественний
образ), він вдивлятиметься, але не побачить, а
потім... Потім його охопить ще сильніша не-
нависть до Угерола – саме у ці хвилини мо-
литви та після молитви. І збере офіцерів, аби
віддати наказ наступати.

"Табір згортати?" – запитає один із них, бу-
валий, який не боїться ставити питання дан-
нові, коли той гнівається.

"Ні", – відповідь Бред Охтанг. – "Не
зараз".

І знатиме, що не помиляється.

Час доведе його правоту.

Бо ці кляті півничани, як з'ясується, дуже
добре підготувалися до зустрічі південних
сусідів.

...Він наказав готуватися відразу кільком загонам, але підготовка ця полягала, в основному, в перевдяганні, оскільки роль воїнів мали виконувати раби. Данн знав, що перший удар ворога – це завжди багато смертей, і жертвувати своїми людьми не збирався.

Добре, усе зрозуміло. А хто їх туди поведе?

Він оглянув офіцерів, високих та низьких, старих, старших від нього, та зовсім ще юних, із новачків. *Хто? Послати юнака – це неминуча смерть. Ветерана – ризик, що втрапиш одного з найкращих. До демонів!*

– Орзе Вітіге, Енге Цулане. Поведете людей до ущелини. Залиштеся для отримання вказівок, решта – вільні.

Данн дочекався, поки наказ виконають, пройшовся шатром, намагаючись не зустрічатися поглядом із Вітігом – старшим з обраних (та й, до речі, старшим, ніж Бред; просто... так уже склалося, що Орз був менш лояльний до нового Бога, ніж Охтанг).

– Це перевірка, – сказав нарешті, зупинившись, данн. – Це перевірка, і тому від вас ніхто не чекає геройства. Ти і сам розумієш, Орзе. Я хочу побачити на що здатні півничани. Зробіть.

– Зробимо, – спокійно пообіцяв Вітіг. – Не турбуйся, Бреде. Якби більше часу...

Охтанг роздратовано перервав:

– Так, але часу немає. Співрозмовник передав мені чіткі та недвозначні накази Оберігаючого.

– Добре, зробимо, – повторив Орз. – Можна йти?

– Йдіть.

Офіцери вийшли з шатра і, впівголоса перемовляючись, попрямували до північного краю табору. Там на них уже чекали загони, що більше, ніж наполовину, склалися з перевдягнених рабів.

Сідаючи в сідло, Вітіг потайки поглянув на свого супутника. *Шкода, якщо Енгові не вдасться вийти сьогодні з ущелини. У нього в Хуміндарі дружина і двоє хлопчаків. Гаразд, буде видно.*

– Шикуйсь! Почати просування! Зброю не оголювати, але бути напоготові. Триматися ближче до середини.

Демона з два вийде у них триматися ближче до середини. Кріна – не рисове поле, а... раби вони і є раби. Та й воїни за таких умов також не дуже...

Вітіг глянув на небо. Прозоро-блакитної скатертини вже значно менше, її зіжмакали щелепи ущелини, щелепи з чотирма... ні, з п'ятьма іклами: чотири вежі та самотній бескид на ймення Коронований. *Кажуть... багато чого кажуть. Забудьмо.*

Кінь хропнув і скопив око на Орза. Той поплекав тварину по шиї та спрямував потроху вперед. Поспішати не варто. У вежах, напевне, помітили чужинців і, напевне, напружено спостерігають за двома загонами, які вторглися на територію Ашедгуну. Де межа, за якою зворотно-

го шляху уже не буде? Який крок Орзового коня стане сигналом для стрільців, що завмерли на балконах та біля бійниць? Цей? Чи наступний?

В Кріні ховалася тиша – втекла від людей у вузьку щілину посеред гірського хребта, вмостила, закрила голову великими пухнастими лапами й принишкла. А люди прийшли сюди, наздогнали її. І тиша тремтіла, як тремтить загнане у куток мишеня, тиша хотіла тільки спокою. Тиша...

Яка тут бридка тиша! Вона боїться і ладна втекти в першу-ліпшу мить, і кожна мить може стати "першою-ліпшою". Вже половину шляху пройдено, вже навис над нами Коронований, уже наближаються Північні вежі... коли ж?..

Тиша не витримала і закричала.

Вітіг не знав, що саме в цей момент останній воїн другого загону опинився в районі "дії" Південно-Західної. Дізнається потім... якщо дізнається.

Небеса розійшлися, але Оберігаючий не з'явився, а натомість звідти посипалися стріли та каміння. Ущелина за спиною Орза відгукнулася глухими криками та переляканим іржанням. Він смикнув повід й озирнувся, машинально здійняв руку, вихопив з-за спини щит і підняв його над головою. Щось гепнуло по вигнутій, обтягнутій бичачою шкірою поверхні, відскочило.

Ряди змішалися, людей охопила паніка. *Цього й слід було чекати. Ураба є тільки життя, і той до нестями боїться його втратити.*

Назад! Я кажу – назад! Усі назад!

Вони знали це і без нього. Повертаючись, лаючись, люди мчали назад, до виходу з ущелини, підминаючи під себе інших. Хтось уже падав вниз, так і не усвідомивши, що сталося; хтось хрипів, затоптаний чобітьми, хтось перелякано дивився на стрілу, яка виросла із передпліччя. Багатьох скинули з коней, і вони тяглися слідом, заплутавшись у поводах.

Прокляття!

Вітіг визирнув з-за щита та подивився на Південно-Західну. На балконах вежі стояли люди, яких донедавна там ще не було; вони без зайвої метушні послали стріли та каміння вниз, накриваючи практично всю територію. Вибратися звідси? – спробувати можна. Але більше шансів залишитися вільною людиною, привселюдно визнавши, що не віриш у Оберігаючого.

– Увага! – ревував він, розуміючи, що найімовірніше більшість із його людей та людей Енга Цулана зараз не чують нічого, крім власного крику відчаю. – Увага!

Почули: несподівано багато людей повернулося і навіть зупинилося на мить.

– За мною, сюди! – він махнув у бік північного виходу з ущелини. – Вперед!

І штрикнув шпорою коня так, що той став дибки та відчайдушно заржав. Біжи, рідненький, біжи!

У північних вежах не повинні чекати на подібний маневр. Вірніше, повинні, звичай-

но, але зараз навряд чи чекають. Давай-те!..

У Північних насправді не були готові. Хтось там, нагорі, невдоволено скрикнув, коли здогадався, що відбувається. Але – пізно. Ті, хто встиг, хто зметикував раніше за інших, вже були біля виходу з ущелини. Щоправда, тих, хто біг у хвості, дістало кілька стріл, але навіть ці, поранені, спромоглися вибігти із зони обстрілу. Тільки один залишився нерухомо лежати.

Так, Вітігу, а що далі?

Орз відвів свій маленький загін (сімнадцять людей, із них – п'ятеро поранених) далі від веж і дозволив зупинитися. Двоє, в яких у цій сутичці дивом вціліли коні, спішилися, решта просто попадала на землю. *Так, семеро із сімнадцяти – раби (трьох – поранених), решта – солдати. А чого ти чекав, Вітігу, га?*

– Що тепер? – перелякано запитав один із воїнів, довговолосий світлий хлопчина, років двадцяти – двадцяти трьох. Він зиркнув на ущелину й здригнувся: там іржав поранений кінь, який ніяк не міг померти.

Ну і питаннечко в тебе, парубче. В яблучко.

– Чекати ночі, – звелів Орз. – Вночі пробиратимемося до своїх.

Він здогадувався, що швидше за все ця спроба заздальгідь приречена на невдачу. *Півничани у вежах не ловитимуть гав, будьте певні. Але про це потурбуємося згодом.*

Нарешті поранений кінь замовк.

Тиша знову заспокоєно вместилася та задрімала.

/зміщення – сонячний блик у краплині крові на клинку/

Обхад пильно спостерігав за побоїщем. Він дивився згори на метушливих людей в ущелині, на спокійних стрільців на балконах Південно-Східної. Потім відійшов до попелища вчорашньої ватри й уместився на колоді, де було розстелено дорожній плащ.

– Хумінів майже знищено, – повідомив Джулах.

Обхад здивувався:

– Ти очікував іншого? Кінець цієї різанини можна було передбачити задовго до початку.

– Здається, вам подобається війна, – зауважив жрець Ув-Дайгрейса, відходячи від краю Коронованого. – Дивно.

– Нічого дивного. Я люблю ризик, а війні він властивий так само, як і багатьом іншим проявам життя... та смерті. Але у війни є багато інших... аспектів, які я ненавиджу. Втім... обличмо це, гаразд?

Джулах не відповів. Він знову дивився на те, що відбувалося внизу. Судячи зі звуків, там уже все скінчилося, і тільки самотній крик піднімався ниткою жертовного вогнища до хмарин – і вище, до неба, сьогодні дуже яскравого, майже прозорого.

– Деяким пощастило врятуватися, – промовив жрець. – Частина хумінів повернулася

у табір, частина – перейшла ущелину. Звідси, щоправда, їх майже не видно.

Можливо, все це підлаштовано спеціально? І ті, хто перейшов на цей бік, спробують знайти інший прохід? Навряд чи... Але варто переговорити з ятру.

– Скільки їх?

Певно, жрець думав про те ж.

– Близько двадцяти. Є поранені. У північних вежах не чекали такої спритності, але врешті-решт зрозуміли, що до чого, і зробили спробу виправитися.

Що ж, цілком може бути...

– Гадаю, нам слід прогулятися вниз, – зауважив Обхад. – Треба поговорити із горцями.

Джулах мовчки знизав плечима і продовжував споглядати картину побоїща.

– Що там? – запитав тисячник, уражений цією мовчанкою.

– Хуміни заворушилися в таборі. Схоже, вони готуються до облоги. Валитимуть дерева – і т. ін. У них із собою кілька невеличких балістоподібних машин.

– А ви очікували пам'ятник Ув-Дайгрейсові у повний зріст? – мугикнув Обхад.

Джулах смикнувся.

От я тебе і зачепив, парубче. Краще б тобі не забувати про те, хто тут хто.

– Я гадаю, час вирушати вниз. Не хочу повертатися у сутінках – на цій стежині можна спокійно переламати собі кістки.

– Мені здається, це не обов'язково, – вимовив Джулах.

Він опинився несподівано близько до тисячника, і це останньому дуже не сподобалося. Обхад звик *чути*, коли хтось до нього наближається.

– Що ти маєш на увазі?

За звичкою, що страшенно дратувала тисячника, жрець промовчав і почав повільно спускатися вниз стежиною. Пройшов трішки, зупинився та хаотично замахав руками, наче несподівано з'їхав з глузду й почав вважати себе вітряком.

За кілька хвилин Джулах піднявся назад.

– Невже думаєте, що нас залишили тут без нагляду? – в його голосі не було й тіні насмішки, але – проковтни демон! – саме нею й тхнуло від цих слів – так з-під дверей різниці тхне кров'ю та смертю, навіть якщо ти не бачиш розпанаханих сокирою туш.

Цього разу прийшла черга Обхада змовчати.

Аби не виглядати... *демон! цей хлопець починає мене дратувати!* – аби не виглядати повним бовдуром, він відійшов до краю Коронованого та мимоволі зазирнув на дно ущелини. *Якщо ніхто не займатиметься вбитими, з часом там почне нестерпно смердіти. Втім, дивись-но, стерв'ятники, здається, вже тут.*

Із небес, повільно й велично, немов вельможі, запрошені на урочисту зустріч до Пресвітлого, спускалися грифи. Один, найнахабніший, забив крильми та впав просто на зубець

Коронованого, неподалік від тисячника. Наче розуміючи, що люди потребують їхньої допомоги, птах не боявся Обхада, котрий стояв неподалік. Гриф схилив голову то в один, то в інший бік, придивляючись до трупів внизу. Обравши з його точки зору найкращий, птах ринув туди, де вже трапезували його товариші.

В Південно-Східній хтось із молодих хотів підстрелити кількох птахів, але його спинили. Аби хоч ці стерв'ятники впоралися із мертвими. Інакше за кілька днів (а за такої спекоти – й раніше) неприємний запах стане неодмінною складовою буття гарнізонів усіх чотирьох веж.

– У нас гості, – тихо повідомив Джулах.

Тисячник обернувся.

Поряд із жерцем стояли троє ятру. *Скільки дивлюся, стільки дивуюся. Ну чому вони всі – наче на одне обличчя.*

– Нехай камінь під вашими ногами завжди буде надійним, – вимовив один із горців. – Чи все гаразд?

Обхад виклав свої підозри.

Ятру кивнув:

– Передам Ха-Кингові. Якщо виникнуть ще якісь ускладнення, повідом.

Вони рушили, попрощавшись.

– Ти мав рацію, – сказав тисячник, – вони дійсно слідкують за нами.

Обхад чекав від жерця чогось на зразок "це зразу було зрозуміло" або "я й сам не був певен у цьому до кінця", але той лише знизав

плечима та, підхопивши сокирку, заходився збирати хмиз на ніч.

До вечора було ще далеченько. Але остаточно стало зрозуміло, що сьогодні битв більше не планується (якщо ту різанину можна назвати битвою). А от вночі слід бути напоготові – напевне частина хумнів, які прорвалися на північ, спробує повернутися.

Тисячнику мимоволі пригадалося, як він минулого разу потрапив у ці краї. Та історія майже забулася за теперішніми подіями, бачить Ув-Дайгрейс, їх вистачило б на кілька доль якогось звичайнісінького солдата, ще й лишилося трохи, – ...забулася, але тепер мимоволі виринала на поверхню свідомості, як виринає з дна Ханху крокодил, що відчував запах ослабленої антилопи.

У ті роки гарнізон Північно-Західної не мав особливих "напружень" у плані муштри й подібної рутини. Тобто, муштра, звичайно, була (все-таки Хранитель Лумвей – це Хранитель Лумвей), але не вирізнялася особливою суворістю, і якщо ти мав трохи спритності та вдачі, її вдавалося уникнути або, в усякому разі, не виконувати в повному обсязі. Тренування зі зброєю – стаття особлива, тут навряд чи солдат прагнетиме звільнитися, це – святе; але нескінченні шиккування та марширування... Це, так би мовити, на великого любителя.

Такому відносно вільному дотриманню статуту сприяло й політичне становище. Хумін-

дар на ті часи був все ще порівняно молодого державою, яка щойно стала на ноги і складалася із різнорідних – як етнічно, так і мовно – племен; і ніким не розглядалася як конкурент-противник Ашедгунові. "Хто? Хуміндар? Не жартуйте!" Перший (і наступні) правителі цієї держави принижено запрошували Пресвітлих відвідати хумінську столицю і тим демонстрували своє підпорядкування Ашедгунові. Пресвітлі їздили, приймали дари, благоволили. Загалом, на зміну нападам диких племен (проти яких, власне, і було побудовано вежі) прийшла цивілізована (майже) держава, з котрою, як виявилось, вигідно підтримувати мирні стосунки. Декому, звичайно, це не подобалося, але в основному ашедгунці сприймали таку метаморфозу схвально. Нарешті на континент-острів прийшов довгоочікуваний спокій.

Коротше, Обхад, який опинився в Північно-Західній, дуже швидко занудьгував. Тоді, в часи своєї химерної юності, він гордо носив репутацію сміливця. А такі речі, як репутація, потребують постійного підтвердження, інакше подібний статус дуже швидко переходить до іншого спритника. Можливості? Як правило, такі ж зелені ровесники, для яких всі ці штуки із репутаціями мають значення, не залишають вас без уваги, і піддрочок ви отримуете більше, ніж задосить.

Не багато хоробрості потрібно, щоб грубіянити офіцерам або під час переклички замість

"Я тут" зобразити "благородну відрижку". Це трюки, за які себе перестаєш поважати. Майбутньому тисячникові треба було дещо значніше.

Про що розмовляють солдати в казармах? Правильно, про протилежну статтю. Ні, не сумнівайтеся, кухарі сумлінно підсипають у суп спеціальний порошок, котрий знешкоджує певну кількість думок подібного спрямування. Але – по-перше, суп можна і не їсти, тільки вивудити шматки м'яса та різної там зелені, а по-друге, жодні порошки, були б вони навіть тричі "спеціальними", не перетворять нормального здорового мужика у повноцінного імпотента, чие коло інтересів не поширюється далі, ніж "пожертити" та "помахати мечем". Отож, яких би зусиль не докладали кухарі з медиками, розмови у казармах ведуться перш за все навколо жінок: спогади, поради, філософські розмірковування з приводу та без приводу, байки типу "а я от чув".

– А я от чув, – зітхнув Нірих, – горці щомісяця, коли на небі – молодик, – влаштовують оргії. Збираються всім селищем, і кожен обирає ту, яку хоче. Ну і...

– Ти бачив? – презирливо запитав Обхад. Він не любив цього вискочку, як не любить будь-який лідер свого найсильнішого конкурента. Щоправда, Нірих був великим базікою, і тому його поважали менше, ніж Обхада.

Тепер вискочка хмикнув та постукав зігнутих пальцем по лобі:

– А ти поміркуй! Горці ж туди нікого не пускають. Але люди бували, сміливі, змогли пробратися та розповідали. Звичайно, на такий ризик не кожен...

– Коли не помиляюся, завтра молодик, – недобре посміхаючись, зауважив Обхад. – Саме час розім'ятися.

Звичайно, не могло бути й мови про те, аби залишити вежу звичайним шляхом, через підземний хід. Але друзі допомогли: звісно, у Південно-Західній мали в запасі певну кількість мотузяних драбин – одну з них і "позичили" на ніч. Прихопивши найнеобхідніше, Обхад спустився в ущелину і поквапився до північного виходу, аби стежинами дістатися на перевал Анг-Силіб та послідкувати за щомісячними оргіями горців.

Смішно подумати! Його спіймали за годину і привели у селище – яке мирно собі спало й не підозрювало, що мусить займатися у ці нічні години всілякими сексуальними витребеньками. А молодий ятру, почувши про те, по що прийшов до них ашедгунець, довго та образливо сміявся. Батько веселуна, щоправда, зупинив синочка. Урешті-решт, що знають півничани про горців?..

Обхада відпустили. Навіть подарували списа, щоб міг сказати: був, бачив; навіть сувенір приніс.

Але він тоді промовчав – бридко було пліткувати про нормальних людей. Тицьнув списа у руки ошалілого Ніриха та пішов до

карцеру (Хранитель якось дізнався про авантюру). Після цього випадку авторитет Обхада надзвичайно зріс, та незабаром майбутній тисячник залишив Північно-Західну, і події давньої ночі поступово відійшли у минуле.

А от ім'я молодого ятру-веселуна мимоволі запам'яталося: Ха-Кинг.

/зміщення – жовтий блиск в очах чорного пугача/

Орз Вітіг ще раз оглянув своїх підопічних. *Сутеніє. Треба щось вирішувати.*

Узагалі-то, і вирішувати нема чого. Залишатися тут, на території ворога, без провіанту, без фуражу для коней, і чекати, доки свої пройдуть ущелину?.. *Безумство. До того ж, за таке по голівці не поглядять – зараз кожна людина на рахунку. Данн, напевне, і так божеволіє, намагаючись розв'язати задачку півничан.*

Непоганий він чолов'яга, Охтанг; трохи, щоправда, ризиковий, але це навіть на краще.

Грифи так і сновигали по небу, наче чайки біля берега, коли на нього від туги викидається очманілий кит.

Двоє чудом уцілілих коней трохи заспокоїлися, але ніздрі їхні все одно несамовито роздувалися, відчуваючи запах смерті. Вітіг наказав рабам обмотати копита тварин ганчір'ям. Він ще не був певен, чи ризикне взяти звірів із собою – вони необережним звуком могли розсекретити задум – але

чимось треба було відволікти людей. До того ж, впевненість, що Вітіг вірить: усі, навіть тварини, повернуться назад, -- могло б трохи підняти поганий настрій маленького загону.

Але повернуться точно не всі.

У невеличкій печерці, яку вони використовували як тимчасове укриття, палало вогнище; поряд лежали поранені. Двом, схоже, незабаром належало назавжди вирушити під турботливу правицю Оберігаючого. Світловолосому рабу стріли пошкодили легеню, воїну з приморських країв у голову влучив камінь. Тепер у солдата різко погіршилося самопочуття, з носа текла кров, він не відповідав на звертання. Орз не був лікарем, але бачив: їм не вижити. Брати їх із собою у прорив -- дурість, якої він робити не збирався.

– Смеркає, – сказав хтось. – Боже, там, напевно, повно грифів!

Вітіг різко повернувся.

– Я б порадив тобі боятися півничан, а не птахів. Кури з великими крилами навряд чи нам загрожуватимуть. Вони зараз не агресивні, ситі, а от у нас ще буде можливість перетворитися на їхню поживу, коли боїтимемося якихось там грифів.

Несподівано забемкали дзвони. Важке гудіння наповнило ущелину й вилилося за її межі. Почулися окремі занепокоєні ляскання крильми -- падальщиків сполохали.

Вежі перемовляються між собою. Можливо, просто обмінюються ввічливим "у нас все гаразд, а у вас?". Але ймовірніше, мова йде про "південців, що проскочили до північного проходу", і мова ця дуже проста та нехитра: "будьте напоготові, намагатимуться пролізти назад; зупинити, знищити".

Дзвони ще трохи подзеленькали та змовкли, залишивши гнітюче враження. Всі Орзові намагання підняти у загоні настроїв, схоже, зійшли нанівець.

– Добре, готуйтеся, – кинув він підопічним і попрямував до ватри, аби подивитися,

/чи не вирушили приречені до Оберігаючого/

як там почуваються поранені.

Приморець своє вже віджив. Він нерухомо лежав, і хоча тіло його ще зберігало тепло, але тепло це було позиченим у вогнища. Довговолосий світлий хлопчина, що сидів поруч із пораненими, повільно підвів очі на Вітіга та повідомив:

– Помер. Можете не перевіряти.

Ох, не подобається мені твій настрої, парубче. Нічого, там побачимо.

– А другий?

Можна було і не питати. Раб, як не дивно, ще дихав, нехай і слабо. Але йому лишалося не більше кількох годин.

Орз схилився над ним і поклав руку на плече, аби привернути до себе увагу. Червоні повіки ворухнулися, раб подивився на офіцера

цілком свідомо, але говорити нічого не став. Чекав, поки щось скаже Вітіг:

– Послухай, ти мусиш дещо зробити. Розумієш? Кивни, коли так.

Світловолосий кивнув.

– У нас є коні. Відпускати їх я не хочу – мало що може трапитися, – *раптом не проб'ємося і когось доведеться повертатися*, – але і прив'язувати – також не хочу. Коні ж ні в чому не винні. Коротше, я зроблю довгий повід і дам тобі, гаразд? Якщо ми до світанку не повернемося, відпустиш їх.

Раб повагався, але погодився:

– Тварини дійсно не винні, офіцере.

– Дякую, – Вітіг поплескав його по плечу та підвівся.

– Ну що, всі готові?

Безглузде запитання.

За допомогою Вітіга зробили повід потрібної довжини та передали рабові. Потім Орз глянув на небо і наказав "Уперед!".

Місяць поки не зійшов; може, встигнемо.

Безумовно, у півничан мають бути якісь засоби для освітлення Кріни, але це з'ясується тільки, коли прориватимемося. Допоможи Оберігаючий, щоб не надто пізно.

П'ятнадцятеро підійшли до входу в ущелину й завмерли. Зір поступово звикав до темряви, і незабаром вони вже розрізняли стіни Кріни, її дно та вайлуваті валуни, розкидані тут і там. На деяких, втягнувши у плечі лисі голови, сиділи грифи.

– Йти один за одним, – тихо наказав Вітіг. – Не галасувати. Розмовляти тільки у крайньому разі. Ходімо.

Для зручності він розбив увесь шлях на декілька невеличких ланок-переходів. Перша – від входу в ущелину до найближчого валуна з грифом. Природно, поряд із птахом він проходить не збирався, але все одно ця частина була вирішальною. Сполохається стерв'ятник і почне галасувати так, аби це могло привернути увагу вартових на вежах?

Гриф дрімав. Ситий і тому – лінивий, але достатньо чутливий, він підніс голову та повертів нею. Птах чув якісь звуки, але, через довколишню темряву, не бачив їхнього джерела. Все-таки гриф – денний падальщик, і його зір вночі майже ніякий. Зазвичай грифи ночують у якихось безпечних місцях, у гніздах або на неприступних скелях. Вони б і сьогодні вирушили туди, але важко злетіти, коли твоє черевце по зав'язку набите м'ясом.

Люди завмерли – навіть раніше, ніж Вітіг встиг віддати наказ. Неодмінно треба було дочекатися, доки птах заспокоїться.

Гриф ще трохи покрутив лисою головою, потім, певно, вирішив, що небезпеки немає, і знову задрімав.

Загін рушив далі.

Чим далі вони заглиблювалися, тим нервовішими ставали птахи; до того ж, у кожному наступному переході люди ризикували переполохати все більше стерв'ятників.

Потім на Північно-Західній несподівано спалахнуло світло – відразу на кількох балконах, – і промені, які взагалі незрозуміло звідки взялися, вп'ялися у масивне тіло темряви. Перелякано скрикнули грифи.

Вітіг не знав, чи радіти цьому, чи клясти все на світі. Орз люто поглянув на своїх людей і мовчки, одними очима, наказав не ворухитися.

Що робити? Оберігаючий, що робити?!

Незрозуміло, чому так довго півничати збиралися... хоча, ні – все ясно, як божий день. Дали нам шанс виповзти зі схованки, а тепер осліплять та знищать раніше, ніж встигнемо щось вдіяти.

Перший промінь, найдальший, заворушився.

На Північно-Східній рухалися, шуміли – схоже, там теж збиралися запалити вогні.

Але перш, ніж півничани встигли це зробити, один із солдатів не витримав. Із гучним істеричним криком він помчав уперед, розмахуючи руками та сполохуючи сонних падальщиків. Ущелину наповнили різкі звуки і світло.

Решта маленького загону зметикувала, що ховатися далі не має сенсу, – і побігла. Вітіг вилаявся, впав. Він не міг кричати, бо його почули б у вежах, і тому Орз зробив єдине прийнятне у цій ситуації: піймав когось за ногу та різко смикнув на себе.

Людина впала, застогнала.

– Лежати! – несамовито прошепотів Вітіг. – Роби вигляд, що ти – здохляк.

Потім він спробував ухопити ще когось, але останній із втікачів інстинктивно вивернувся та помчав далі.

Ідіоти! Які дурні!

Вітіг був несправедливий у своїй оцінці і добре розумів це. Складно думати та тверезо міркувати, коли навколо гинуть твої соратники, а згори в будь-яку мить може налетіти смерть, що перетворить тебе на смердючий шматок м'яса.

В південних вежах також запалили вогні. Полетіли перші стріли.

Лучники не поспішали, довго прицілювались і відпускали тятиву лише тоді, коли були певні, що стріла відшукає жертву.

Відшукували.

Жоден із втікачів не пробився до своїх.

– Боже! – перелякано прошепотіли поруч. – Що тепер?

Орз поглянув на світловолосого хлопчину, який завмер праворуч та попереду.

Ну і питанячка у тебе, парубче.

/зміщення – промені над вежами/

Несподіване гудіння дзвонів не дозволило Пресвітлому заснути, і Талігхіл встав з ліжка роздратований: *Що за демон?!*

Храрріп, котрий чергував біля дверей кімнати, пояснив. Звинувачувати у гаморі треба Хранителя Північно-Західної – пан Лумвей вирішив, що прийшов час обмінятися з інши-

ми вежами якимись повідомленнями. От і обмінювалися.

Схоже, безсоння стає для тебе хронічною хворобою, – іронічно подумав правитель, потираючи спітнілі скроні. В кімнаті було душно та трохи смерділо, от тільки не второпати, від чого. Трупи ще не повинні так тхнути смердотю, та й стерв'ятники сьогодні як слід попрацювали. Що ж тоді?

Він пройшовся кімнатою, відшукуючи (вірніше, винюхуючи) джерело дискомфорту. Потім здогадався. *Так і є! Вузький лаз між двох каменів та купка мишиного посліду. Вже й сюди залізли! Тьху, яка гидота!*

Талігхіл наказав охоронцеві попідклубатися, аби нору заліпили, а сам вийшов з кімнати страшенно лютий. Він хотів зазирнути до казарм Вільних Клинків, але потім передумав та попрямував нагору, до дзвіниці.

– А-а, це ви, правителе, – всміхнувся йому пан Лумвей, простягаючи руку, аби допомогти Талігхілові піднятися на майданчик. – Знову не спиться?

– Дзвони.

– Ну, зрозуміло. Нічого, незабаром звикнете до всіх цих дрібниць, будете спати як мертвий.

Пресвітлий змовчав. Його увагу привернули дивні споруди, які встановлювалися тут біля бійниць, а також кількома балконами нижче.

– Що це?

– Це? Механізми на зразок маяків, за допомогою них ми збираємося засліпити хумінів, що пробралися до північного виходу. Як вважаєте, вони намагатимуться повернутися до своїх?

– Звичайно. А що їм залишається робити? Хоча, можуть і пошукати гірські стежки, – але навряд. Це потребує багато часу, а шансів на успіх майже немає.

– І ми так гадаємо. Сьогодні, як смеркне, ввімкнемо ці штукенції. До того часу на балконах вже стоятимуть наші снайпери, тож їм не пробратися.

Хтось із дзвонарів прошепотів:

– Стільки мороки через два десятка людей.

Талігхіл повернувся до нього:

– Одне з головних правил життя – ніколи не залишай ворога у себе за спиною.

Дивно, чому це він раптом так розбалакався, але з іншого боку – чому б не повчити розуму цих людей.

Послухай, приятеле, ти лукавиш із самим собою, бо жалієш їх і тому ведеш із ними мудрі розмови, махаєш рукою. Але – від правди нікуди не дітися – більшість із них приречені тобою на смерть. Збираєшся відкупитися від совісті такими дешевими подачками?

– Що там коїться у таборі противника? – запитав Тієліг.

Він щойно піднявся сюди і тепер стояв, кутався у свій незмінний балахон та дивився у ніч.

– Що роблять хуміни? – повторив він.

– Ворушаться, – відповів Хранитель. – Втямили, що до чого, і готуються до серйозної облоги за всіма правилами. Будують машини, хоча, схоже, частину вони притягли з собою. Завбачливі.

Задоволений відповіддю, жрець подякував. Пресвітлому здалося, що Тіеліг трохи збентежений, але не став надокучати Верховному своїми запитаннями.

Замість цього знову звернувся до пана Лумвея.

– Скажіть, коли, за вашими припущеннями, хуміни розпочнуть облогу?

– Коли? Напевне, вже завтра. Їхній данн повинен розуміти, що час працює проти нього. Але до нас, мені здається, справа дійде ще не скоро. Хоча розслаблятися я б не радив.

Вони помовчали, а потім Хранитель несподівано швидко перекинувся через парашет, чи то щось вишукуючи, чи то вслухаючись.

– Або мені здалося, або хуміни вже намагаються пробитися до своїх. Птахи вниз нервують. Гадаю, час починати.

Посильний вирушив на нижні балкони, аби передати команду.

Пробігаючи сходами, він зіткнувся із похмурим найманцем, одним із тих "везунчиків"-каторжан, які тепер, згідно наказу Пресвітлого, могли швендяти по всій вежі. Ну, не "швендяти", звичайно, і не скрізь, але так чи інакше, а простим людям було від цього не по

собі. Все-таки, небезпечні типи, колишні смертники.

Мабор в останній момент спромігся вхопити посильного за рукав та запитав:

– Що там відбувається?

Хлопчина наспіх переказав та помчав: чи то доручення було таким невідкладним, чи то острахом перед здоровилом таким сильним.

Казна-що, – вирішив Скажений. – З жиру казяться. Найголовніше ще попереду.

Він похитав головою, наче не довіряв дійсності, в якій його, Мабора, зробили помічником десятника Шеленгмаха. Неймовірно, він до такого не звик. І звикати, між іншим, не збирався. Просто у Мабора вистачало здорового глузду, аби зрозуміти та підкоритися подіям. Є молодики, які віддають перевагу іншому: перти навпростець, як мчить на противника, нахиливши лобату голову, буйвол під час гонів, – Скажений не з таких. Він – тигр, і, наче тигр, за необхідності відступить у високу траву, зачаїться та чекатиме – чекатиме своєї миті, тієї, коли ворог підставить спину під удар пазурів та ікол; і вже тоді Мабор не зволікатиме. Він сповна відплатить і Гостроязикій, і старшенькому братикові, і Согові – всім, кому заборговував. Він заплатить, він...

Хтось, пробігаючи, штовхнув Скаженого, і "везунчик" розвернувся всім тулубом, аби як слід провчити зухвальця. Він – вільна людина, і час уже іншим навчитися ставитися до нього відповідно.

– Вибач, – худорлявий підліток, який штовхнув Мабора, зніяковіло всміхнувся та знизав плечима. – Я не хотів.

– Правда? – скептично запитав Скажений. – А чому "вибач"? Чи тебе не вчили ввічливості, парубче? Здається, у такому випадку кажуть "вибачте".

Підліток знизав плечима:

– Але ж ти Вільний Клинок, чи не так? А в нас заведено казати один одному "ти".

Мабор посміхнувся:

– У кого це "в нас"?

– У Вільних Клинків, – пояснив співрозмовник, ніби це само собою зрозуміло.

– А ти, виходить, Вільний Клинок?

Підліток набундючився від погорди.

– Так, я Вільний Клинок. І був занесений у перелік нарівні з усіма.

– І битися будеш "нарівні"?

– Буду, – кивнув той. – Обов'язково.

– І людей вбивати, лити їм на голови розпечену олію, кидати каміння, так? Дробити кістки, ударами стріл фарширувати череп очними яблуками, га? Обов'язково?

Підліток розгублено здригнувся.

– Так, парубче, схоже, такого у твоїх забавах не було?.. У це ви не грали.

– Залиш хлопця у спокої! – прогрімів до демонів знайомий голос із верхнього сходинового майданчика. – Чуєш, Маборе?

Скажений вигнув шийку та подивився нагору, хоча і так знав, кого там побачить.

– Чую, братику, чую, старшенький – як не чути? Тільки ж я не чіпаю хлопця. Це він мене штовхає, вбогого. Зухвала нині молодь, не здається?

– Це правда, Кене. Я його зачепив мимоволі, сам винен, – подав голос парубок.

– Добре, Кейосе, йди, куди йшов. Нам треба переговорити. Йди.

Хлопчина кивнув та, збентежений, побіг сходами вниз. Скажений ковзнув по ньому поглядом і знову вступився у Кена:

– Переговорити? Про що, скажи на милість?

Клинок уже спускався до нього, повільно, не поспішаючи, і Мабор мимохіть порівняв його з диким ведмедем. – Бурим, великим та лютим, який, запримітивши чужинця, стає на задні лапи та загрозово суне, аби продемонструвати, хто у лісі господар. І ще чомусь пригадалося, що за все їхнє життя старший брат тільки одного разу застосовував до молодшого "силові засоби виховання", – коли той нагрубівнив матері. Сідниця боліла кілька днів; до того ж, довелося вибачатись, а це зачепило гордість Мабора (нехай навіть у душі він розумів, що помилявся).

– Та, про різне побалакати, – сказав Кен. – Про зухвалу молодь у тому числі.

– Пішов ти!!!...

– Розумію, розумію. Розумію щодо молоді, – Скажений посміхнувся самою нахабною посмішкою зі своїх коронних. – Захищаєш,

підлуєшся. А що, порошок, який так щиро додають у жратву кухарі, діє тільки на тих, у кого є потяг до протилежної статі? Або ж ти потайки виливаєш суп, га? А можливо, великим начальникам – ти ж у нас великий начальник, чи не так? – порошок додавати не годиться, а молоденьких хлопчиків – скільки завгодно?

Несподівано Кен опинився поруч; він ухопив Скаженого за вилоги нової сорочки та притяг до себе. При цьому обличчя Клінка залишалося незворушним, наче у висіченої з дерева статуї на мосту через Ханх.

Він струснув Мабора, як трясє господиня стару ковдру, аби вибити пилюгу, – потім розвернув та жбурнув униз.

"Везунчик" впав на кам'яні сходинки й відчув у роті знайомий ще з Могил солоний привкус.

– Я б прибав тебе, але не для цього витягав із рудників, – сказав Кен звідкись згори. – Тому живи, але знай: твоє життя давно вже нічим не відрізняється від життя клопа. І в цьому винен ти, брате. Я дав тобі ще один шанс, а ти його знову похерив. Як знаєш, це – твоє життя.

Скажений змусив себе підвестися і подивитися у спину Кену.

– Які ж ми благородні та милосердні, братику! Що ж, там, в Ув-Дайгреса, тобі, можливо, зарахується, що ти колись зберіг життя одному клопові. Хоча, навряд. Маю певні сум...

Він закашлявся. *Все-таки щось там у мені зіпсувалося від оцих сходиноквих перельотів.*

Кен, звісно, не відповів.

Мабор витер долонею кров із розбитих вуст й сплюнув криваву слину. *Краще б вже добив, благодійник. Усе одно здихати в цих вежах.*

Швендяти по Північно-Західній розхотілося, і Скажений попрямував до казарм "везунчиків".

Як з'ясувалося, там на нього вже чекав Шеленгмах.

Трипалій розповів, що хуміни "активізувалися і, ймовірно, готуються до серйозної облоги". Взагалі ж, усе зводилося до того, що віднині, аби хоча б частково відновити втрачену на рудниках форму, "везунчиків" зобов'язували тренуватися по кілька годин на день. Звісно, якщо вони не будуть зайняті нагальнішими справами.

Відповідальним за це Шеленгмах призначив Мабора. Скажений уїдливо (але так, аби звучало не надто явно) подякував Трипалому за довіру і тут-таки наказав усім вимітатися з казарм та йти на тренування.

Стати з кимось обличчям до обличчя та помахати мечами, нехай навіть – дерев'яними, було якраз те, чого Маборові зараз більше за все не вистачало.

/зміщення – клинок розтинає в повітрі сонячний промінь/

Орз із хлопчиною пролежали не рухаючись близько години. Точніше сказати він не міг,

хоча, якщо послуговуватися суб'єктивними відчуттями, Вітігу здавалося, він валяється тут, на залитих кров'ю каменях, приблизно вічності дві – три.

Тільки-но вони впали, Орз наказав хлопцеві замовкнути й забути, що вміє ворушитися. "Навіть коли на тобі всядеться вся згряя тутешніх стерв'ятників, мусиш лежати нерухомо". (Тут, звичайно, десятник трохи перегнув палку, бо якби птахи вважали їх трупами, то зразу ж почали видзьобувати очі та розпанахувати черева, – а тут уже не до маскуванн^я. Але Вітіг сподівався, що у темряві стерв'ятники будуть таки дрімати, незважаючи на промені, які ще повзали в ущелині).

Але лежати тут до світанку не годилося. Треба було вибиратися.

Прочекавши неймовірно довгу годину та впевнившись, що у вежах заспокоїлися, Орз розповів хлопцеві свій план. Загалом, не план навіть, а так, єдиний можливий вихід із ситуації, в якій вони опинилися (якщо, звичайно, не брати до уваги смерть як інший ймовірний вихід).

За сигналом Вітіга вони поповзли назад дуже повільно – повільніше, ніж сунеться небом розпечене сонце. Аби жоден дозорний не помітив, коли раптом, усупереч сподіванням, якийсь випадковий промінь зачепить їх.

Орз із самого початку вирішив повертатися до північного виходу. Туди було значно ближче, ніж до своїх, а зараз цей аргумент

грав вирішальну роль у розмірковуваннях Вітіга. Потім якимось виберемося. Наші обов'язково прорвуться, і все буде гаразд. Якимось виберемося.

Стерв'ятники від денної трапези та нещодавнього хвилювання, на людей уваги вже не звертали. Ті були "живою падаллю", якій ще треба трохи проіснувати, аби нарешті "стати придатними для вживання".

Хлопчина поводився біль-менш пристойно, не нудив і не намагався підвестися та побігти – спрацював досвід попередників. *А ще кажуть, що дурний приклад – заразний!* Він, щоправда, коли повз, намагався задирати догори зад та пересуватися рачки, але лютий Вітіг пошепки досить популярно пояснив, що трупам, навіть найсвіжішим, уже не світить стояти на кінцівках... – пацан затих та акуратно звивався на череві.

Сяк-так дісталися до виходу з ущелини. Темна пляма неба потроху почала сіріти, розбавлена світлом, але це вже не мало значення, бо вони вибралися із зони враження. Вітіг підвівся та дав руку хлопцеві:

– Вставай. Далі можна йти.

Пацан спочатку не зрозумів і витріщився на нього, потім вчепився у долоню десятника і почав повільно підніматися. Тільки зараз Орз усвідомив, що його супутник майже на межі знесилення – фізичного та психічного. Втім, і сам десятник зовсім не почувався здатним навіть на те, аби проповзти ту ж дистан-

цію ще раз. Але він – старший і не має права на слабкість.

– Ходімо.

В печерці залишилися деякі їхні речі, трохи хмизу – можна буде хоча б розпалити вогнище та відпочити.

Пожерти б ще чогось, але це відповідно до ситуації. Тобто, не раніше, ніж за годинку-другу після глибокого сну. Добре б ще, якби коні залишилися...

Але ця сподіванка була марною. Раб, мабуть, відпустив звірів; якщо не тоді, коли почув крики та удари каменів, то вже зараз – точно. Вже зоріло.

ДЕНЬ ОДИНАДЦЯТИЙ

– Ну добре, давньоашедгунську я вчила у школі. Але ж ніяк не хуміндарську, тим більше, що і мови такої тоді не було! – в голосі Карни лунали розгубленість і захват. – Як стверджують дослідники, на той момент існували лише розрізнені мовні формації, котрі тільки з часом організувалися у щось єдине.

Вона помітила наші здивовані, ще трохи розгублені після оповіді, погляди й запнулася.

– Вибачте, я, мабуть, занадто науково.

– Нічого, нічого, – пробурмотів пан Чраген. – Як на мене, дуже цікаво.

– Скажіть, Мугіде, це можна пояснити? – похмуро запитав "генерал у відставці". – Те, що ми розуміли мову, якої не існувало?

Оповідач трохи зверхньо посміхнувся:

– Ну, пане Шальгане, перш за все я не зовсім згоден із вашими словами. Мова існувала – вже хоча б тому, що нею розмовляла достатньо велика кількість людей. А пояснювати щось... боюся, це не моя прерогатива.

Він розвів руками, зобразивши на обличчі жаль.

Я тим часом перевіряв власне світосприйняття. Здається, нічого, схожого на те, що було вчора. Жодних сторонніх думок стосовно війни та іншої дурні.

/Ну от, а ти боявся/.

Цієї миті я зовсім випадково підвів очі й перехопив погляд Мугіда. Той дивився здивовано – навіть радісно – наче на моєму обличчі прочитав підтвердження деяких своїх думок та сподівань. Потім старий відвернувся, мов засоромився власної тихої радості, викликані невідомими причинами.

Сприймачі почали потроху розходитися. Ніхто особливо не здивувався, що надворі – глибока ніч. *Схоже, ми почали звикати до такого хаотичного життя, і всі режими та розпорядки дня пішли до демонів.*

Між іншим, а що ж "академік"? Невже йому не цікаво дізнатися про зміст тієї сторінки? Сам же казав мені: "Тільки на добу".

Але пан Чраген, хоча й вирушив, як і я, до Великої зали, ні словом, ні жестом не дав мені зрозуміти, що пам'ятає про своє прохання. А я не став нав'язуватись.

І все ж "академік" нічого не забув.

– Парубче!

Я вже піднявся на четвертий поверх, благополучно повечерявши. Чраген залишив залу трохи раніше, і, як з'ясувалося, влаштував на мене засідку.

– Парубче, ну як? Вам вдалося хоча б щось розшифрувати?

Я навмисне повільно обернувся й підняв брову:

– А я вже вирішив, ви забули про той папірець.

Він зніяковіло кахикнув:

– Та ні, пане Нулкере, не забув. Просто, не хотілося зайвий раз привертати до вас увагу.

До мене? увагу? привертати? – цей готель, безперечно, нагадує притулок для божевільних!

– І від чиеї ж уваги ви мене, дозвольте поцікавитись, оберігали? – гнівно вимовив я, розпалюючись все більше й більше. *Не одне, так інше. З божевіллям, здається, покінчено, так цей тип починає витинати бозна-що.*

– Парубче, у кожного є таємниці, чи не так? – він помітно нервував. – Людина вихована та інтелігентна – маю сподівання, ми з вами до таких належимо – ніколи не намагатиметься розкрити чужі секрети. У вас вони – свої, у мене – свої. Ви допомагаєте мені, я – вам.

– Не знаю, наскільки ви мені допомагаєте, пане Чрагене, але – обличшмо це. Я перекладав для вас ту сторінку зовсім не ради користі й не

чекаю відповідних жестів із вашого боку. Ви волієте займатися конспірацією – будь ласка.

– Прошу ще раз, пробачте великодушно, коли образив.

Я махнув рукою (звичайно, *великодушно*):

– Прощаю. Забудьмо про це непорозуміння.

– Забудьмо, – залюбки погодився "академік". – А тепер, якщо можна, покажіть мені, що вам вдалося перекласти.

– Так, обов'язково. Але не сподівайтесь, що текст зрозумілий. Скоріше, навпаки.

– Нічого, нічого.

Ми зайшли до моєї кімнати, і я продемонстрував папірець із відновленим змістом тієї сторінки.

Початку першого речення не було (певно, залишився на попередній сторінці).

...колись чи ні. Я не можу знати, який із можливих варіантів майбутнього втілиться в життя, – і ніхто не може. І в незнанні, охоплений бажанням донести до тих, хто прийде (якщо прийде) після нас, свої знання, я пишу ці рядки.

Усвідомлюю, що ймовірніше за все мій щоденник прочитає хтось, для кого він не призначений. Що поробиш, так і буде. Звичайно, я не залишу щоденник без нагляду, але трапитися може різне.

У цьому місці невідомий автор пропустив кілька рядків, а потім продовжував. І за змі-

стом, і за зовнішнім виглядом піктографів було видно, що наступний фрагмент написаний набагато пізніше, ніж попередній. Що я і пояснив "академікові".

Навіщо все це роблю? Я добре усвідомлюю: вже не буде Третього покоління. Власне, і не може бути. Ми так само тісно пов'язані з ними, як ненароджене дитя – з матір'ю, ми залежимо від їхнього сприйняття докiлля, і так само, як Перших змінили ми (а перші – Одвічних), замість нас приходить... що?

(Підозрюю: насправді вони не такі вже вільні від чогось сильнішого, ніж і ми, і взагалі... Не знаю. Треба буде при нагоді запитати у...

На цьому сторінка закінчувалася.

– Ось, будь ласка, – сказав я, коли пан Чраген скінчив читати. – Не густо, правда?

Він дістав хустинку і витер лисину.

– Н-да, ду-уже цікаво. Ду-уже, – виголосив "академік", і, судячи з тону, яким це було сказано, я зрозумів, що до самого себе.

Аж ось він стріпонувся і задумливо поглянув на мене:

– Скажіть, у вас багато часу зайняв переклад?

– Не дуже. Уся справа в тому, що це швидше піктограми, ніж ієрогліфи давньоашедгунської. Спочатку важко зорієнтуватися,

але чим далі, то легше та швидше посувається робота.

А чи не могли б ви перекласти більший текст? – з погано прихованою надією запитав він.

– Мабуть, – я знизав плечими. – Але боюсь, часу на це у мене не буде. Ви ж бачите, оповіді тривають майже добу, тільки і залишається, що виспатись як слід і задовольнити природні потреби. Куди вже до перекладів!

– Але в принципі?

– В принципі – міг би. Чому б ні?

– Пречудово! Тоді... – він замислився, – тоді я зараз же занесу вам книжку, а ви спробуйте перекласти, скільки вийде. А після того, як ми виберемося звідси, ви продовжите. І не думайте, я вам заплачу. Скільки візьмете?

Я недовірливо посміхнувся:

– Не знаю. Треба подивитися на обсяг. До того ж...

– Добре! – він енергійно пройшовся по кімнаті. – Добре! Тоді поміркуйте як слід, а завтра вранці я принесу книгу і ми обговоримо ціну. На добраніч!

Він не дав мені можливості вставити навіть слово, підхопив сторінку, папірець з перекладом і вийшов. Я похитав головою. *Дивак! "Після того, як виберемося звідси"! Як виберемося звідси, я або відпочиватиму на курорті і плюватиму у стелю власної новопрдбаной садиби, або... Гм, або мені знадобиться робота, причому – найближчим часом. Добре, по-*

дивимося, що у нього за книга. Якщо вся наповнена такими незрозумілими дурницями... – ніхто ж мене не примушує, можна буде відмовитися.

Я ліг у ліжку, розмірковуючи над невдалим варіантом кінцівки цієї історії і про те, що робитиму далі. *Навряд чи у якомусь бюро перекладів потрібен фахівець із давньоашедгунської. Та і який я фахівець? – так, любитель зі словником. Нарешті мене здолав сон.*

За вікном не вщухав вітер.

ДЕНЬ ДВАНАДЦЯТИЙ

– Пане Нулкере, ви ще спите? – голос, який розбудив мене, був зовсім не схожий на голос служника.

– Ні, *вже* не сплю, – зі злістю повідомив я. – Зачекайте, пане Чрагене, зараз одягнуся і відчиню.

Сьогодні "академік" притискав до грудей замість темно-синьої папки масивний пакунок.

– Що це? – здивувався я.

– Книга, – пояснив пан Чраген.

– А чому ви її так ретельно запакували?

Він зніяковіло кахикнув. *Конспіратор!*

Я вже збирався розгорнути його, але раптом за дверима промовили:

– Вставайте, пане!

– Уже встав! – повідомив я. – Іду до Великої зали.

– Котра година? – це запитання я адресував “академікові”.

– Десята. Незабаром оповідь.

– Тоді я займуся книжкою пізніше, гаразд?

Він погодився, хоча я бачив, що тільки ввічливість змусила його зробити це. Схоже, “академіку” страшенно кортіло ознайомитися зі змістом старовинної праці.

Не розгортаючи, я відклав пакунок на стіл і разом із паном Чрагеном вирушив до Великої зали. Їжа перш за все!

Під час сніданку Данкен іще раз порушив питання, чи довго нам сидіти замкненими, але Мугід знову нічого конкретного не сказав. Решта, схоже, не дуже хвилювалися з приводу нашого ув’язнення: чи то звикли до тієї думки, що оповіді доведеться сприймати в ізольованому від зовнішнього світу готелі, чи то це взагалі перестало їх хвилювати. Я ж перебував у ейфорії, котру викликало підтвердження мого психічного здоров’я, і тому не дуже прагнув брати участь у дискусії. Тим більше, що ми нічого не могли змінити.

– Пане Нулкере, з вами все гаразд? – запитав мене Мугід, коли ми спускалися сходами. – Мені здалося, ви вчора нездужали.

Я розсміявся:

– Вам здалося. Все гаразд.

– Що ж, чудово.

До чого усе це? Чого він домагається?

ОПОВІДЬ ТРИНАДЦЯТА

Чого він домагається? Адже очевидно, що ця ущелина обійдеться нам занадто дорого. Тоді – навіщо?..

Данн дивився у спину Співрозмовникові і повторював за ним слова ранкової молитви, але думки його – вперше, мабуть, за багато ранкових молитов Оберігаючому – звертались зовсім не до небес. Швидше, Охтанг розмірковував над їхнім змістом, якщо можна так називати Бога. *За подібну ересь, бути тобі, данне, рабом, але не виголошені слова дуже важко вловити. Хоча іноді здається, що Співрозмовник здатен і на це.*

Молитва скінчилася.

У таборі все вже було готове до першої атаки. За ніч солдати відпочили, а інженери зібрали обидві катапульти і навіть виготовили одну балісту. Не підвели й алхіміки. *Можна починати.*

Він попрямував до свого шатра, де мали зібратися старші офіцери. Після того, як останні слова будуть проголошені, а запевнення – вислухані, – розпочнеться штурм.

Бред не став розводити теревені, і не тому, що не вмів цього робити. У потрібний момент він здатен був запалити словами в солдатах бойових дух, але сьогодні такої необхідності не було.

Данн вислухав кілька гарних новин: вози з харчами та фуражем уже на підході; за ніч

снайперам вдалося підстрелити багатенько стерв'ятників, а решта, тільки розвиднілося, збентежені, перебралися північніше, отож трупі під південними вежами потроху почали розкладатися. Це, звичайно, може зашкодити, але менше – хумінам, ніж – півничанам.

– Чудово, – мовив Охтанг, цієї миті він насправді вважав, що справи ідуть чудово. В усякому разі, набагато краще, ніж могли б. – Час починати.

Основним ядром сьогоднішньої атаки мали стати катапульти; саме тому данн так хотів, аби їх зібрали якомога швидше. З їхньою допомогою він сподівався суттєво зменшити склад вежєвих гарнізонів і обвалити верхні бойові балкони, на яких стояли балісти півничан – їхні найдалекобійніші машини. Якщо це вдасться, все інше лише справа техніки. Існувала тільки одна проблема, яка могла зашкодити: атакуючих Південно-Східну мала змогу "діставати" ззаду Південно-Західна, і навпаки. Зараз стрільці намагатимуться нейтралізувати загрозу, проводячи обстріл в обох напрямках, хоча це і займе більше часу. Незабаром будуть зроблені додаткові балісти, і тоді півничанам просто не відбитися від двох одночасних атак.

От тільки... як довго це триватиме? І чи не буде запізно. Все ж Оберігаючий не може наполягати на абсолютно безглузких речах.

/зміщення – сонячний зайчик на стінці шатра/

– Як і слід було очікувати, – пробурмотів пан Хіффлос, Хранитель Південно-Східної. – Катапульти.

Він обернувся до хлопця, який виконував одночасно обов'язки зв'язкового та джури.

– Де всі?

– Моляться, – скупко відповів хлопець. Його сьогодні вранці побили за недбало загострений меч. Дуже важко жити на світі, коли твій батько працює Хранителем прикордонної вежі і змушений хоч-не-хоч ставитися до тебе більш вимогливо, ніж до решти підлеглих, разом узятих.

– Ну добре, – сказав Хіффлос, – нехай закінчать. Біжи, дочекайся кінця молитви і скажи, аби негайно всі офіцери – до мене.

– Ми вже скінчили, пане, – сказали від дверей, які вели на балкон, де, власне, і стояли Хранитель з джурую.

Укрін почував свій тонкий довгий ніс і додав:

– Ув-Дайгрейс достатньо турботливий і багатопробачаючий Бог. Коли стає питання про життя та смерть його прибічників, він готовий зачекати з молитвами.

Вільний Клинок наблизився до загорожі й поглянув униз:

– Ну-мо, що тут у нас.

Хлопчині стало смішно: точнісінько так само говорив лікар, коли, ще малий, джура захворів і пан Дулгін приходив зціляти.

– Катапульти, – підсумував Укрін. – Дві катапульти, які точно здатні завдати нам про-чуханки. Гадаєте, зможемо їх дістати?

В цей час на балконі з'явився Шеддаль.

– А хіба у нас є ще якийсь вихід? – поцікавилася людина, яка трохи лякала юного джуру і... взагалі, він все-таки другий старегх після Армахога.

– У нас одне завдання – протриматися якнайдовше, – зауважив Укрін.

– Коли надійде підкріплення? – запитав Шеддаля Хіффлос.

Той розвів руками:

– Нічого конкретного, на жаль, сказати не можу. Але, певен, вони не затримаються.

– Хотілося б вірити, – стиха пробурмотів Вільний Клинок, але хлопчик – почув. Він вирішив, що варто було б розказати комусь про це; йому взагалі не подобалася ця людина, але він не знав, з ким можна поділитися своїми спостереженнями і несформованими ще думками. Однолітків у вежі майже не було, тільки діти кашоварів-кухарів, а з ними хіба поговориш про справи державного значення!

Джура тихенько зітхнув і продовжував терпляче стояти, хоча йому дуже хотілося підійти до краєчка балкону і визирнути вниз. Він ще жодного разу не бачив справжніх хумінських катапульта. Коли вони знову приїдуть до Гардгена, буде чим похвалитися сусідським хлопчиськам.

Нарешті дорослі пішли, і Хіффлос – теж, на деякий час забувши про хлопчика. Звичайно, це (джура знав із досвіду) ненадовго, але

цілком вистачить, аби поглянути на металльні машини ворогів. Тільки одним оком. Поглянути – і одразу до Хранителя.

Він підскочив до камінної загорожі й, ставши навшпиньки, подивився вниз.

Спочатку серед розкиданих то тут, то там ганчір'яних тюків, хлопчик нічого не помітив. Потім побачив вдалині, за виходом з ущелини, табір хумінів і двох дивовижних жуків, які повзли до веж. Навколо жуків метушилися люди, лунав скрегіт. *Так це і є катапульти?!*

Придивившись, малий джуро вирішив, що вони більш схожі на скорпіонів, у яких замість хвоста до тулуба прикріплена величезна ложка. Щоправда, скорпіони не такі незграбні.

У цей час катапульти зупинилися, і їхні хвости злетіли до небес – стрімко й могутньо. Два величезних м'ячі зі свистом здійнялися у повітря і впали: вежа здригнулася, й біля неї запалало два вогнища. Язики полум'я разом зі шматками м'ячів, які розлетілися від удару, почали осипатися вниз, просто на тюки з ганчір'ям, і хлопчик тільки зараз зрозумів, що це – вбиті хуміни і їхні коні. Трупі горіли, в повітрі засмерділо нестерпно і огидно. Хлопчика вирвало.

– Гей, пане джуро, ви, здається, знайшли не найкращий час та місце, аби спостерігати за тим, що відбувається внизу, – глузливо мовив хтось позаду.

Хлопчик почервонів. Тепер казатимуть, що він блював від вигляду мертвих, і хлопчиська-кухарі будуть дражнитися. А доказ – ось він, на камінній загорожі; йому навіть не вистачило зросту, щоб як слід перегнутися. Прокляття! Сьогодні точно не найкращий день!

– Не хвилюйтеся, я нікому не скажу.

Він ще й знущається?!

Джура обернувся.

– Не вірите, – *здається, ця людина (по-моєму, з Вільних Клинків) насправді образилася.* – Але слово Брата – міцніше за камінь.

Чоловік подумав і виправився.

– Принаймні, моє слово.

Хлопчик ще дужче зашарівся:

– Розумієте, я, взагалі...

Він, зізнатися, знаходився у складному становищі, і в голову, як на зло, не приходило жодного правдоподібного пояснення того, що сталося. Таке з ним іноді траплялося, хоча й рідко.

– Вас, здається, шукав батько, пане джуро, – сказав Вільний Клинок. – Покваптесь, він дуже непокоївся. Не варто його хвилювати.

Хлопчик вдячно кивнув, так і не знайшовши потрібних слів, та побіг.

Боги, – подумав Тогін, дивлячись йому услід. Невже не можна знайти для малого якогось вихователя?

Утім, він знав, що дружина Хіффлоса померла при пологах, і той змушений був

виховувати сина один. Важкий тягар для чоловіків.

Вільний Клинок знайшов якесь шмаття і протер поруччя, потім відправив ганчірку на дно ущелини. Він зробив це вчасно – у коридорі почувся тупіт: бігли стрільці, підняті бойовою тривоگوю. Молитва трохи затримала їх.

Знову злетіли у повітря вогняні м'ячі, і знову вибухнули біля підніжжя вежі. Механіки пристрілювалися. А от коли пристріляються...

Тогін, аби не заважати, відійшов убік і чекав, коли на балкон вийдуть усі стрільці. Потім побажав хлопцям успішної стрілянини ("Так-друже-дякуємо-йди-не-заважай") і побрів до своїх. Схоже, незабаром настане їхня черга. Коли розпочнеться штурм, на нижніх балконах виникне потреба у солдатах, які не мають ані сім'ї, ні дітей. Хоча б дітей.

/зміщення – останній промінь вечірнього сонця/

Талігхіл стояв на дзвіниці до самого вечора. Відірвався тільки, аби пообідати, та і то – лише після тривалих умовлянь Джергіла. Охоронець зобов'язаний оберігати Пресвітлого не лише від оточуючих, але й від самого Пресвітлого.

Хумінам вдалося як слід пристрілятися, і їхні катапульти збили декількв балконів на обох південних вежах. Заходи, вжиті ашедгунцями у відповідь, дали мало: дістати ката-

пульти їм не вдалося ні за допомогою невеличких (і тому – малопотужних) баліст, ні за допомогою луків та стріл. Добре хоч, обстріл веж займав у хумінів надто багато часу, бо далекобійних металевих машин було лише дві. Талігхіл міг сподіватися, що взяття Південних триватиме довго. А в тому, що Південних буде переможено, у Пресвітлого вже не було сумніву.

Один із дзвонарів, худючий, як зголоднілий собака, з обвислою губою точно навпіл розділеною старим шрамом, тихенько підійшов до Джергіла.

– Я порадив би панам спуститися донизу, – повідомив він тихо. – Ми зараз *говоритимемо* з вежами, буде дуже шумно.

Охоронець подивився на Пресвітлого, що чув цю розмову.

– Так, – мовив той. – Ходімо.

Дзвонар уклонився і витяг з кишені дві зачички, які став розважливо, не поспішаючи запихати у вуха.

Спускався Талігхіл машинально, все ще розмірковуючи про клятві *катапульти*. *Що з ними робити і звідки вони взялися? Тим більше – у південців, по суті, дикунів, у яких навіть держави довгий час не було, які досі не вирішили, якою мовою їм спілкуватися, яких... яких ми недооцінили. І тепер розплачуємось.*

До цього дня у Пресвітлого залишалася надія: може, все минеться. Може, вони протри-

маються досить довго, аби встиг підійти Армахог з військом. Тепер надії розбили оті дві незграбні механізми, котрі троцили зараз балкони південних веж.

Над головою загули дзвони, похмуро і урочисто, ніби віщуючи близьку поразку та смерть. Цим гудінням повнилася вся Північно-Західна. Незабаром їй відповіли інші вежі. Люди, раптово захоплені величними і тривожними звуками, зупинялися та намагалися розібратися, про що розмовляють дзвонарі.

Мабуть, тільки один Мабор серед усіх не дослухався до дзвонів. Він несамовито сік і колов дерев'яний маненкен таким самим мечем, і друзками вже була встелена вся підлога. Інші "везунчики", потренувавшись установлений час, надавали перевагу сну чи балачкам. Скажений відчував, що від цих нудотних неголених пик його верне, аби тепер гаяти час у їхньому товаристві. Але іншої компанії знайти собі не міг: колишні приятелі та знайомі по Братству відверталися і відразу згадували десяток назакінчених справ, варто їм було лише угледіти косоплечу постать Скаженого; солдати ж гарнізону ставилися до "везунчиків" зверхньо та зневажливо. А набиватися у друзі-приятелі, навіть – у горілчані брати, Мабор не вмів і не бажав вчитися. Ліпше вже лупити мечем по манекену.

Те, що Скажений не звертав уваги на дзвони, зовсім не означало, що він взагалі не слідкував за навкіллям. Тому коли хтось увійшов

до кімнати і став позаду, Мабор зупинив меч на півдорозі до манекенових грудей і озирнувся.

Перед ним стояв той самий хлопець (здається, Кейос?), про якого нещодавно так турбувався Кен.

– Доброго дня, – сказав хлопець. – Шеленгмах попросив, аби я знайшов тебе і передав: десятник чекає у казармах. Щось термінове.

– Гаразд, – кивнув Мабор. І пішов поставити меч на місце.

За мить хлопчини вже не було. *Меткий, демон. Тільки робити йому тут зовсім нічого, у цих вежах. Але мені що до того, я ж не його нянька.*

Шеленгмах сьогодні мав якийсь занадто похмурий вигляд. Воно й зрозуміло, коли згадати про катапульти, які повільно, але впевнено, камінь за каменем, троцили обидві південні вежі. Нема чого радіти.

– Чи всі зібралися? – запитав у Мабора Трипалій.

Той гаркнув: "Шикуйсь!" – і зробив перекличку.

– Всі.

– Чудово, – Шеленгмах почав ходити вздовж шеренги "везунчиків", і ні його обличчя, ні постать не обіцяли нічого доброго.

– Вам усім, певно, відомо, що у хумінів є дві катапульти, здатні значно нам нашкодити.

– Вже шкодять, – хмикнув Базіка.

– Р-розмови! – ревував оскаженілий Мабор. Він відчував, що слова Трипалого – тільки початок, невелика прелюдія до найгіршої за сьогоднішній день новини.

– Дисциплінка, як і раніше, кульгає, відповідальний, – похмуро зауважив Шеленгмах. – Варто приділити цьому більше уваги. Продовжимо. Катапульти дуже сильно заважають нам, їх просто необхідно знешкодити.

Як? – подумав Скажений. – *Ти хочеш сказати, десятнику...*

– Ні наші балісти, ні наші снайпери не здатні дострелити до катапульта. Але командування розробило план, який дає нам шанс. Сьогодні уночі необхідно спуститися в ущелину і пошкодити ворожі машини. В темряві з них стріляти не будуть, і відтягувати у табір – теж, аби не збити приціли. Просто виставлять охорону. Командування вважає, що наша десятка впорається.

Мабор зробив крок уперед, посилаючи всю розважливість до демонів та хумінів.

– Вибачте, десятнику, у мене є кілька запитань.

Шеленгмах суворо подивився на нього:

– Запитуйте.

– Перше: як, на вашу думку, ми встигнемо вийти тим же шляхом, яким і ввійшли в Північно-Західну? Як на мене, – це неможливо. Друге: хуміни – не повні телепні, і напевно охорони там буде достатньо. Яким чином ви

збираєтеся, навіть за допомогою нашої десятки, перебити їх усіх? Мені здається, це нездійсненно.

Трипалій кивнув:

– Зрозуміло. Що ж, відповіді є. По-перше: ми не підемо підземними коридорами, вони насправді занадто довгі. Ми спустимося з нижнього балкона просто в ущелину по мотуз'яній драбині. Як сказав мені пан Лумвей, такі випадки вже були. По-друге: охорони дійсно повинно бути "достатньо". Але нам зовсім не обов'язково вбивати всіх охоронців катапульт, досить пошкодити самі машини. З нами підуть найкращі снайпери. Ми повинні відволікти увагу охорони, а вони вже займуться катапультами.

– Це наказ? – спитав Скажений.

– Наказ, – обличчя Трипалого скам'яніло. – Десять хвилин на збори. Йдуть усі. Зараз займемося інструктажем.

На одну нескінченну мить виникла пауза. Це була саме та пауза, в якій – потенційно – приховано занадто багато. Від безумовної покори до бунту.

Шеленгмах бачив, що усе залежить зараз від Мабора. Він недаремно вибрав саме цього "везунчика" у помічники – той і так грав головну роль у цій групі. Тепер колишні каторжники дивилися на Скаженого, а Скажений дивився в обличчя десятника і зважував. Шеленгмахові здалося, що це тривало вічність.

Потім Мабор кивнув, і напруга спала.

– Ми підемо. За десять хвилин будемо готові, десятнику. Інструкуйте.

Якщо Боги грають з тобою на великі ставки, не чіпляйся до дрібниць. Ні, це сказав не мудрий Ісуур, це, Трипалій, вигадав я сам. Щойно. Подобається?

/зміщення – смолоскип, що впав у безодню/

В ущелині було холодно. Смерділо смертю. Мабор відійшов убік від мотузяної драбини, щоб не заважати іншим. Примружуючи очі, він розглядав кинджали променів, що рвали темряву Кріни на великі шматки.

– Про що ви думаєте? – почулося за спиною.

Трипалій.

– На якого демона ці промені? Щоб цікавіше було?

Шеленгмах заперечливо похитав головою.

– Щоб хуміни не хвилювалися. Якщо ми вчора світили, мусимо й сьогодні. Але я хотів поговорити не про це.

Скажений іронічно всміхнувся:

– Справді?

– Я здогадуюсь, які думки виникають у вас зараз, – сказав Трипалій.

– Не розумію, про що ви, десятнику.

– Може, і не розумієте, але будьте ласкаві дослухати до кінця, – у голосі Шеленгмаха зазвучала криця. – Наша десятка – не найнадійніша в очах командування, а попереду за-

надто багато небезпечних справ, і невпевненість у солдатах може обернутися фатальною помилкою не тільки для тих, хто знаходиться у вежах, але й для всієї країни. Найкращий спосіб перевірити вас – свідомо відрядити на складне і ризиковане завдання, коли вимагатиметься вся ваша вірність правителю та Ашедгуну. Розумієте?

– Послухайте, десятнику, а вам навіщо ця морока? – посміхаючись, запитав Мабор. – Вам що, доплачують? Ви ж ризикуєте своїм життям, якщо ваші слова – правда. Коли ми вирішимо дезиртирувати, свідків залишати не захочемо. Ви ж не приєднаєтеся до нас, якщо я запропоную, га?

Він продовжував посміхатися, ніби говорив щось веселе, а сам намагався збагнути, на чому боці трипалій десятник?

– Ви коли-небудь чули слово "патріот", Маборе? Я розумію, що для Вільного Клинка воно значить небагато, але все-таки маю надію: про його значення ви хоча б здогадуєтесь. Так ось, Маборе, я – патріот своєї вітчизни. Крім того, офіцерська честь...

Скажений перебив його:

– Чув-чув, і про честь, і про патріотів – не варто, десятнику. Цим мене не зачепиш, уже давно. Знаєте, є така приказка, мовляв, горбатого могила виправить. Так ось, я вже побував у Могилах. Але я ще пам'ятаю значення цих слів. І оцінив сказане вами. Якось поквитуємося, я борги віддаю.

– Мені не треба...

– Мені – треба. Я ж сказав, що пам'ятаю значення слова "честь".

Честь, зрештою, буває навіть у клопів, Трипалій. Яюсь поквітаємося.

Група вже спустилася, чекали тільки на Мабора з Шеленгмахом.

– Ходімо, чи як? – пробурмотів Скажений, /зміщення – танок світляків у повний місяць/

Сьогодні вночі його люди вперше чергують на балконах, і Тогін вважав за потрібне особисто обійти усіх і перевірити, чи все гаразд. Це не входило до його прямих обов'язків, але Шрамникові не спалося, а вертітися у ліжку без сну він не хотів.

Тогін майже закінчив обхід, коли прийшов на цей балкон. Він спочатку навіть не зрозумів, у чім річ.

Тому зробив крок уперед і запитав у єдиного стрільця, який стояв тут:

– Де решта?

Дурне запитання, виголошене абсолютно дурнуватим тоном, не до часу і не до місця.

Людина, яка напружено завмерла біля балконної огорожі рвучко обернулася.

– Що сталося, Тогіне?

Переборовши секундний подив, Шрамник похитав головою:

– Це я запитую, що сталося, Соже? Якого демона ти тут робиш? І де, скажи, будь ласка, вий, охоронці?

Сог мигцем поглянув униз, в ущелину, потім повернувся напівоберту і заявив:

– Я відпустив їх на годинку-другу. Знаєш, не спиться. Ось і вирішив згадати старі часи, постояти охоронцем. Вони скоро прийдуть, не хвилюйся. І не варто займатися дисциплінарними стягненнями – хіба, якщо дуже закортить, вичитаєш мені, домовилися?

Від сказаного Вільним Клинком на двадцять кроків несло відвертою брехнею. Але брехня буває різною. Ця – смерділа, як трупи унизу.

А Сог, очевидно, вирішивши, що інцидент вичерпано, знову повернувся до Тогіна спиною і втеліщився в темряву. *Що ж він там такого цікавого знайшов?*

"Везунчик" підійшов ближче і теж поглянув униз.

Спочатку, через ковзаючі промені світла та шмаття темряви між ними, він нічого не розгледів, але потім виокремив із ряду валунів групку, яка пересувалася. А рухатися вона точно не повинна була. Кому, скажіть, стукне в голову повзти по Кріні вночі, та ще й у бік табору хумінів?! Лише хумінам.

– Тривога, – тихо, щоб не сполохати (хоча навряд чи внизу його зараз би почули), сказав Тогін. – Бачиш?

Сог якомось химерно подивився на нього:

– Бачу. Я до них і придивляюся – не можу зрозуміти, чи то здається, чи то насправді вони рухаються. Гарзд, біжи, клич людей.

– А ти?

– Я поки що спробую декого з них дістати.

Скільки демонів здатні вміститися на кінчику голки? Скільки подій – в одну-дві миті? Те, що сталося далі, на думку Тогіна, було на межі можливого.

Прокричав нічний птах: двічі, потім – з невеликою, півсекундною перервою – ще двічі.

Промені на вежах раптом, наче за наказом того самого птаха, повернулися в один і той же бік, освітлюючи хумінські катапульти, які ті так і не відкотили з позицій. Охоронці, що були закріплені за машинами, розгублено заворушилися, дехто навіть упав, але не просто так, а вражений стрілами. Звідкись із-під Південно-Східної стріляли займистими, майже з-під самого її підніжжя. Дуже добре у відблисках вогню і променях Тогіну вдалося розгледіти групу, яка привернула увагу його та Сога.

Одна зі стріл влучила в катапульту, і та вибухнула вогненним стовпом. Сोग прицілився, поклавши палець на спусковий гачок арбалету.

– Стій!

Стрибок, удар: Сोग стріляє – стріляє машинально, падаючи – але приціл уже збито і болт, напевне, не влучить у ціль.

– Віслючий сину! – Клинок розлючено відкинув убік арбалет. – Віслючий сину!

– Що відбувається? – голосно і владно запитав Укрін, який з'явився у дверях. – Що тут відбувається, хай демон вас зжере?!

– Цей віслучий син штовхнув мене, коли я набирався підстрелити ворожих вивідувачів! – гнівно вигукнув Сог. – Він штовхнув мене!

– Це були не ворожі вивідувачі! – пояснив Тогін. – Це були свої, із західних веж, я певен. Мені здалося, що я навіть розгледів знайомі обличчя.

Укрін перервав його:

– Йди.

– Цей віслучий син!.. Я вб'ю його!..

– Замовкни, Соже! – цього разу вже Укрін розгнівався, що траплялося дуже рідко. – Помовч!

Він дочекався, поки Шрамник піде, і різко повернувся до Клинка, який підводився з підлоги.

– Ти що, забув? Це – наша гарантія, що ми виберемося звідси живими.

Сог осатаніло блиснув з-під насуплених брів, але промовчав.

Унизу під ними хтось кричав і щось чадно горіло.

/зміщення – стріла, що вибухнула полум'ям/

Усе пішло шкереберть, коли промені з веж одночасно були спрямовані на катапульти. Снайпери, які знаходилися під Південно-Східною, почали стріляти (Мабор мимохідь здивувався, чому стрільці з вежі не влучали

по машинах), і перші стріли вже вибухали у тілах хумінських охоронців. Інша група встигла підпалити одну катапульта.

Раптом Базіка відскочив убік і впав. Скажений здивовано подивився на нього:

– Якого демона ти?..

В плечі Базіки виросла ще одна кістка, і Мабор нарешті зрозумів, що це стріла. Точніше, арбалетний болт.

Отакої?!

Він подивився туди, звідки стріляли, але зміг розрізнити лише людські постаті на балконах Південно-Східної.

Прийняли за чужих? Але ж дзвонарі мали попередити!

А потім здогадався, що "попередити" могли по-різному.

Сог.

– Гей, десятнику, у нас нові проблеми!

Можна було не стерегтися й кричати, бо гвалт і так піднявся неабиякий. Хуміни біля катапульта збагнули, що до чого, і кликали до допомоги: звідти вже виїжджав кінний загін, і треба було кивати п'ятами. *З пораненим Базікою далеко утечеш!*

Шеленгмахові вистачило одного погляду, щоб зрозуміти ситуацію.

– Маборе, хапайте пораненого і до драбини! Решті розсипатися, пропустити снайперів і повільно відходити.

– Десятнику, там кіннота! – звичайно, Розумник не міг промовчати.

– Бачу, – спокійно мовив Трипалій. – Нехай вони спочатку дістануться до нас.

– А що там діставатися... – Розумник вдавився власними словами, бо у цю мить промені з веж одночасно погасли – як відрізало. В ущелину ринула повновада, мов Ханх, темрява. Її розрізали лише окремі вогники – там, де догоряла катапульта.

Так, – подумав Мабор. – Нехай спочатку наблизяться. Тут не дуже побігаєш, надто багато мертвих навалено.

Він навіть забув свої заперечення: мовляв, чому це я мушу тягти на своєму горбу Базіку? Краще мечем помагаю. Підхопив пораненого та поніс. Позаду хтось уже кричав, падаючи з коня. Пробігали снайпери, було чути, як видираються по мотузяних драбинах.

– Скажу, щоб скинули кілька мотузок, – прошепотів над вухом Шеленгмах. – Прив'яжемо, витягнемо.

Він побіг до Південно-Західної, потім, коли Скажений майже дістався до вежі, повернувся, повідомив, що все готово, і попрямував у бік південного виходу. Там решта солдатів ще стріляли по кінноті; хтось із "везунчиків" сік хумінів.

Мабор майже на дотик відшукав мотузки і прив'язав Базіку. Потім гукнув нагору, щоб негайно підіймали, а сам почав дертися по драбині, притримуючи пораненого.

Потроху вибралися. Ті, хто залишався внизу, вже встигли дістатися до вежі і теж підні-

малися. Хуміни зрозуміли, що подальше переслідування небезпечно, і заходилися біля катапульта: рятували залишки згорілої та тягли у табір вцілілу.

Скажений постояв на балконі, спостерігаючи за метушнею південничан, а потім повільно пішов до казарм.

– Шкода, – говорив хтось. – Шкода, що ми не встигли підпалити другу. Часу не лишилося.

– Нічого, – різкий голос Тесси зараз був схожий на лезо ножа. – Нічого, вони і без одної витратять набагато більше часу...

Сьогодні вночі войовниця, схоже, неабияк перехвилювалася. Мабор зупинився і подивився на неї. Та відвела погляд і подивилася в ущелину.

Навіть коли Скажений пішов, вона ще дуже довго не наважувалася повернутися. Тессу трясло, наче в лихоманці, вона вп'ялася пальцями у бортик балкона, намагаючись заспокоїтися, але тремтіння не проходило.

– На мій погляд, рейд закінчився вдало, хоча і не зовсім. А як ви вважаєте, пані?

Боги, лише Пресвітлого мені тут не вистачає для повного щастя!

– Так, мій правителю, звичайно. Тепер ми затримаємо їх надовго.

– Я теж так думаю, – Талігхіл став поруч, скося поглядаючи на войовницю. – Ви тремтите. Вам холодно?

– Ні. Просто втомилася.

Дурнувата відмовка! Але чого він до мене чіпляється!

Остання думка здалася настільки безглуздою, що Тесса не стрималася і хрипло засміялася.

– Схоже, ви сьогодні дійсно перехвилювалися, пані. Може, варто поспати?

Вона знизала плечима.

– Важка ніч, було від чого перехвилюватися. Поспати? Вам також не спиться.

Тепер настала черга Талігхіла здригатися та поводити плечима.

– Так, правильно. Важкенька ніч. І все ж – прислухайтеся до моєї поради.

– Ви такий турботливий.

– Це мій обов'язок, пані. І крім того...

Вона різко повернулася:

– А крім – не треба.

Вклонилася:

– З вашого дозволу, я насправді прислухаюся до поради і піду спати. На добраніч.

– На добраніч.

Талігхіл подивився вслід жінці і пожалкував, що кухарські домішки на нього не впливають. *У іншій ситуації... Але ситуації – саме така, а щось змінити – на жаль, не в моїй владі.*

Найнестерпнішим було те, що віднедавна навіть можливість забутися вві сні у нього зникла, бо почали маритися сни, одні й ті ж: звідусіль кричали, і хтось штовхав його коня, і з'являвся потойбічний голос. Талігхіл не

знав, як витлумачити те, що сниться, але мав підозру, що воно обов'язково збудеться, і результати за масштабами будуть жахливіші за наслідки того *сну* з чорними пелюстками.

Він ще деякий час спостерігав за табором хумінів і вцілілою катапультою, що відповідала у темряву, а потім таки подався до спальні.

ДЕНЬ ДВАНАДЦЯТИЙ

– Панове, перерва на обід, – заявив Мугід. – Пізенько, але – не страшно. За годину продовжимо. А зараз я змушений залишити вас.

Він встав та вийшов, незворушний, як завжди. *Майже завжди*, – виправився я. – *Цікаво, що його стурбувало?*

Як не дивно, але я вже навчився розпізнавати внутрішній стан старого, і цього разу під його байдужою маскою ховалася стурбованість. Але вистежувати оповідача мені щось не хотілося, а от поїсти – не завадило б.

Завадили. Карна торкнулася мого ліктя і напівствердно запитала:

– Ви ж не голодний, Нулкере. Приділіть мені кілька хвилин.

– Так, звичайно.

– Ходімо до мене. І не турбуйтеся про свій шлунок – надовго я вас не затримаю.

Вона впустила мене до своєї кімнати.

Посадила мене на стілець, сама сіла на ліжку й запитала:

– Вас нічого не насторожує? Із того, що трапилося останніми часом?

Я замислився, а потім заперечливо похитав головою:

– Уявіть собі, нічого конкретного. Та, як на мене, ніяких надзвичайних подій. За останні кілька днів.

Вона кивнула, ніби отримала підтвердження своїх підозр:

– У тому-то й річ! Після того, як упродовж тижня вежею бігали олені, падали брили, Данкен бачив крізь стіни і таке інше, коротше кажучи, після тижня чудес – нічого не відбувається. Мені це не подобається.

Я розсміявся:

– Вам не догодиш, пані! Спочатку не подобалося те, що вежею бігали олені, а потім не подобається і те, що вони перестали бігати!

– Я розумію. Але мене насторожує... Бачите, ви з Данкеном домовилися робити вигляд, наче більше не цікавитеся подіями у вежі, розповіли про все мені, зробили своєю помічницею (можна сказати, спільницею), і відразу ж усе надзвичайне припинилося. Мов відрізало.

– Ну, з цього приводу у мене якраз є одна думка, – сказав я. – Мені здається, що протягом першого тижня, оскільки оповіді, в основному, стосувалися Пресвітлого, який мав дар, це відбулося на нас. А потім оповіді стали різноманітнішими, захоплюють більшу кількість людей, навіть хумінів, і вплив зменшився, перестав відчуватися.

Вона замислилася:

– М-м, можливо, й так.

– Мене турбує інше. Ви не підкладали мені записки "Будьте обережнішим"? І – чи не знаєте? – Данкен цього не робив?

– Н-ні, здається, ні. А що за дивина?

– Та, якийсь жартун розважається.

Вона підняла брови:

– Здається, нема кому. Генерал і Валхіри, та й пан Чраген, до речі, також – не схожі на людей, здатних на розиграші. І цей парубок – він, на мою думку, не з таких.

– Лишаються служники та Мугід. Але оскільки записку підкинули якраз після розмови з ним – пам'ятаєте, старий мене тоді затримав після оповіді – я не думаю, що це зробив він. Та й служники, чесно кажучи, також... Добре, обличмо. Я і так обережний.

Несподівано Карна схлипнула:

– Боже, Нулкере, ще й це! У мене виникає враження, що ми ніколи звідси не виберемося. Якби не моя дурацька мишефобія...

Я обійняв її за плечі, маючи надію, що пан Мугід звільниться не скоро. А коли і так – що з того?

ДЕНЬ ДВАНАДЦЯТИЙ

(дещо пізніше)

– Карно! Ви тут?

Звичайно, це писака. Здається, від нього ніде не сховаєшся.

– Так, – мовила вона. – Ви щось хотіли?

– Мугід казав, що починається оповідь. І – уявіть – пропав Нулкер.

Я розважливо промовчав.

– Скажіть, нехай зачекають. Я зараз.

Ми з'явилися у кімнатку для оповідей із певною різницею у часі, але Данкен все одно витріщився на мене, наче стара дівуля – на kota, якого підозрює у розпусті. Я відвісив журналістові блазнівський уклін (не втримався) і опустився в крісло.

Мугід був на місці, і його погляд дратував сильніше, ніж Данкенів. Мене оцінювали – от такі відчуття...

Клятий дідуган! Коли ж нарешті все це скінчиться?..

ОПОВІДЬ ЧОТИРНАДЦЯТА

– Коли ж, нарешті, все це скінчиться?

Запитання, спрямоване до небес, небеса, як і належить, проігнорували. Вони куталися в сиве клоччя диму та запопадливо ховали сонце подалі від людців, які затіяли смертовбивство. Загалом, Обхад небеса розумів. Тисячника теж не тягло розглядати події в долині. Тим паче, що ашедгунці, схоже, потроху здавали позиції.

Навіть після тієї ночі, коли завдяки сміливій вилазці бійців із Північно-Західної було завдано шкоди одній із хумінських катапульт, перевага все одно залишалася на боці

південців. Вони розважливо та цілеспрямовано обстрілювали південні вежі, поки не позбавили їх бойових балконів. А через вузькі бійниці та дверні отвори, що вели на неіснуючі балкони, як слід відбивати натиск супротивника стало неможливо – на жаль. До того ж, хуміни застосовували тактику "викурювання", накидавши за допомогою вцілілої катапульти та баліст купи хмизу до самісінької основи вежі, а потім запалили деревину.

Наступної ночі хуміни зробили першу спробу взяти вежі штурмом. Вона майже вдалася, але в останню мить, коли вороги лізли по приставних драбинах, а дехто навіть ускочив усередину через балконні отвори, – в останню мить у ашедгунців наче відкрилося друге дихання – і вони відбили атаку. Драбини таки скинули, тих хумінів, які залишилися у вежах, перерізали, а решту – засипали дощем стріл та як слід полили розпеченою олією, котру тримали саме для такого випадку і до слушного часу берегли.

І весь цей час безперервно, наче якась стихійна музика демонічного походження, в ущелині калатали дзвони. Зрідка замовкали – тоді чулося тявкання шакалів та крики стерв'ятників. Боягузливі шакали не зразу приєдналися до грифів та інших пернатих. Але вже через деякий час, не здатні перебороти спокуси, чотириногі хижакі уже не лякалися ні калатання дзвонів, ні гуркіт боїв. Багатьох, дуже багатьох вбивали випадкові стрі-

ли або ж каміння, але решта не бажала забиратися геть. Певно, це було і на краще, бо трунів, які лежали на дні ущелини, з дня на день ставало дедалі більше. Спочатку сморід викликав у Обхада нудоту, але потім тисячник звик, перетнув рубіж, за яким на подібне організм просто не реагує.

Робити було, по суті, нічого. Він вивчив на зубок усі можливі сигнали небезпеки, які слід передавати, коли хуміни знайдуть стежину. Він облазив уздовж та впоперек Коронованого; запасами палива та їжі, заготовленими наперед, певно, користуватимуться ще й ятру (хто виживе).

Джулах таки знайшов вихід зі становища. Жрець відшукав десь шматок деревини та вірізував із нього фігурки: коней, грифів, людей. Вирізував навіть одну маленьку вежу, схожу на Північно-Західну.

В Обхада за душею вміння, здатного боротися з нудьгою, не було. Тому він годинами сидів біля ватри, пригадуючи минуле, іноді блукав схилом Коронованого та багато спав. Зараз від нього нічого не залежало, лишалося тільки чекати. Він чекав.

Але:

– Коли нарешті все це скінчиться?

Тисячник ще раз подивився на небо, затягнувте димовою завісою, і вирішив, що непогано б прогулятися. Він і так майже весь час на одному місці, незабаром у трав'яній чуприні бескида лисину просидить. Ні, точно – час пройтися.

Стежка, якою він спускався, була неширокою та місцями звивалася, наче оскаженіла змія. Обхад пройшов приблизно півшляху і вирішив вже повертатися, але в цю мить його увагу привернула самотня постать на гірській дорозі, що оббігала підніжжя Коронованого, – на тій дорозі, якою ятру привели їх із Джулахом до бескида. Постать рухалася до Коронованого, і навіть із такої відстані тисячник міг побачити, що це не горець, – принаймні, не схожий на жодного з відомих йому горців. Ті були високими та худорлявими, а ця людина – кремезна та дебела.

Обхад на хвилину завмер, вирішуючи, що ж йому робити. Бігти за жерцем – не вистачить часу. Треба ловити цього "мандрівника" самому.

Він побіг униз, пригинаючись, намагаючись, аби подорожній не помітив. А коли вже біля самої дороги визирнув за валуна, – зрозумів: не помітив.

Людина була явно не з цих країв. Хоча шкіра і була засмаглою, що характерне для всіх ятру, але помітно світлішою за засмагу горців. Та й риси обличчя...

Так. Посох, торбинка за плечем – нічого більше. Але вмючи, можна вбити і посохом. Тому...

Обхад плигнув, тільки-но подорожній дійшов до його схованки, і схопив незнайомця за шию перевіреним прийомом, коли будь-який різкий рух полоненого може

спричинити перелом хребта. Людина здригнулася, смикнулася і відразу відчула, що краще не опиратися. Незнайомець завмер, але – на подив тисячника – мовчав, наче від хвилювання позабув усі слова. Навіть не скрикнув.

Тепер зв'язати руки і...

– Відпусти його, людино Пресвітлого.

Це хтось за спиною, ймовірніше за все – ятру. Але якого демона вони втручаються?

– Я відпущу, – сказав Обхад. – Головне – аби ви його потім не прогавили.

Він послабив захват та стусаном під сидницю штовхнув полоненого вперед.

– Не знаю, як ви його пропустили, але честі це вам не робить. Ха-Кинг обіцяв, що жоден вивідувач не пробереться через вапі застави. І що я бачу?

– Це не вивідувач, – горці обступили Обхада та його "здобич" з усіх боків. – Він ходить тут кілька тижнів. Він – Позбавлений.

– Що значить Позбавлений?

– Боги позбавили його розуму та відібрали можливість розмовляти, – пояснив ятру, мабуть, головний в загоні. – Позбавлених не чіпають, на них – відзнака Богів.

Обхад розсміявся тріскучим сміхом:

– Правда? А ви не думали, що Позбавленого дуже легко вдавати?

– Але він з'явився тут до початку війни, – заперечив ятру.

Тисячник похитав головою.

– От що, ведіть його нагору, в наш табір, та попросіть прийти Ха-Кинга. Разом і вирішимо, що це за птах, – Обхад вказав на Позбавленого, який підводився з землі. Обтрусившись, той, наче нічого й не сталося, почав прилагоджувати на плече торбинку.

– Давайте його до табору, – тисячник бачив, що горці вагаються, і тому наполягав. – Справа не дріб'язкова. Якщо я помиляюсь, то особисто вибачусь перед цією людиною.

Позбавлений не пручався, коли горці підштовхнули його до стежини, яка вела на верхівку бескида.

У таборі було порожньо. Валялася незакінчена фігурка крокодила, поряд лежав залишений Джулахом ніж. Сам жрець, як з'ясувалося, заліз у курінь та міцно спав. Обхад не став його будити, оскільки все одно до приходу Ха-Кинга не збирався вживати ніяких заходів. *Може, звичайно, я й помиляюся...*

До його плеча торкнувся один з ятру та відізвав убік. Мовчки вказав униз.

Досить було одного погляду, аби зрозуміти: Південно-Східна не протримається більше ніж одну – дві години. А може, й менше.

/зміщення – остання агонія вмираючих вуглин/

Уся справа в несподіваності. Ніхто й подумати не міг, що хуміни прорвуться саме сьогодні. Тому і до евакуації були неготові.

Чергова атака південців не обіцяла нічого нового, потомлені лучники разом із інженера-

ми дрібних вежевих баліст ставали по місцях, як кілька днів поспіль: так іде на важку працю солянин, котрому треба заробити на життя.

Катапульта знову підкинула догори свою ложку, і захисники Південно-Східної звично пригнулися, спостерігаючи за траєкторією надіння снаряда. Той упав нижче, ніж було потрібно, і дехто вже почав підводитися, відшукуючи поглядом ціль для своєї стріли.

Снаряд вибухнув.

Вежа здригнулася, намагаючись встояти, і таки встояла, – але... У стіні утворився отвір зі рваними краями, до якого вже приставляли драбини, а скинути їх не було кому – всіх, хто опинився у момент вибуху поряд, можна знайти лише в краю Ув-Дайгрейса.

Лучники з верхніх поверхів вкрили ворогів дощем стріл, до пролому вирушило кілька десятків, але ті точно не встигали. Хумінські стрільці також не ловили гав.

Штурм розпочався.

Південці вдарили різко та жорстоко, не жалючі себе, а тим паче – супротивників. Вони дерлися по драбинах так, наче від цього залежала доля всього світу. Тих ашедгунців, хто встиг дістатися до пролому, зустрічали не люди – звірі, ладні перегризти горло будь-кому, – тільки б решта залізла без перешкод. Зі стрілами, які стирчали з тіл, наче уламки гладеньких кісток, заляпані у крові ворогів та соратників, хуміни піднімалися у вежу, аби вмерти, та – *вбити*.

Ашедгунці відступили. Не могли не відступити – втомлені від постійного нервового напруження, смороду, смерті, приголомшені лютим натиском супротивника. Бій перемістився у коридор, вже бігли сходами арбалетники, щоб одним-двома залпами відкинути хумінів назад, загасити атаку, зупинити... Натопи південців зім'яв небагатьох списоносців, що стали на їхньому шляху, зім'яв, втрапивши при цьому чотири п'ятих свого складу; але позаду насувались наступні хуміни, що видерлися сюди драбинами, і арбалетчики лише один раз встигли розрядити зброю, а потім їх захопило, зім'яло, потягло, роздираючи на шмаття, втоптуючи в підлогу.

Повторно – й успішніше – ашедгунці спробували зупинити ворога на сходах. Це вдалося, хоча й ціною багатьох втрат; південці відкотилися, закріплюючись на захопленому поверсі.

Хранитель Хіффлос наказав готуватися до відступу. Це не було боягузством, лише об'єктивним виходом з ситуації. Лучники на стінах не можуть завадити хумінам підніматися у пролом, і незабаром, коли кількість південців у вежі стане критичною, ті просто виллються на сходи та почнуть повільно, але неблаганно вирізати всіх захисників. Отож, далі залишатися у Південно-Східній – самогубство.

Та будь-який відступ має сенс лише доти, поки не перетвориться на втечу. Хранитель

спромігся створити щось схоже на дисципліну в охопленому відчаєм війську свого гарнізону та почав потроху, позагінно, випускати їх через підземний коридор до Північно-Східної. Але якщо подібний маневр легко здійснити з тими, хто знаходився нижче захопленого хумінами поверху, то верхні, практично, виявилися відрізнаними від шляхів до відступу. Перечекавши приблизно півгодини й перепочивши, південці кинулися в атаку, захопили сходи і розсипалися по верхніх та нижніх поверхах вежі.

/зміщення – далеке світло маяка у штормову ніч/

Бред Охтанг дивився, як його воїни зникають у розломі, і розумів, що половина з них не доживе до ночі. Але цей прорив був потрібний, а він не зміг заперечити Співрозмовникові. Можливо, це на краще. Можливо, так і треба. Можливо...

Вчора Нол Угерол явився в шатро данна та виголосив: мовляв, далі так тривати не може. Облога затягнулася. Результатів немає. Час іде, і він працює на півничан. Треба форсувати...

Охтанг розвів руками: як?! З однією балістою?!

На що жрець зауважив: втрата балісти – твоя провина, данне. Але і тієї, що залишилася, має вистачити.

Виявилось, що за порадою Угерола алхіміки виготовили спеціальний снаряд, який ви-

бухне та проб'є кам'яну стіну однієї з веж. Потім – черга воїнів виявити майстерність.

Охтанг заперечив: не зможемо. Задавлять кількістю, у них перевага.

"Дай жовтих пелюсток *ша-тсу*", – незворушно сказав Співрозмовник.

"Ну, я не знаю..."

Здригнулася та затанцювала тонка кіска: "Це не порада, данне. Це – наказ. Виконуй".

Бред виконав. Хоча й залишав на самий крайній випадок, хоча і знав у душі, що намагатиметься ніколи цього не застосовувати. Жовті пелюстки *ша-тсу* – страшна річ. Дай їх пожувати людині, і вона вже не людина – демонічне створіння, яке прокинулося і ладне підім'яти все під себе. От тільки цій демонічній сутності (котра, до речі, на думку алхіміків, частково властива кожній людині) не вистачає ресурсів людського тіла, і тому за кілька годин той, хто жував клятві пелюстки, вмирає від розриву серця. Якщо доживе до того часу.

Жахлива це річ – пелюстки *ша-тсу*. Добре одне: солдат, хоч і перетворюється у тварину, але мову розуміє і накази офіцерів виконує, нехай і з запізненням. А в цілому – все одно той, хто жував пелюстки, стає надто непередбачуваним, аби зловживати такими речами. Не кажучи вже про його невідворотню смерть.

Тепер Бред спостерігав, як його воїни штурмують Південно-Східну. Не було сумніву, що

ще до смеркання в ній не залишиться жодного півничанина. Втім, данна це мало надихало. Бо було ще три вежі, і якщо використовувати кожен раз ша-тсу... *Так ніяких солдат не вистачить. Треба щось інше.*

/зміщення – вогні нічного міста з висоти пташиного польоту/

Тогін зметував, що до чого, коли було вже надто пізно. Він устав сьогодні біля бійниць разом зі своєю десяткою та вражав супротивника, доки не скінчилися стріли. Лише тоді дозволив собі відпочинок. Відклав лук, поглянув униз – там коїлося щось неймовірне: крики, хаотичний рух маси тіл, у обладунках та озброєних клинками...

Поруч зітхнув один із гарнізонних:

– Ет досада! Як же підрахувати вбитих?!

Шрамник, не розуміючи, подивився на нього:

– Що?

– Та я тут, на арбалеті, – стрілець вказав на ложе, – насічки роблю. Скільки, виходить, убив. А тут, у такому натовпі – хіба ж розбереш?..

Тогін підшукував підходящі слова, але в цей час щось ткнулося в плече, і він із подивом побачив там стрілу. Здається, вона не зачепила ніяких життєво важливих судин, навіть в тіло не вп'ялася як слід, застрягнувши у цупкій шкіряній куртці – але все одно... неприємно. "Везунчик" відійшов убік і почав витягувати "подарунок" хумінів.

"Відступати", – пронеслося коридором. –
"Відступати!"

Зараз, певно, теж якийсь хумінський стрілець робить засічку на луці, навіть не підозрюючи, що я – живий.

Несвоечасна думка.

Тогін жбурнув геть стрілу, мигцем оглянув рану (*тоненька цівочка крові, швидко загоїться*) та подивився на спустілий коридор.

– Гей, хлопче, поспішай, – ляснув його по плечу (дякувати Богам, по здоровому) стрілець, який жалівся на неможливість точного підрахунку вбитих. – Незабаром тут будуть хуміни. Саме час забратися звідти, чи не так?

І зник, не піклуючись про те, чи сприйме Тогін його пораду. Люди бігли до сходів, а він чомусь не рухався з місця. *Що означає – "хуміни незабаром будуть тут"? Невже наші не змогли відкинути їх назад?! Це ж неймовірно!*

Заціпеніння потроху відпускало. Мабуть, спрацьовували якісь природжені, несвідомі інстинкти, на кшталт потягу до життя. А можливо, через тремтячий переляканий голос, який пролунав позаду:

– Де всі?

Шрамник обернувся: там стояв джура Хранителя Хіффлоса і з жахом дивився на труп у чорній калюжі крові, що скоцюрбився біля стінки.

– Забудь, хлопче, – змахнув рукою Тогін. –

його вже не врятуєш. Давай-но краще вибиратися звідси.

– Сьогодні вранці він обіцяв мені показати "штопора", знаєте, коли один меч підвертає інший... – хлопчик не доказав та схлипнув. – Сьогодні вранці...

Шрамник не знав, як втішити джуру. Йому ніколи не вдавалося спілкування з дітьми. До того ж, він не був певен, чи треба зараз втішати хлопчину, чи добрий ляпас допоможе більше.

От що дивно: бачить це не вперше, а звикнути ніяк не може.

– Добре, – сказав Тогін. – Добре, ходімо. Сьогодні занадто багато невідкладних справ. Якщо захочеш, я покажу тобі "штопора", коли випаде вільна хвилинка.

Дивно, але від цих слів хлопчина заплакав ще сильніше, отож мимоволі довелося застосувати другий варіант. Ляпас зупинив ридання.

– Треба забиратися звідси. Хуміни вдерлися у вежу, ясно?

Він кивнув, у великих очах завмер подив.

– А де всі?

– Уже пішли, – Тогін навіть не підозрював, що має стільки терпіння. – Нам теж давно вже час.

Вони швидко рушили коридором до сходів, руйнуючи мертву тишу. Десять внизу несподівано закричали відразу кілька пельок, потім забряжчали клинки.

Схоже, ми таки спізналися.

Шрамник перехилився через поруччя і подивився вниз. Там колихалося море людських тіл, і багато з тих, хто був одягнений у форму вежевого гарнізону, вже впали. Ще трохи, і...

– Назад! – люто прошепотів Тогін. – Швидше назад!

Прорватися вже не вийде. Але якщо зачатися... Зрештою, хуміни навряд чи будуть влаштовувати у Південно-Східній свій табір, у них, наскільки я розумію, інші завдання.

Він потяг хлопчину за собою, вчепившись у його руку, а в іншій стискав ніж. Потім здогадався і заховав клинок у піхви – бігти стало зручніше, можна було притримуватися другою рукою за стінку.

– А-А-А-А!!! – долинуло знизу.

Схоже, справи у захисників вежі склалися не найкраще. *Ймовірно, саме зараз хуміни пішли на прорив, їм не треба буде багато часу, аби зім'яти наші лави.*

– А-А-А-А!!! – залунало звідусіль. І знову: – А-А-А-А!!!

Потім Тогін намагався не прислухатися.

Він подумки шукав той куточок, де міг би сховатися разом із хлопчиком і де б їх не знайшли. *Ну, скажімо, де шанси нас відшукати були б якнайменшими.*

"Везунчик" усвідомлював, що їм доведеться ще й харчуватися; він, можливо, якось пересидів би, а от невдаха-джура – навряд чи довго протримається без харчів. Отже, най-

краще для їхньої мети підходить якийсь склад. Швендяти по окупованій вежі в пошуках харчів Тогін не збирався.

Вони піднялися на кілька поверхів вище – туди, де, як пам'ятав Шрамник, знаходився невеличкий склад із малими хлібцями, що мали корисну властивість – довгий час не черствіти та не псуватися. Це був НЗ вежевих кухарів, і, взагалі, солдати про нього не мали знати, але дехто з гарнізонних не просто знав, а іноді й користувався. Одного разу за цим заняттям його застукав Тогін, в результаті "везунчик" і познайомився з таємницею хлібців, а гарнізонний спритник почав поводитися обережніше. Закладати його Шрамник, звичайно, не став.

На поверсі хтось був. Двоє розмовляли, причому, на підвищених тонах. Тогін завмер, даючи знак хлопчикові не шуміти, і почав прислухатися. Голоси, які долинали з-за рогу, були знайомі.

Сог та Укрін.

– Я кажу тобі всоте: його тут немає! – виголошував Кістлявий. – Він або вже втік з усіма в Північно-Східну, або десь подох. Люди сьогодні мруть десятками, тож...

– Виключено! – сказав Укрін. – Він не міг піти в Північно-Східну, бо його бачили вище місця прориву.

– Можливо, йому вдалося...

– Виключено! – повторив Укрін, потроху дратуючись. – Він десь тут, живий або мерт-

вий. Краще, якби живий... Ти, здається, забув, про що ми домовлялися, га?

– Я не забув, – пробурмотів Сог. – Я пам'ятаю.

– Тоді, будь ласкавий, заткни пельку та розпочни пошуки. Поки нас самих не відрізало тут остаточно. Як тобі така перспективка, га?

– А що ми скажемо?..

– Скажемо, що прийшли його шукати. Нехай думає, що хоче. Ходімо!

Клинка пішли кудись у протилежний бік.

Дивно, що вони не чули, як ми піднімаємося. Але це – не головне. Головне – вибратися звідси.

Тогін не був впевнений, що хоче, аби його знайшли Клинки. Хоча якби вони збиралися його вбити, то не витрачали б час на пошуки. Виходить, Шрамник потрібний їм живий, он і Укрїн казав те ж. Але – навіщо?

– Ходімо, – прошепотів він завмерлому джурі. Тільки не шуми.

Двері схованки з хлібцями виявились відчинені. *Можливо, Брати з'явилися саме звідти. Невже вони ховалися та чекали, поки вежу захопить ворог?!..*

Він зайшов усередину та протиснувся між полицями, від яких долинав слабкий, але принадний аромат. Там, за рогом, знайшлися невеличкі дверцята, а за ними – спіральні сходи, що стрімко спускалися вниз.

Тогін озирнувся. Малий джура встиг відломити півхлібця і тепер зосереджено жував.

– Негайно вниз! – наказав Шрамник.

Не вистачало, аби нас тут застукали Брати.

Вони почали спускатися.

Сперте повітря глибоких підземель свідчило, що сходами давно не користувалися. *Куди ж це ми в результаті потрапимо?*

Потрапили вони в якийсь коридорчик із низькою стелею. З-за дверей долинали звуки бою.

Оце вляпалися!

Відступати було пізно, позаду – Тогін чув – уже спускалися, так і не знайшовши його, Клинки.

Шрамник визирнув: там вирував бій, ладний у будь-який момент вилитися за межі цієї кам'яної каструлі. В залі, куди виводив підземний коридор, що пов'язував між собою Південно-Східну та Північно-Східну, загін ашедгунців намагався стримати натиск завоювників. Поки що їм це вдавалося, але навіть із першого погляду було зрозуміло: довго так не триватиме.

Що ж, проковтни мене демон, вони так люто захищають?

Тогін не бачив у залі нічого особливого, крім... крім виходу до підземного коридору.

Звичайно, шлях для відступу! Вони чекають, поки повернуться Сог із Укріном.

Шрамник поглянув на хлопчину та прошепотів:

– Швидше, он до того проходу – бачиш?

Той кивнув.

– Тоді – прожогом!

Джура побіг, Тогін – слідом.

Хтось із солдатів на мить повернувся до "везунчика":

– А де начальники?

– Зараз спустяться! – гукнув йому Шрамник. Тим самим він зізнавався, що бачив Сога та Укріна, але зараз важливіше дати знати солдатам, що незабаром можна буде відступити, ніж піклуватися про власні таємниці. *Дозволить Ув-Дайгрейс – і люди виживуть, і таємниці залишаться таємницями.*

Солдат вдячно кивнув та гаркнув своїм:

– Готуватися до відступу! Тримати стрій!

Подальшого розвитку подій Тогін не бачив. Крізь шпарину у брамі він влетів слідом за джурую до підземного коридору та помчав, відбиваючи від стін шматочки вогкої луни. На всяк випадок зняв зі стіни один із смолоскипів, і, як з'ясувалося потім, марно. Незабаром вони опинилися у тій частині коридору, де воїни, що відступали, спеціально загасили полум'я світильників – от смолоскип і знадобився.

Перша проміжна брама впливла з темряви двома гігантськими щитами, майже зімкненими один з одним. У щілині з'явилися людські постаті, які старанно цілилися з арбалетів у Тогана та джуру; позаду стояли лучники. Виявилось, тут спеціально залишили два десятки, котрим належало замкнути бра-

му при наближенні хумінів. Або ж, коли повернуться Сог із Укріном з тими, хто виживе у бійці.

Шрамника з хлопчиною прийняли за ворогів (навіть якби і не прийняли, все одно пересторога не завадить).

– Що там коїться? – запитав у "везунчика" похмурий десятник, коли із взаємними поясненнями було покінчено. – Чи довго чекати?..

– Недовго, – пообіцяв Тогін.

Потім кинув погляд на захеканого хлопчика й додав:

– От разом і зачекаємо.

Десятник якимось вимушено кахикнув, також зиркнув на джуру, а потім кивнув:

– Чекайте. Тільки під ногами не плутайтеся.

В цей час один із солдатів, які спостерігали за коридором, попередив:

– Біжать.

– Хто?

– Не знаю. Людей із двадцять – двадцять п'ять.

– Арбалети – готуйсь!

І звертаючись до невідомих:

– Стояти! Ближче не підходити! Пароль!

– Хай допоможе нам Ув-Дайгрейс! – ревновав хтось із присмерку перед брамою.

– Воїстину, – полегшено зітхнув десятник. – Сог та Укрін із вами?

– З ними, з ними, – пробурчав Кістлявий – його голос Тогін відразу впізнав. – Впускай-

те, чи як? Незабаром, між іншим, сюди набіжать ці дикуни, тож...

– Заходьте, – наказав десятник.

А Шрамник подумав, що дуже б непогано в цих дикунів навчитися робити штукеції, на зразок тієї, яка сьогодні розвалила стіну Південно-Східної, – та розважливо промовчав.

Україн помітив його відразу. Кивнув, майже радісно:

– Виходить, ти живий.

Потім перевів погляд на джуру, що уминав залишки хлібця.

– Ну що, зачиняйте брами, чи як...

Десятник почав віддавати накази, і ворота повільно, але без очікуваного скреготу зачинилися.

/зміщення – різкий удар по очах розпареним рушником/

Рана несподівано відкрилася, і Тогін з прикрістю почав її перев'язувати. Куртка була безнадійно вимазана в крові. А вона ж майже новенька! Звичайно, зіпсована куртка – не дуже висока ціна за власне життя, але Шрамник був сильно роздратований. *Міг же здогадатися та зняти.*

У глибині душі він розумів, що не міг. Втім, там, у тій горезвісній "глибині душі" він розумів і дещо інше: причиною роздратування була зовсім не куртка. Зовсім ні. Просто за останні кілька годин він наговорив та зробив багато такого, про що думати не міг, не відчуваючи прикrostі до себе.

Ще коли вони тільки опинилися в Північно-Східній і сам Шеддаль особисто підійшов до прибулих із запитанням "ну як, чи все в порядку", Тогіна наче демон смикнув за язика. "Ні, старегху! Та й чи може бути все гаразд, коли батько хлопчини спочатку робить його своїм джурою, а потім – залишає в обложеної вежі, у той час як..." Тоді Шеддаль лише наказав Тогіну помовчати та зайти до нього за годину. Мовляв, там і отримає всі пояснення.

Отримав, ото, отримав!..

Наступну годину Тогін чесно проспав, забившись у глухий кут, де нікому не заважав і ніхто не заважав йому. Солдатський організм, що звик із точністю піскового годинника відраховувати хвилини, змусив Шрамника прокинутися вчасно, і "везунчик" (коли замислитися, тепер – двічі "везунчик") попрямував за поясненнями до Шеддаля. У того, як виявилось, весь цей час тривала нарада. Нарешті вона скінчилася, офіцери почали розходитися, і Тогін зайшов до кабінету Шеддаля.

Старегх сидів за масивним кам'яним столом, утупившись у точку трохи нижче рівня очей – так, наче там, у невидимому для решти людей центрі, заховано відповідь на всі питання, які його мучать. Тогін здогадувався, що Шеддалю дуже важко – важче, напевне, ніж багатьом із них, бо на плечах у колишнього сотника, а нині – старегха, надто багато всього: чужі смерті, чужий біль, чужа поразка. Вірніше, навіть не так: *свої смерті, свій*

біль, своя поразка. Тогіну навіть стало ніяково від того, що він відволікає цю людину від важливіших справ.

Але Шеддаль уже підвів очі на прибулого та вказав на стілець біля стіни:

– Сідай, десятнику.

Тогін присів на м'яке сидіння, не наважуючись відкинутись на обтягнену дорогим матеріалом спинку, аби не забруднити її. Він незграбно ворухнувся, випрямляючись, і цей жест одразу помітив старегх.

– Обернися, – звелів він. – Ну ж бо, обернися.

Тогін слухняно подивився через плече.

– Бачиш, матерія вже заплямована. Тож сідай зручно, і не турбуйся, десятнику. В крайньому випадку, змінять оббивку. Після війни певна річ. Сідай зручно.

Він помовчав і додав стихшено, більше для себе, ніж для Шрамника.

– Брехня, що немає незамінних людей! Кожен – незамінний. А от меблів у цьому світі завжди буде досить, поки житимуть люди.

Старегх зчепив пальці в замок і важкий глибокий погляд втупився у "везунчика".

– Я вдячний тобі, десятнику, за те, що врятував хлопчика. Якби Хранитель Хіффлос знав це, гадаю, йому було б легше вмирати. Втім, я чомусь певен, що Ув-Дайгрейс перекаже цю радісну звістку панові Хранителю.

Тогін підвівся:

– Пробачте, старегху, я не знав...

– Звичайно, десятнику, не знав. Тепер – знаєш. Де зараз хлопчик?

– Спить, напевне. Коли ми прийшли, Укрін відіслав його на кухню та звелів, аби нагодували.

– Зрозуміло. Наскільки мені відомо, весь твій десяток залишився в Південно-Східній?

Тогін схилив голову:

– Так, старегху. І те, що я тут...

– ...Зовсім ні про що не говорить! – перервав його Шеддаль. – Будь мудрішим, десятнику. Це війна. Те, що ти вижив, не позбавляє тебе честі, зовсім ні. А в тому, що ти врятував спадкоємця Хранителя, я бачу знамення небес. Я доручаю тобі доглядати за хлопчиком. Відшукай його і зроби, аби він вижив у коловороті подій, котрі дуже швидко ринуть на нас... Рід Хранителів не повинен перерватися. Дехто стверджує, що це просто забобони, але я думаю інакше. І потім, навіщо ризикувати?

– Так, старегху.

– Тоді будь ласкавий виконувати свої обов'язки, десятнику.

– Слухаю.

– Йди.

От так-так. А ти вже звинувачував Хранителя Хіффлоса... Боги, але що мені тепер робити з хлопчиськом?!

Тогін, як і раніше, вважав, що мало підходить на роль наставника. Але сперечатися зі старегхом не збирався. *От і втрапив між*

двох вогнів... між трьох – залишаються ще
Сог та Укрін.

Боги, що ж це коїться з нами?! Клинки грають у дивні ігри – використовують один одного, стають прибічниками або противниками державної влади! А досі ми ніколи не втручалися у державні справи. Поготів, якщо доводилось вибирати між Братством та офіційною владою. Що ж із нами коїться?!

Скінчивши перев'язувати рану, Шрамник вирушив на пошуки свого нинішнього підопічного.

Син Хранителя Південно-Східної мирно спав на вузькій лежанці, в кухонній роздягальні. Хтось дбайливо вкрив його теплою ковдрою, складеною вдвоє, але уві сні хлопчику стало спекотно, і він скинув її.

Тогін похмуро подивився на худе обличчя, на драний одяг.

Вони з Тессою ще спочатку вирішили, що обійдуться без дітей. "Можливо, колись пізніше, але не зараз". У Тогіна завжди виникали змішані почуття при спілкуванні з дітьми, наче вони – якась третя категорія людей, – не чоловіки і не жінки. Надто ширі, надто злостиві, надто безпосередні. Звичайно, у заможних все інакше: няньки та вихователі роблять дітей правильними, і батькам не доводиться страждати від щонічних вересків немовляти або ж піклуватися, де пропадає хлопець, коли надворі вже глибока ніч. Це – у багатіїв, а Тогін частіше

стикався з іншим – із босоногими замурзаними демонятами, що шмигали по ринку; із худорлявими дівчиськами, які торгували собою у вузьких провулках та були ладні за необхідності видряпати "гнилому клієнтові" очі. Він не бажав збільшувати кількість тих чи інших.

І от – його призначили наставником. У богів іноді химерні жарти.

Хлопчик наче відчув на собі важкий погляд Шрамника. Він здригнувся і розплющив очі.

– А, це ти... – сонно промовив "підопічний". – А мені наснився такий дурнувятий сон...

Погляд хлопчини забігав: той нарешті зрозумів, де знаходиться.

– Як?.. Чому?..

Він замовк, кусаючи кулак та кривлячись, аби не заплакати. *Дивовижно; його однолітки напевне б розревілися. Мабуть, дається взнаки батькове виховання.*

– Ми можемо піти звідси? – придушеним голосом запитав хлопчик. – Куди-небудь, аби не тут...

Тогін так нічого і не зрозумів, але кивнув:

– Ходімо.

Вони залишили кухню і зупинилися в коридорі. Лише зараз Шрамник усвідомив, що йому нема куди йти, його ще не приписали до жодної з казарм. Ну а хлопчині – поготів нема куди податися.

Тогін подивився на маленького супутника. Той тільки тепер дав волю сльозам – певно, не міг більше стримуватися.

– Поплач, – сказав Клинок. – Іноді допомагає. Краще не стримуватися.

“Підопічний”, ридаючи, відмахнувся:

– Не розумієш! Там – куховари. Не міг же я при них...

Шрамник промовчав.

– О! – вигукнули позаду. – Ну-мо, подивимося, що тут у нас.

– Пане Дулгіне! Ви знаєте? Про тата?...

Лисий примружений чоловік кивнув:

– Чув, Гайхіле. Мені щиро жаль, що він загинув. Але можливо, тебе трохи втішить те, що він хоробро бився. Твій батько дав можливість врятуватися багатьом людям.

Ех, пане Дулгіне, всі завжди торочать одне й те ж: він хоробро бився. Але я зі свого досвіду знаю – це аж ніяк не втішає тих, кому кажуть подібні слова.

– Дякую, – сказав Гайхіл. – А що мені робити тепер?

Чоловік розгублено мигнув:

– Ходімо, влаштуємо тебе в лазареті. Там, щоправда, тіснувато... Але багато поранених, і мимоволі доводиться терпіти.

– Вибачте, пане Дулгіне, але старегх наказав мені піклуватися про цього хлопця, – втрутився Шрамник.

– Правда? Ну що ж, тоді моє запрошення стосується і вас, пане...

– Тогін.

– Дуже приємно.

Вони спустилися на кілька поверхів нижче і опинилися в низці кімнат, пропахлих хворобами. На лежанках і навіть на підлозі лежали поранені. *А це ж в основному ті, що потребували лікарської допомоги, ще до штурму Південно-Східної, і ті, хто добрався сюди сьогодні, вже пораненим. Та особливо важких випадків немає. І що буде за кілька днів, коли хуміни візьмуться за Північно-Східну?*

В цей час до лазарету зайшов низенький переляканий чоловічок. Не звертаючись ні до кого конкретно, він вигукнув:

– Уявіть, панове, вони почали ворушитися у Південно-Західній. Схоже, ці дикуни настільки повірили у свої сили, що вирішили сьогодні узяти другу вежу.

Гадаю, спроба може виявитися вдалою, – подумав Тогін.

– Пане Дулгіне, ви, здається, збиралися показати нам вільні місця?..

/зміщення – здійснювся до небес золотий прапор/

– Хто-небудь може пояснити мені, що там відбувається? – роздратовано пробурмотів Талігхл, спостерігаючи, як метушаться поряд із Південно-Західною дрібні цятки людей.

Ті, хто стояв навколо, розважливо промовчали.

...До сьогоднішнього дня все було схоже на махтас і тому здавалося принцеві знайомим.

Сьогоднішній день розламав огорожу звичності. Хуміни просто не могли кинути в стіну – те, що вибухнуло, пробивши кладку, – вони не могли так люто та самовіддано атакувати, вони не могли...

Та вони зробили це. Тепер, схоже, збиралися взятися за Південно-Західну.

– Не певен, але мені здається, що у нас дуже швидко скінчаться всі терміни, – зауважив Тієліг. – Ця кампанія для наших ворогів виявилася вельми успішною.

– Одна вежа – ще не показник, – невпевнено мовив хтось із офіцерів.

Жрець глянув туди:

– Ви вважаєте? А досі жодну з них ніколи не захоплював ворог.

– Це, безперечно, дуже цікаво, – пан Лумвей потер перенісся і примружився. – Але скажіть, звідки у них такі катапульти і снаряди? Наші численні шпигуни, наскільки мені відомо, ніколи про це не доповідали.

– Правильно, – якимось дуже легко погодився Тієліг. – Однак врахуйте, що при першій же можливості всі наші "численні шпигуни" були вирізані – врятувалося лише кілька чоловік.

Тесса похитала головою:

– Подібні винаходи неможливо приховувати настільки довго. Рано чи пізно, вони обов'язково стануть відомими всім...

– Ви вважаєте, вони додумалися до цього вчора чи позавчора? – Талігхіл кивнув у бік метушні. – Геніальне прозріння, так?

– Швидше, Божественне одкровення, Пресвітлий, – цілком серйозно зауважив жрець Ув-Дайгрейса. – Не більше і не менше.

– Важко повірити.

– Тим не менш... Наш Хранитель – спостережлива людина, і він правильно відзначив, що у хумінів з'явився новий Бог.

– Усе в світі жерці намагаються пояснити з божественних позицій. Вельми зручно.

– Дивіться! – вигукнула Тесса. – Вони щось тягнуть з боку старого табору. Якись рами.

Тіеліг весь напружився та завмер, наче леопард у засідці, що помітив павіанів. Деякий час він стояв, мовчки дивлячись на хумінів та їхні приготування, потім повернувся до Хранителя.

– Негайно зачинити браму підземного коридору! І жодної людини з Південно-Західної сюди не пускати!

Пан Лумвей здивовано витріщився на жерця:

– Що ви сказали?

– Ви чули, що я сказав, – жорстоко промовив Тіеліг. – Зробіть це якомога швидше, бо інакше вже сьогодні проллється кров. Покваптеся!

Хранитель недовірливо подивився на Талігхіла:

– Що накажете, Пресвітлий?

Правитель замислився на кілька секунд, потім кивнув:

– Виконуйте. У крайньому разі, вони зможуть замкнути проміжні брами – і так врятуються. Якщо, звичайно, Південно-Західна здасться.

– Сьогодні ж, – похмуро запевнив його Тієліг. – Сьогодні ж. Можливо, навіть до заходу сонця.

/зміщення – кривавий погляд лютого сонця/

– До темряви ніяк не встигнемо, – повідомив Єнг Цулан. – Що накажеш: чекати до завтра чи розпочинати?

– Починати, – звелів данн. – Негайно.

Слідом за офіцерами він залишив шатро, аби особисто прослідкувати за тим, що відбувалося.

Слід було визнати: рами виготовили на диво швидко. Тепер, на розтягнуті сіткою мотузки, вкриті зверху полотнинами, накладали суміш із сухих пелюсток ша-тсу та деяких інших рослин. Ша-тсу було мало, практично, сюди піпов увесь залишок. І все одно мусило спрацювати.

Охтанг запитально подивився на небо: або чекав від Оберігаючого підтвердження того, що ідея Співрозмовника успішна, або ж просто перевіряв, чи не збирається на дощ. Дощ залишався єдиною можливою перешкодою, яку не відвернути.

Хмарин не було. Щоправда, небо вже почало сіріти зверху – наче папірець, в центр якого впала випадкова іскра; воно темнішало,

прямою розпливаючись до країв, до верхівок стін ущелини та до Коронованого, – але залишлось безхмарним. Данн волів сприймати це як добрий знак.

Поряд, трохи збоку від рам, стояли вдягнені в легкі шкіряні обладунки воїни. У кожного було по спеціальному – великому, але полегшеному – щиту, якими їм належало закриватися від стріл противника. До речі, Охтанг не сумнівався, що після того, що сталося в Південно-Східній, у Південно-Західній почнуть використовувати не лише звичайні стріли та болти, – ймовірніше за все, полетять олія.

Розкладати листя скінчили вже з настанням сутінок. Для цього довелося освітлювати територію смолоскипами. За наказом Бреда, їх встановили у підставках-триногах на достатньо великій відстані від рам. Менше за все він хотів, щоб якась іскра завчасно потрапила на ша-тсу.

Нарешті данну доповіли, що все готово і можна починати. Він підтвердив: можна, – і люди заворушилися, розділяючись на групки та підходячи до рам.

У цей час на його плече опустилася чиясь рука – неймовірно важка, наче вирізана з каменя:

– Данне, з'явилася твоя людина.

– Що? – він повернувся і, не приховуючи роздратування, поглянув на Співрозмовника. – Яка моя людина?

– Гадаю, буде краще, коли ти побачиш сам. Він стверджує, що знає дещо дуже важливе.

ДЕНЬ ДВНАДЦЯТИЙ

– І?!.. – роздратовано запитав пан Шальган. – Що далі?

Мугід розвів руками:

– Завтра, все завтра. Сьогодні, на жаль, надто пізно. Час їсти та відпочивати, панове.

– Хвилиночку, – це підвівся зі свого місця Данкен. – Хвилиночку, пане оповідаче. Здається, час дещо з'ясувати.

Всі повернулися у його бік, а я з цікавістю подумав: *Ну ж бо, ну ж бо, невже він нарешті вирішив грати відкрито?*

Зрозуміло, коли на тобі відповідальність за життя багатьох десятків людей, мимоволі починаєш простіше ставитися до подібних проблем.

– Я хотів би раз і назавжди з'ясувати, що ви робите задля того, аби ми змогли звідси вийти, – різко та холодно заявив журналіст. – Будьте ласкаві, відповідайте цього разу без вивертів.

Мугід зітхнув та подивився на Данкена, наче батько на дитину, котра вимагає негайно та правдиво розповісти, звідки беруться немовлята.

– Звісна річ, – запевнив він. – Роблю все можливе. Але, на превеликий жаль, зв'язати-

ся із конторою рятівників я не можу – зламався передавач.

Генерал обурено пхикнув, пан Валхір підвівся, збираючись *протестувати*. Мугід похитав головою:

– Дайте мені скінчити, шановні! Так, я не можу зв'язатися з рятівниками. Але я зробив це позавчора і певен – вони незабаром мають прийти. Тож причин для хвилювань...

Він і далі говорив, але я вже не слухав. Я бачив: оповідач бреше. *Але – навіщо?!*

Раптом я зрозумів: *Пастка! Треба втікати. Негайно. Це затишшя – перед бурєю, і блискавки – я був певен – уже націлені в мене. Варто пригадати про тих, хто був тут до мене...*

Утікати. Але – як? Щось заворушилося на задвірках свідомості, щось таке, забуте, а тепер дуже важливе та потрібне. Що? Що?!

Думки не бажали підкорятися, крутячись навколо одного: поїсти. *Воно і зрозуміло, сьогодні вдень я замість того, аби пообідати...*

– Повторюю! – владно та переконливо мовив оповідач. – Причин для хвилювання немає. Жодних. Абсолютно.

Він поглянув на журналіста, і Данкен, зберігаючи на обличчі кам'яну незворушність, відступив.

– Якщо запитань більше немає, будьте ласкаві – прошу всіх вечеряти.

Ми вийшли з кімнатки.

– Що з тобою? – це, звичайно, була...

Тут я запнувся – ніяк не міг пригадати, як же звуть дівчину. *Прокляття!*

– Нічого, Тессо. Все гаразд, – от, прига...

О демони!!! Знову!

Я схопився за голову й закусив губу, аби не закричати. Почувався жахливо і захотілося опинитися якомога далі від цього готелю, цих людей, цієї війни, від необхідності приймати рішення, прирікаючи тим самим на смерть своїх солдатів, подалі від усього... від усього...

– Що з тобою? – повторила вона. – Здається, тобі варто лягти і як слід відпочити.

– Т-так, – запинаючись, вимовив я. – Звичайно, ти маєш рацію. Але спершу я все-таки поїм.

Інші, на щастя, поспішали до Великої зали і тому не були свідками нашого діалогу.

За столом я намагався поводитися якомога тихіше, майже не розмовляв і дивився переважно у власну тарілку. Ніхто, здається, так нічого і не запідозрив.

І все одно, це вже не мало значення. Я знав, що хворий, і знав, що не можу довіритися тут жодній людині, бо вони, напевне, відправили б мене у лазарет, а мій багаж ретельно переглянули. Навіть Карна (а Данкен – поготів) не приховували б це, якби запідозрили, що я божевільний. Виходило, мушу діяти сам-один і швидко (виявляючи вла-

стиву більшості психів кмітливість та обережність).

Але треба заспокоїтися. І поміркувати, що ж мені робити. Зрозуміло – тікати! Та як?

Скінчивши вечерю, я вирушив до себе із твердим наміром не засинати перш, ніж щось вигадаю.

І тут знайшов на столі залишений вранці згорток.

Ага! книга "академіка". Ну що ж, подивимось.

Я розгорнув і остовпіло витріщився на знайомий пліснявий фоліант.

Ха! Три рази – ха! Схоже, до служників ту купу непотрібу, що я накидав, коли вибирався... – цікаво, звідки? – так-от, ту купу сміття до служників вивчав ще дехто. Здається, знаю – хто саме.

Якщо чесно, я був повністю на боці пана Чрагена. Те, що він став причиною хвилювання нашого незворушного оповідача, робило "академіка" в моїх пристрастних очах героєм.

Потім я зметиковав: нещодавно перекладений аркуш – звідси ж, із цієї книжки, – пов'язав із цим занепокоєння Мугіда та зацікавився. *Що ж таке у ньому, в цьому фоліанті?*

Розгорнув та почав перекладати.

... Ближче до світанку я нарешті зрозумів, що ж таке важливе випустив із виду. Закрив книгу, блокнот із перекладом та спокійно заснув сном... божевільного, який відшукав ви-

хід зі свого персональної божевільні. Звичайно, не вистачало ще ключів, але я був певен, що знайду цю дрібничку. Обов'язково.

ДЕНЬ ТРИНАДЦЯТИЙ

Я спав мало, але прокинувшись, почувався бадьоро. Сьогодні був особливий день, і це витало в повітрі, наче солодкий пилок під час весняного буяння.

Випереджаючи появу служника, я піднявся та рушив до Великої зали. Перед тим, звичайно, надійно заховав книгу і блокнот.

За вже заведеним порядком після сніданку всі спустилися у кімнатку для оповідей. По дорозі Карна спробувала поцікавитися станом мого здоров'я, але я відповів туманно, хоча й хотілося сказати зовсім інше. Але за планом змушений був притримуватися задуму, аби все пройшло, як слід.

Данкен знову – *не набридає ж людині!* – почав вимагати від Мугіда "конкретики", але на нього цитьнув генерал, мовляв, давайте краще дізнаємося, що ж далі.

Оповідач спокійно кивнув і сказав:
– Почнемо!

ОПОВІДЬ П'ЯТНАДЦЯТА

Мабуть, слід починати, – вирішив Обхад, спостерігаючи, як на небі пробруньковуються дірки зірок. – *Не тримати ж їх тут до ночі.*

Ятру незворушно сиділи біля вогнища та мовчали, дивлячись на полум'я... чи куди вони там дивилися. Позбавлений був поряд, і, здається, його зовсім не турбувала власна доля. Джулах досі спав у курені.

Але Ха-Кинг так і не з'явився. Це дивно. Починати без нього Обхад не хотів, та й не знав, якщо чесно, – з чого.

Звичайно, вождь не зобов'язаний прибігати за першим покликом... але.

У цей час позаду щось ворухнулось, навмисне голосно, наче з поваги до Обхада, не здатного почути наближення ятру.

– Я прийшов, – сказав Ха-Кинг, виходячи в освітлене ватрою коло. – Мені вже все відомо.

Тисячник підвівся та суворо подивився на горця.

– Твої люди дозволили цьому, – кивок у бік Позбавленого, – безборонно ходити тут.

– Дозволили, – Ха-Кинга звинувачення Обхада не збентежили. – Це моя помилка. Однак на ньому – знак Богів.

– Боюся, що це – підробка. Шпигун хумінів. Поки він не пройде перевірки, залишатиметься під підозрою.

– Але як ти можеш перевірити? Він же Позбавлений.

Однак у тисячника було досить часу, аби подумати над цим.

– Заберіть його в селище. І очей не спускайте до закінчення війни.

Ха-Кинг похитав головою:

– Це неможливо. Позбавлений не повинен жити з людьми, інакше відзнака Богів ляже на все селище.

Здалося, чи людина біля вогнища насправді іронічно поглянула на тисячника?

– Тоді він житиме з нами на Коронованому, – незворушно заявив Обхад. – І нехай кілька твоїх людей постійно спостерігають за бескидом, аби цей Позбавлений раптом не позбавив нас своєї присутності.

– Добре, – просто кивнув Ха-Кинг. – Так буде.

– Дякую, – тисячник присів біля вогнища та вступився в очі полоненого. *Ну ж бо, що ти зробиш тепер?*

Горці підвелися і за знаком ватажка зникли у сутінках. Останнім пішов Ха-Кинг, прощально кивнувши замисленому Обхадові.

Тисячник деякий час посидів, розмірковуючи над незрозумілими звичками та самою природою ятру. Потім підійшов до краю бескида та поглянув на дно ущелини. Ще раніше Обхад помітив приготування хумінів у Південно-Західній, та все ж якось не вірилося, що ті збираються сьогодні взяти штурмом другу вежу. І диви, щось вони там робили... А дзвони дзеленчали сьогодні гучніше, ніж звичайно.

Обхад повернувся до вогнища, присів. Позбавлений зберігав мовчанку, немов скнара – своє золото. Дивився на розпечені вуглини, ворушив їх посохом.

У курені позіхнув Джулах, прокидаючись.

У мовчуні накреслилася невловима зміна. Він, здається, не ворухнувся, ні тілом, ані обличчям, та відчувалося внутрішнє напруження.

– У нас – гість, – не обертаючись, кинув тисячник.

– Бачу, – спокійно сказав жрець. – Хто такий?

– Тутешній божевільний. Хоча маю підозру, що насправді – майстерний артист.

– Все може бути. Розмовляє?

– Горці сказали – ні.

– Що в ущелині?

– Південно-Східна здалася. Південно-Західну, схоже, збираються сьогодні штурмувати. Дурість.

– Хтозна... – Джулах увесь цей час стояв за спиною Обхада і тепер, швидко точним порухом вдарив його по потилиці.

– Хтозна, – сказав вже зовсім іншим тоном. – Хтозна.

Позбавлений повільно підвівся із землі та зблиснув у присмерку білками очей.

– Що тепер?

Не відповідаючи, Джулах стиснув зап'ястя тисячника – перевіряв пульс.

– Живий, – промовив задоволено.

– Добити його, – запропонував Позбавлений.

Джулах похитав головою:

– Ні в якому разі. Він більше стане нам у пригоді живий. Зараз...

Він збігав до куреня, приніс звідти свій подарожній мішок та витяг з нього невеличку пляшечку. Відкоркував та влив рідину Обхаду до рота.

– Але ж він не проковтне...

Джулах лише відмахнувся.

– Збирайся, – наказав, вкладаючи пляшечку назад. – Треба поспішати – поки не поставили дозори, як обіцяв Ха-Кинг. Про все дізнався? Зможемо втекти?

Позбавлений впевнено кивнув.

– Тоді – вирушаймо, – звелів Джулах.

Вони прослизнули у темряву та почали спускатися до підніжжя Коронованого, залишивши на галявині згасле вогнище та напівмертвого Обхада.

/зміщення – несподіваний удар по голові, в очах запалюються вогні/

Голова страшенно боліла, розколюючись від калатання дзвонів, але Талігхіл не йшов. Він мусив бути тут і зараз.

Худорлявий дзвонар із шрамом на губі віддав йому свої затички та час від часу, коли виникала пауза у розмові, шанобливо позирав на правителя. Витримати такий гул було не просто.

Решта – і Тесса, і Хранитель, і Тієліг – пішли, від чого, чесно кажучи, Талігхілові стало тільки легше. Від уважних очей жерця навряд чи вдалося б приховати стан, у якому перебував зараз Пресвітлий – суміш розгубленості, прикрості, невпевненості та ще демони відають чого.

Війна несподівано для Талігхіла наблизила своє оскалене обличчя та сміялася, дивлячись в його розширені зіниці. Вже звечоріло, але він все одно розрізняв у світлі палаючих вогнів метушню малих постатей у вікнах та отворах колишніх балконів Південно-Західної. Постаті, зчепившись одна з одною, летіли вниз, ніби пташенята грифів, у котрих ще не виросло пір'я, летіли, аби важко впасти на дно ущелини, так і не розкривши крил. Іноді починало здаватися, що дзвони, всі водночас, збожеволіли. Тієліг твердив: справа в якійсь травичці, дим від якої викликає подібну реакцію. Але яка, по суті, різниця? Головне – результат. За добу здали дві вежі, дві з чотирьох, які вважалися непереможними.

Але ж ти очікував чогось подібного. Знав, що цим, зрештою, все і закінчиться.

Так! Але не настільки швидко!

Худорлявий дзвонар відійшов від дзвонів, за ним залишали линви й інші. В Південно-Західній продовжували калатати, нехай навіть і в Північно-Східній розмову припинили.

– Що сталося? – різко запитав він. – Чому...

Дзвонар знизав плечима:

– Верзуть якісь нісенітниці. Певно, дорвалися сторонні люди.

"Люди" він вимовив із деякою заминкою, і Талігхіл його розумів. Навряд чи це могли робити люди при здоровому глузді.

Він віддав дзвонареві затички, подякував та повернувся до ущелини, аби слідкувати за тим, що там відбувається.

Можливо, завтра нас чекає те ж саме. І мої побоювання стосовно того, що хуміни відшукують стежки та обійдуть ущелину, виявляться безпідставними. Слід приготуватися до найгіршого.

Хоча Пресвітлий і розумів, що приготуватися до такого неможливо. Хіба що негайно оголосити відступ. Бо і так, вважає, п'ята частина армії, котру він привів у Кріну, загинула. А часу вони майже не виграли.

Саме тому відступати зараз безглуздо. З таким же успіхом я можу залишатися тут – поразка завтра або післязавтра, чи не все одно? Звичайно, якщо підходити з позицій махтаса. У житті ("в легендах" – виправився) інколи трапляються дива і останньої миті з'являється герой-рятівник. Але легенди, на жаль, не схожі на дійсність.

– Поклич Тієліга, – звелів він Джергілові.

Той покійно кивнув та пішов униз. Храрріп, який чекав, на сходах, зайняв місце колеги.

Тим часом з деяких вікон Південно-Західної потяглися до зірок у благанні про допомогу долоні полум'я. Незграбні пташенята і далі намагалися злетіти. Дзвони нарешті замовкли.

– Найдивовижніше те, що падальщики й досі не залишили Кріну, – незворушно заува-

жив Тієліг, стаючи поруч із правителем та прихилиючись, як і той, до бійниці. – А гвалт тут стоїть неймовірний.

Талігхіл подивився на жерця, і Тієліг осікся, відводячи погляд:

– Так, Пресвітлий. Страшно. І тебе навряд чи втішить, що всі вони знайдуть спокій у володіннях Ув-Дайгрейса, чи не так?

– Але ж доказів немає, жерцю, – несподівано для себе мовив Талігхіл. – Немає доказів, що насправді десь існують такі володіння.

– Докази потрібні тим, у кого недостатньо віри, Пресвітлий. Але навіть ті, хто має сумніви, можуть потрапити у край Бога Війни, якщо їхні діяння будуть бажані Ув-Дайгрейсу.

Правитель похитав головою:

– Надто пишномовно звучить, вибачайте, Тієліже.

– Так, інколи проривається, даруйте, – пробурмотів він, маючи на увазі чи то своє пафосне висловлювання, чи то те, що дозволив собі звернутися до Пресвітлого на "ти".

– Нічого. ...Між іншим, а що станеться з тими, чиї діяння не будуть "бажані"?

– Народяться знову, – знизав плечима Бог Війни. – Загальновідома істина.

– Чи ж істина?

– Боюся, отримати докази, які повністю вас задовольнять, ви зможете лише після смерті.

– Не виключено. І здається, незабаром матиму такий шанс, як вважаєте?

– Не певен, – похитав головою Тієліг. – Навряд чи вони привезли багато пелюсток ша-тсу. Це – рідкісна штуковина, отож деякий час вам ще доведеться помучитися сумнівами.

– Довше б, – пробурчав Пресвітлий. – Ви гадаєте, нам поки що нічого не загрожує?

– Чому? – загрожує. Тільки не дим жовтих пелюсток ша-тсу. А от що саме – завтра дізнаємося. Можливо, у них не залишилося більше ніяких трюків. А може, ще дещо приховано. Побачимо.

– Дякую, ви чудово вмієте вселяти надію.

– Для цього, гадаю, у вас вистачає рабів, правителе.

– Що ж, дякую за правду.

– Завжди до ваших послуг, – Тієліг відкланявся та залишив дзвіницю.

Спускаючись крутими східцями, він замислено стукав пальцями по руків'ях ножів, котрі виглядали з чохлаів нарага. Хоча думками верховний жрець був далеко від реальності, він тим не менш відмітив блідість обличчя ватажка Братів; та ввічливо кивнула Тієлігові та почала спускатися, намагаючись непомітно відірватися від небажаного супутника.

Нарешті їй це вдалося, і вона звернула на поверх, де розміщувалися кімнати – її та Кена. Проминувши знайомі двері, Тесса постукала у сусідні; і нервувала, чекаючи дозволу зайти. Вона взагалі стала нервовою після *того випадку*.

Брат сидів на ліжку та гострив лезо тонкого меча – настільки тонкого, що дехто з *простих*, не Братів, навіть не сприймав його, не звертав уваги. Мовляв, що можна зробити такою палицею, вона ж зламається після першого справжнього удару. Кен, як правило, в такій ситуації відмовчувався. *Прості* вони і є *простими*.

– Привіт, – сказала войовниця. – Здається, у нас можуть виникнути серйозні проблеми.

Вільний Клинок не уповільнив рухів, і брусок так само виважено ковзав по хвилястому лезу меча.

– Що ти маєш на увазі?

– Якщо правитель вирішить, що залишатися небезпечно, він намагатиметься втекти. Сьогодні вночі.

Кен похитав головою:

– Думаю, ми помітимо. Хіба що, коли він зробить це сам-один. Але тоді – який сенс? Без армії йому все одно не виграти цієї війни.

– Можливо, просто закортить зберегти своє життя, як гадаєш?

– Тоді б він залишився в Гардгені, – слушно зауважив Брат. – Я не вважаю, що честь значить для нього менше.

– Все-таки нам слід пильнувати.

– Обов'язково наглядатимемо. Та яка з того користь? Спробуєш його зупинити? У Пресвітлого непогані охоронці. І якщо чесно, тоді це вже втратить будь-який сенс. Однією своєю спробою втекти він зламає дух війська, і так підірваний подіями останніх днів.

– Чудово! Тоді що робити? – войовниця намагалася приховати роздратування. *Зрештою, Кен міг би щось і порадити!*

– Молитися Ув-Дайгрейсові, – Вільний Клинок знизав плечима. – Що ж іще? Ми знали, на що йшли. Недаремно Братство довгий час намагалася не укласти угод із державними структурами. Саме тому, що ті здатні в будь-який момент зрадити.

– Але *ми* підписали! – вигукнула Тесса. – Шляху назад немає. Треба щось робити!

– Звичайно. Молитися.

– Демони! Кене, ти теж прагнув цього! Ти теж хотів, аби "везунчики" звільнилися!

– Тоді вони ще не були "везунчиками", – повільно промовив Брат. – А Кен був зовсім іншою людиною. Яка різниця? – додав він. – Від нас уже нічого не залежить. Ситуація така, що наші дії не матимуть ніякого значення – якими б вони не були. Вірніше, мати, звичайно, можуть, але лише погіршуючи ситуацію.

– Скажи, тобі так набридло жити?

– Так – набридло, – з притиском мовив Брат. – А по-іншому поки що не виходить.

Тесса похитала головою:

– Ми потрапляли й у гірші халепи і крутіші за цю. Але ніколи не втрачали надію. Чому ж тепер?..

– Все змінилося, – Кен відклав брусок та подивився на лезо, перевіряючи його стан. – Братства більше немає, немає в тому вигляді,

в якому воно існувало весь цей час, всі роки. Братство мертва, Тессо. Ми вбили його.

– А хто ж тоді, на твою думку, всі ті люди, котрі пішли разом із нами? Чужинці?

Він незворушно похитав головою:

– "Чужинці"? Зовсім ні. Але це і не Братство Вільних Клинків, яким воно було на початку свого існування. Нас надто багато зібралося в одному місці, і ми надто різні і... надто вже ворожо ставимося один до одного, аби Братство могло вижити. Ця сукупність людей ще існуватиме (якщо ми переживемо війну), та вже ніколи не стане тим, чим була.

Він знає?

– Не намагайся оживити мерця. Всі подібні спроби закінчувалися однаково погано, – Кен вклав меч в піхви та подивився в обличчя войовниці. – Сьогодні вирішальна ніч. Якщо Пресвітлий захоче втекти, дозволь йому зробити це. Ми спробуємо вижити й без нього.

– Не обдурюй себе. Якщо хуміни зроблять із нами те ж, що і з Південно-Західною, ми просто збожеволіємо та перегриземо один одному горлянки.

Кен невесело посміхнувся:

– Зате будемо знати, що зробили це з примусу, а не добровільно.

Тессі вперше за досить довгий час закортіло жбурнути у Брата чимось важким. Він був нестерпним!

– Мені здається, у тебе депресія, – повідомила вона. – Спробуй із цим справитися, все-таки ти разом зі мною керуєш людьми.

Войовниця підвелася, аби піти.

– Бачать Боги, ти так нічого і не зрозуміла.

Останнє слово, звичайно ж, лишилося за ним.

/зміщення – круглі блискучі очі хижака – погляд із темряви/

Лазарет Північно-Західної розташовувався внизу, майже під самісіньким тунелем, котрий поєднував її з південною напарницею. Сьогодні тут було гамірно.

Мабор задрижав, наче від сильного холоду, який іноді на світанні проймає до кісток так, що мимоволі тягнешся рукою у пошуках чогось, аби накритися. У Могилах, як правило, рука нічого не знаходила.

Базіка виглядав так собі. Він завжди був кволим, а рудники мало кому додають здоров'я.

– Ха! – сказав він, дивлячись на Мабора. – Кого я бачу! Тебе таки визнали скаженим і привели сюди, аби приспати. Я завжди казав, що цим скінчиться.

– Замовкни, – незлостиво звелів йому той. – Схоже, тобі варто було б відрізати язика, а плече залишити у спокої.

Базіка хмикнув:

– Що ж ти не підказав тим спритникам? Сподіваюся, падлюці, яка стріляла в мене, не вдалося розминутися з хумінами.

Я теж сподіваюся.

– Що кажуть лікарі?

– Гей, Маборе, якби я не знав тебе, вирішив би, що ти з'явився поцікавитися станом мого здоров'я!

Скажений посміхнувся:

– Але ти знаєш мене, Базіко. Незабаром розпочнеться найцікавіше, і я маю намір з'ясувати, коли ти зможеш до нас приєднатися. Ти ж не збираєшся пропустити найцікавіше, га?

"Везунчик" ворухнув здоровою рукою.

– Боюся тебе розчарувати, але – на жаль, Вам доведеться розважатися без мене.

– Трипалій звелів...

– Начхати, що там звелів Трипалій. Без руки я вам не дуже стану у пригоді, чи не так?

Скажений завмер.

– Що значить "без руки"?

– Зараження крові. "Скажений Базіка" – як тобі така перспективка? Мені – не дуже. Тому я сказав, аби різали. За годинку-другу, тільки-но звільниться тутешній костоправ – візьмуться.

– Бачу, для тебе це сюрприз, – додав він, дивлячись на похмуре обличчя Мабора.

– Ще б пак, – відповів той. – І жодних варіантів? Ніякої надії?

– Звідки ти набрався таких слів, Скажений? – здивовано запитав Базіка. – "Надія"! От що буває з тими, кого роблять заступниками десятників.

– Ти, Базіко, напевне, навіть перед смертю тріпатимеш язиком, – скривився Мабор.

– Не знаю, – серйозно сказав "везунчик". – Поживемо – побачимо.

– Добре, сачкуй, відлежуй боки, – пробурмотів Скажений. – До речі, – вже від дверей додав він, – Розумник передавав тобі привіт.

Залишивши лазарет, Мабор збирався йти до казарм, але щось змусило його спуститися нижче, в кімнату, куди виходили двері підземних коридорів; один із них поєднував дві вежі, інший – виводив назовні. Зараз двері до південної вежі охороняли похмурі солдати. Вони з підозрою витріщилися на "везунчика", коли той зайшов, і вже не відводили від нього очей.

З-за величезних дверей чувся жахливий крик. Слів – не розібрати; та мабуть, у них і не було сенсу, так – набір асоціацій, котрі виникли у збудженій свідомості. Хтось відчайдушно стукав кулаками, хтось просто вив.

– Серед них можуть бути і нормальні, – кинув Мабор солдатам.

Тієї ж миті вийшов з тіні похмурий сивоволосий чоловік (певно, десятник) та попрямував до Скаженого.

– У чому річ? – прогуркотів, наблизившись. – Я тебе питаю!

– Ні в чому! – огризнувся Мабор. – Тобі яка різниця?

– Слухай, розумнику! Мене поставили сюди для того, аби такі, як ти, не пхали свого носа в

те, в чому вони ані демона не розуміють. Вас тут, отаких доброзичливців, аж задосить. Ходите, бач, під'юджуєте! А наказ однозначний: не відчиняти! Все зрозуміло?

Мабор похитав головою.

– Не все. Не зрозуміло, з якого такого дивати так зі мною розмовляєш, га?

Він відчував, що наривається на неприємності, але нічого не міг із собою вдіяти. Хотів цих неприємностей, хотів нарешті набити комусь пику та згасити лють, котра закипала в ньому. Йому потрібна була розрядка, і зараз тренувальної зали для цього явно не вистачило б. Не достатньо відчути, як тремтить під ударами дерев'яна лялька, не досить бачити тріски, котрі розлітаються навсебіч – їм ніколи не замінити крові та надривного крику жертви.

Мабор ворухнув руками, підбадьорюючись, наче леопард перед кидком.

– От ви де! – сказали у нього за спиною.

Скажений повільно обернувся.

Шеленгмах грізно наказав:

– Сьогодні я маю намір провести огляд боєвих якостей десятки, тож будьте ласкаві піти в казарми та потурбуватися про підготовку до огляду.

– Я можу йти?

– Ідіть, – відпустив його Трипалій.

Скажений став на сходи, його трусило від люті, котру так і не вдалося вгамувати.

– Не заздрю, – сказав похмурий начальник караулу. – Важкий випадок.

– У вас також ділянка не з легких, – відмахнувся Шеленгмах.

– Точно. Постійно хтось намагається відкрити браму. А все-таки, чому з ними панькаєтесь? – (мабуть, йшлося про "везунчиків"). – Невже не можна було відмовитись?

– А їх куди? – запитав Трипалій. – Списати, так? Нічого особливого в них немає, люди як люди, тільки зі своїми "заморочками". Так після того, що вони пережили, "заморочки" можуть виникнути у кожного.

– Ну, на рудники просто так не потрапляють.

– І це правильно, – погодився десятник "везунчиків".

Далі Мабор підслуховувати не наважився. Він почав підійматися у казарми, поступово заспокоюючись.

І відразу лють спалахнула з новою силою – сходами йшла Тесса. Довгу мить Скажений вирішував: нападати на неї чи не варто; врешті-решт вирішив зачекати.

Войовниця навіть не підозрювала, що поверхом нижче вирішувалася її доля. Вона повільно йшла, розмірковуючи: як же їй бути з Талігхіллом, як збагнути, що у нього в голові?

Тесса хотіла побути на самоті. Після розмови з Кеном хотілося привести думки до ладу. Спочатку войовниця пішла до себе, але там було тісно та душно, а їй хотілося подихати свіжим повітрям (*Боги, яка ж я дурна! Ну звідки тут свіже повітря?*), і Тесса вируши-

ла на дзвіницю. Вона знала: дзвонарі вже пішли звідти. Тому гадала, що нагорі нікого більше не залишилося.

Д-демони! "Не залишилося"! Добре, нехай – виходить, так треба.

І справді! – не звертати ж їй з півдороги. Тим більше, що правитель уже помітив.

– Приєднуйтеся, – Талігхіл усміхнувся. – Ви дуже вчасно.

Вона напружилась (але намагалась, звичайно, не показувати цього), наблизилася і стала поруч – але на достатній відстані.

– Знаєте, я от стояв тут, мучився роздумами... – *Що за дурниці ти мелеш? Важко втриматися від банальних фраз, але, проковтни тебе демон, намагайся хоча б виголошувати їх не з таким розумним виглядом. (Н-да? А з яким? Краще виглядати бовдуром?) Як узагалі розмовляти з цією жінкою? Раніше мені доводилося... гм... спілкуватися лише з наложницями. Ще – з декількома знатними розчепуреними панночками. А ця жінка не підпадає під жодну з категорій.*

Як би там не було, Тессине обличчя зображувало легку зацікавленість, котра захочувала до розмови. *Не грубіянити ж правителю! Тим більше, сама прийшла.*

І Пресвітлий продовжив.

– Скажіть, Тессо, вам колись доводилося вирішувати долю багатьох десятків чи навіть сотень людей? – *Ідіотське запитання. Звичайно, ні. Вона ж не старегх у відставці!*

Войовниця зблиснула очима:

– Уявіть, саме це я зробила, коли уклала із вами військову угоду. – *Що він хоче сказати? Невже вирішив зізнатися?.. Певно, сьогодні його думки виключно про втечу. Виходить, треба спробувати довідатися якомога більше.*

– Так, я і не подумав, – вимушено всміхнувся Талігхіл. – Ви, мабуть, зможете мені відповісти: як бути? Чим керуватися, свідомо прирікаючи людей на смерть? – *Ти що, збираєшся розповісти?! (а чому б і ні?) З іншого боку, не всі ж Клинки залишаться тут, якусь частину все одно доведеться забрати.* Виходить, так чи інакше, а треба розкривати свої плани.

Тесса замислилася.

– Не знаю, – мовила вона нарешті. – *Мабуть, керуватися тут можна лише випадковістю. А чим іще?*

Талігхіл гірко розсміявся.

– Інколи так хочеться, аби вибору не було! Ніякого! Зовсім!.. Але він є завжди.

– Все владнається, – несподівано сказала Тесса. – Все обов'язково владнається і вирішиться, – (вона сама здивувалася цим материнським інстинктам, які несподівано прокинулися в ній – бажанню втішити такого сильного, владного і водночас безпорадного чоловіка, що заплутався в житті. Мабуть, справа не лише в його щирості й у тому, що вона вже досить довгий час залишалася одна. Ну і... ба-

гато всіляких різних причин; вона не збиралася їх аналізувати, демони забирай!).

– Ви так вважаєте? – запитав він, і очі правителя зблиснули. На мить... – а потім так само швидко потьмяніли. Мабуть, пригадав щось дуже неприємне.

– Втім, навряд чи все владнається, чим би не скінчилася ця війна. Або честь, або перемога. Чому б віддали перевагу ви?

– Правді, – тихо мовила вона, здогадуючись, про що йдеться.

Пресвітлий похилив голову:

– Правда означає честь. Перемоги не буде.

Вона замислено поглянула на Південно-Західну; вежа нагадувала зараз догорілий смолоскип, знизу метушилися хуміни.

– Я гадаю, це також своєрідний порятунок честі – врятування країни. Принести в жертву десятки – аби залишилися в живих тисячі, принести в жертву честь – аби отримати перемогу у війні. Мені здається, люди зрозуміють. Нехай не простять, але зрозуміють.

– Навіть ті, кого я прирікатиму на смерть?

– Я ж зрозуміла...

Він рвучко повернувся:

– Що?!

– У вас був чудовий план, мій правителю. Єдиний правильний у цій ситуації. Можливо, хуміни все ж переграли нас. А можливо – ні. Покладіть власні честь та совість на вівтар перемоги. Люди вас ніколи не простять, ви себе –

також. Але Боги, я певна, схвально поставляться. Невже цього замало?

Талігхіл заперечив:

– Мені начхати на схвалення богів, Тессо. Я не вірю в них. Але мені достатньо вашого схвалення – навіть не вибачення, лише схвалення – аби совість та честь жбурнути у полум'я, слідом за безвинними людьми.

– Облиште, Пресвітлий, – проказала вона тихо. – Не будемо скочуватися до дешевих комедій, що розігруються на ринкових площах. Я...

В цей час двері гучно стукнули, і на дзвіницю видерся служник.

– Що тобі треба? – роздратовано запитав Талігхіл.

– Правителю, пан Тієліг наказав передати вам, що можна починати. Сказав, ви знаєте, про що йдеться.

Боги, невже він все-таки збирається втекти?! Після таких слів... втекти – і залишити людей помирати тут, вкрасти в них надію?.. Необхідно зупинити! Але так, аби ніхто не довідався, що він навіть мав намір це зробити.

Пресвітлий виглядав розгубленим. Схоже, він просто забув, про що, власне, каже служник.

– Правителю, – втрутилася Тесса, – може, мені піти?

У цю мить вона ненавиділа себе і ту гру, котру розпочала. Але чоловіки дуже часто говорять про честь та обов'язок і дуже рідко

роблять щось задля їхнього порятунку, що їй мимоволі доводилося вживати своїх заходів. У Тесси, зрештою, теж є уявлення про ці дві матерії.

– Ні-ні! – мовив він, мабуть, навіть енергійніше, ніж слід. – *Вона може подумати... А, нехай, що сказано, те сказано.* – Залиштеся, прошу вас.

Служник тактовно кахикнув та притримав двері.

– Йди, – відпустив його Пресвітлий. – Скажи, що виконав доручення.

– І все? – ризикнув поцікавитися служник. Тесса затамувала подих.

– І все, – різко додав Талігхіл. – Йди! Посланець жерця пішов.

Войовниця полегшено видихнула:

– Здається, тут стає надто людно, – войовниця зиркнула на мовчазного охоронця, котрий ховався в тіні. – До того ж, холоднішає.

– То, ходімо до мене, – запропонував Талігхіл. *Здається, мені вдалося! Демони, Тієліг може і зачекати. Або ж здогадається та відкриє нижні двері сам. Зрештою, він краще, ніж я, розбирається в цих жовтих пелюстках та зможе встановити, хто має шанс вижити. От нехай і займається цим. А я...*

Правитель обняв її за талію та вкрив плечі жінки своїм плащем.

Утім, він навіть нічого собі... Ну, тобто... Треба ж якось рятувати становище.

До того ж, вона довго, нестерпно довго обходила без чоловіків. Та й відступати – пізно.

/зміщення – твої очі відбиваються в її очах відблиском цілого світу/

Обійшлося без втрат. Майже. Троє невдах на мить опинилися в диму. Довелося застрелити.

Подяка Оберігаючому, не встигли нікого поранити. Але все одно перед очима Охтанга досі стояли їхні обличчя – озвірілі, з піною на устах, з відчаєм у поглядах. Але пелюстки ша-тсу виявилися сильнішими за людей. Як і завжди.

Данн востаннє поглянув на догорілу вежу, яку сьогодні їм вдалося захопити. Перші десятки були вже всередині, решта підіймалися по приставних драбинах. До світанку остаточно з'ясується, чи можна підземними коридорами дістатися до Північно-Західної. Ймовірніше – ні, але залишити цей варіант неперевіреном Охтанг не мав права.

Однак у Бреда тепер з'явилася альтернатива, на яку він, зізнатися, і не розраховував. Закусивши губу – давалася ознаки напруга останньої доби, бо він не спав майже двадцять годин, – данн пішов до свого шатра. Там на нього чекав Співрозмовник з людиною, яку Охтанг уже й не сподівався побачити.

Орз Вітіг мав страшенний вигляд. Але для того, хто неодноразово був на відстані подиху від смерті – непоганий. Живим виглядав.

– Я знайшов шлях, – повторив він, коли данн опинився в шатрі. – Можна йти в обхід.

Нол Угерол, вчепившись у десятника п'явкою, тільки-но той розповів про це вперше, нетерпляче ворухнувся. Мабуть, ладен був все кинути та особисто бігти на перевал.

– Подробиці, – промовив Бред, всівшись на улюблену лавочку. – Розумієш, Орзе, мені потрібні всі деталі, бо це може бути хитрою пасткою, і не більше.

Вітіг замислився, потім рішуче заперечив:

– Це не пастка, данне. Я розповім тобі, ти сам усе зрозумієш.

– Слухаю.

Десятник стисло переповів, як йому вдалося вижити (двічі), після чого перейшов до подій останніх діб.

– Із цим хлопцем ми повернулися у печеру. Коні там були, хоча я й не сподівався. Раб помер раніше, ніж встиг відпустити тварин. А ті, хоча й боялися мерця, втекти не могли – поводи ж лишалися намотаними на руку.

Ми перепочили й вирішили повертатися. Харчів було на кілька днів, і то якщо дуже економити, – а потім – що? Не у півничан же жебрати.

Порадилися, і я вирішив, що треба рухатися до вас через гори. Ну, по-перше, там мало б бути спокійніше, а по-друге, в ущелині на той час таке закрутилося, що потикатися туди я б не ризикнув. А хлопець – поготів.

Лишалось два варіанти: або обходити вас із заходу, або зі сходу. Обидва шляхи здавалися однаково небезпечними. Але все-таки я спромігся вчасно підвести голову та поглянути на цей величезний бескид, котрий здіймається над східною стіною ущелини. А на бескиді тому горів вогник!

Тож лишалася західна сторона.

Обмотали коням копита ганчір'ям і увечері вирушили.

Йшли важко, бо стежки вузькі і дуже звивисті. Потім хлопець натрапив на печерку. Нам якраз треба було шукати, де б відпочити – він і знайшов. Я поткнувся туди: виявляється, це зовсім не печерка, а хід підземний. Хід, щоправда, не медом помазаний, у деяких місцях – на череві повзли. Але дісталися. Потім ще трохи довелося йти по відкритих місцинах – там я хлопця і втратив. Тубільці. У них там селище, невеличке, але непримітне. Вони нас раніше помітили і вели, видно, від самого південного виходу з тунеля. Але чомусь – не чіпали. Може, і далі б обійшлося, але хлопець обернувся і помітив їх. Тут вони й уторопали, що далі чекати нема чого. Полетіли стріли. Кілька влучило у хлопця. Шкода, звичайно, він тримався гідно, не скиглив. Але – життя розпорядилося по-своєму.

Орз Вітіг поглянув на Співрозмовника і додав:

– Виходить, того хотів Оберігаючий.

– Так, на підставу не схоже, – промовив після нетривалої мовчанки данн. – Що ж, починати доведеться з цих тубільців. Відправимо кілька десятків аби знищили їх, зробимо шлях безпечним. Як вважаєш, Співрозмовнику?

У цьому питанні звучала насмішка. Бред знав, що Нол Угерол, дай йому волю, навіть тубільців би не знищував – одразу піввійська відправив у обхід. Але саме тому керував солдатами Охтанг (хоч інколи і починав у цьому сумніватися).

– Так, – скупо відповів жрець. – Негайно. Час проти нас.

Він повторив ці слова, певно, разів двадцять за останні кілька діб.

– От і добре, – кивнув данн. – Піду, віддам розпорядження. Дякую, півсотенний Вітіге. Може, виявиться, що саме ти врятуєш від поразки цю кампанію.

Бред вийшов із шатра, даючи Орзу можливість усвідомити, що він підвищений у званні.

/зміщення – яскраве світло за поворотом тунеля/

– Тепер ми в облозі, – вимовив Кен, продовжуючи гострити хвилястий край клинка. – Вже кілька днів вони не застосовували ні катапульти з розривним зарядом, ні дим, здатний робити людей божевільними. І все ж – на щось сподіваються. Цікаво: на що?

Тесса не відповіла. Вона взагалі мало говорила після тієї ночі. О ні, правитель у ліжку

був на висоті! – тут вона не мала до нього претензій. Але чому ж на душі так бридко?

Це безглуздо. Ти ж обдурила саму себе, він нічого не казав про втечу – пам'ятаєш?

І все-таки Тесса почувалася звичайнісінькою шльондрою, котра продалася, – тільки не за золотий, а за дещо інше.

Подивися правді в очі. Це ж безглуздя! Думати, що ти заплатила за товар, котрий тобі не продали! А тепер уникаєш його – це ще гірше. Наче ти винна у тому, що сталося.

Але ж винна.

Так вона думала. Хоча в глибині душі Тесса розуміла, що *насправді* дещо інше стало причиною такого суперечливого внутрішнього стану. Бо... чого вона чекала від Пресвітлого? – ну, поводитиметься з нею як з рабинею, підімне, разок-другий отримає задоволення, та й засне. Її доля – постраждати заради життя багатьох і багатьох людей. От і увесь героїзм.

А вийшло інакше. Тобто... саме цього Тесса підсвідомо прагнула: щоб не накинувся, а ніжно обійняв та поцілунками покрив тіло, та в очі дивився, в самісіньку душу, щоб очима цими пестив ніжніше, ніж пальцями, щоб – дихати в такт, щоб божеволіти та шаленіти разом, і знову, і знову – до нескінченності. Вона ж так довго не мала чоловіка! Але тоді це вже не купівля-продаж, а отримання задоволення, і страждання обезцінювалося, перетворювалося у зра... так-так! у

зраду Тогіна! Задля кого, власне, все і задумувалось!

Добре, якщо виявиться, що вона насправді цим своїм вчинком змусила правителя залишитися. Так він же і втікати не збирався того вечора, от де причина! Боги та демони Ашедгуну, виходить, вона не заради людей пішла на цей крок, а лише для власної втіхи! Ну і, як з'ясувалося, Пресвітлого.

Засинаючи, вона відсторонено відзначила, що сонце вже зійшло, і, отже, Талігхіл не встигне втекти. *А він і гадки не мав...*

Прокинулася вона насамоті. Поруч лежала записка: "...не хотів будити. Було чудово..." І таке інше. От, а виходячи з кімнати, почула розмову і все зрозуміла. Щодо того, що помилилася, помилилася серйозно.

І з того часу намагалася не потрапляти Талігхілові на очі, а вже поготів – не залишатися з ним наодинці. Це було так само безглуздо, як і всі попередні вчинки. Однак вона не могла себе змусити.

– ...Справа навіть не в тому, на що сподіваються хуміни, – провадив далі Кен. – Найсумніше: нам сподіватися нема на що. Знаю, казати та думати так не слід, але краще б у Південно-Західній загинуло більше народу.

Вона підвела погляд, відриваючись від важких думок:

– Що ти маєш на увазі?!

Брат сумно додав:

– Харчі. Як з'ясувалося, у нас не вистачає харчів.

– Але Хранитель...

– Хранитель не розраховував, що на третину чи на чверть збільшиться склад гарнізону. До того ж, багато людей поранено, вони потребують кращої їжі та особливого догляду. Це ми можемо сидіти на сухій пайці. Та й то – чи довго ще?

– І що, на твою думку, робити?

Кен посміхнувся:

– Вихід один. Молитися Богам. І відстрілюватися від хумінів.

Тесса встала:

– Піду, відшукаю пана Лумвея. Дізнаюся щодо продуктів.

Йй вдалося знайти Хранителя у кабінеті. Той сидів, крутив у пальцях перо, з кінчика якого, непоміченими, скапували на стільницю цятки чорнила.

– Так, – підтвердив пан Лумвей. – На превеликий жаль, все так. Тут уже нічого не поробиш, пані. Ми не можемо попросити людей розійтися. Хоча б тому, що їм нема куди йти. Я взагалі дивуюся, що ви не знаєте... – він хмикнув, зачепивши пальцем чорнильну пляму. – Так, дивно, що ви про це не чули. Новина ж сполохала деяких, – Хранитель поморщився. Певно, малися на увазі цілком конкретні особи. – Хоча, звісно, офіційних оголошень не було.

І правильно. Кому потрібні офіційні оголошення? Тут і так все стає відомо раніше,

ніж трапиться, – саркастично подумала Тесса. – Цікаво, хтось знає про... ту ніч? Охоронець, звичайно, але охоронець якраз мовчатиме.

Вона запитувала себе про це вже кілька днів, але ні до яких висновків не дійшла. *Га-разд, побачимо... Не питати ж у людей.*

Пан Лумвей далі крутив перо у руках.

– Це, знаєте, мій зоряний час, – повідомив він досить буденно. – Ніколи ще Північно-Західна не була в облозі. Якщо і виникали якісь... ускладнення, то вони випадали на долю південних. А тепер – мій хід. І... – не розраховував!

– Я гадала, постачанням харчів займалися інші люди. Той таки пан Тієліг пожертвував...

– Безперечно, – мовив жрець Ув-Дайгрейса, стаючи на порозі. – Пожертвував. Але через обмежені строки та безвідповідальність певних осіб лише частина припасів потрапила до веж. Але я, взагалі-то, прийшов не з тим, аби виправдовуватися перед вами, пані (за мною немає провини), – він гречно вклонився войовниці та повернувся до Лумвея. – Я прийшов за розрахунками, пам'ятаєте?

Хранитель важко зітхнув та розвів руками:

– Їх ще не закінчили. Але і так зрозуміло, що з сьогоднішнього дня доведеться знову скоротити порції.

– Наскільки? – уточнив жрець.

– А як довго ми тут перебуватимемо? – запитанням на запитання відповів пан Лум-

вей. – Невідомо. Тож знизимо до критичної межі.

– Допоможе?

– Ні, – зізнався Хранитель.

Тесса, нарешті, залишила кабінет. Власне, вона б вийшла і раніше, але помітила у коридорі людину, з котрою їй аж зовсім не кортіло зустрічатися.

Мабор йшов до лазарету. На серці було важко. Він знав, що ще кілька днів, і вони залишаться без Базіки. Не так уже й давно йому здавалася огидною компанія своїх товаришів по рудниках, а тепер Скажений не уявляв, як світ обходитиметься без Базіки. Тобто, уявляв, звичайно, але знав, що в казармах усе буде по-іншому. Цей хлопчина насправді запав у душу сильніше, ніж можна було передбачити.

Хоча скажи Маборові хтось про це, той би у відповідь лише зло розсміявся.

Базіка мав паскудний вигляд. Зблід, щоби запали, і здавалося, що коли "везунчик" розмовляє, ризикує сам себе вкусити. Руку відрізали, але щось там у лікарів не склалося: по тілу почала розповзатись якась болячка. Мабор розумів, що це не стільки через слабе здоров'я Базіки, скільки через погане харчування. Пайки усім зменшили, і переказували, що вріжуть ще.

– З'явився, – пробурмотів хворий. Варто було йому побачити Скаженого, він ніби побадьорішав, але ця бадьорість (Мабор знав) –

тимчасова; потім Базіці ще погіршає. – Ну, як я тобі? Думав на танцюльки сходити – лікарі не відпускають. Кажуть, однорукому важко обіймати баб.

– Пробач, ти не міг би допомогти? – втрутився у розмову... е-е-е... так, Кейос. Хлопчина, котрий перебуває під протекцією "самого Кена".

– У чому річ? – ворожо прогарчав Мабор.

– Там... треба допомогти перенести, – хлопець не відвів очей. Хоча, за всіма правилами, повинен був знітитися та зникнути. – Померла людина. Решта зайняті, а я сам не зможу дотягти.

– Гарзд, – погодився Скажений. – Зажди тут, зараз повернуся, – кинув Базіці. І пішов за Кейосом.

Мертвяк лежав у компанії кількох живих людей, зовні нічим від них не відрізняючись. Усі були однаково бліді; очі – заплющені, один марив.

Трупарня розташовувався на два поверхи вище. Двічі на добу тіла спалювали, аби виключити можливість розповсюдження всілякої зарази. Скажений із хлопцем вклали труп поряд з іншими та рушили назад.

– Ти що, – запитав "везунчик", поки вони спускалися, – вирішив перевчитися на лікаря?

Той заперечив:

– Ні, просто тут потрібні помічники. Я, звичайно, розумію, що набагато почесніше вою-

вати, але Кен попросив. Та й користі зараз від мене більше тут. Стріляю я погано. Мало тренувався.

– Ага, а лікувати можна без тренувать – так?

– Я ж не лікую, – розповідав далі Кейос. – Допмагаю, чим можу. Те, інше піднести, посудину з-під хворого помити, трупи от... Тільки трупи одному носити важко.

– Ясно! – хмикнув Скажений. – Ти, чуєш, за Базікою приглянь. Наша людина.

Хлопчина не второпав:

– Хто такий Базіка?

– Ходімо, покажу.

Він підвів Кейоса до "везунчика".

– Чуєш, Базіко, я тут тобі персонального лікаря роздобув. По знайомству. ... Гей, Базіко, ти що, заснув, га?... Базіко, годі прикидатися! Тут людина на тебе чекає, познайомитися...

Хлопчина вправно потягнувся до шиї хворого, приклав пальці до шкіри. Почекав.

– Усе.

– Що значить усе? – обережно поцікавився Мабор, хоча вже чудово зрозумів сам.

– Він помер, – пояснив Кейос. – Допоможи віднести, будь ласка. А то я один...

– Знаю, – відмахнувся Скажений. – Знаю...

Він присів на краєчок койки та придивився до обличчя Базіки: воно подовшало, ще більше зблідло. *Вибач, що без вшанування, ста-*

рий. Передавай вітання Ув-Дайгрейсові при зустрічі.

– Понесли, чи як?

Мабор перехопив тіло так, аби не зачепити рану – наче боявся завдати болю; Кейос взявся за ноги – потягли.

/зміщення – сонячні кола розходяться від камінця темряви, що впав усередину/

Було дуже боляче. Смерділо вівцями.

Він ворухнувся, лише зараз згадавши, що він – Обхад. Тисячник ашедгунського війська.

Який не виконав важливої місії, дорученої йому.

Скільки минуло часу? Година? Доба? Тиждень? Може, люди вже вмирають, вмирають виключно з його вини.

У роті повно гіркоти, мимоволі почалося слиновиділення. Обхад, морщачись, ковтнув і спробував підвестися.

Він лежав у шатрі, ззовні не долинали ні звуку. Тисячник сів, похитуючись та роздивляючись навсебіч. Деякий час він шукав очима свою дорожню сумку: там інструкції, там коди. Потім усвідомив, що знає все напам'ять, вивчив від нічого робити.

Виходить, за сумку можна не турбуватися. Треба вирушати.

Обхад встав на ноги і завмер від болю. Впав. Знову встав.

Коли впав удруге, вирішив, що на таку дурість просто нема часу. Поповз.

– Далеко зібрався? – запитали згори. – Хочеш себе в домовину звести, людино Пресвітлого?

Він заперечно хитнув головою:

– Треба. Я давно тут?

– Три дні.

– Скільки?! – захлинувся тисячник. – Три дні?!

– Три, – підтвердив ятру. – Тож не поспішай до своїх Богів.

Його повернули на місце. Обхад лаявся, намагався вирватися, але ці намагання виглядали смішно, наче в тримісячного немовляти.

– Не поспішай, – повторив горець, сивий та висохлий, наче мертвий скорпіон. – Тобі необхідний спокій.

– Відпочину в краї Ув-Дайгрейса, – відмахнувся тисячник. – Мені конче потрібно на Коронованого. Я ж пояснював, – він з мукою підвів очі до небес... до шатрового полотнища над головою.

Горець залишався незворушним.

– Спокій. Твої речі вціліли, коні – теж. Отже, не турбуйся. Ось на краще випий.

Йому влили у горло якусь гарячу рідину. Обхад намагався зробити вигляд, що п'є, а насправді притримав вареву, аби потім виплюнути: скоріше за все, давали снодійне. Але ятру виявився спостережливим. Він змусив-таки тисячника проковтнути все до краплини і лише потім пішов.

На Обхадів подив, спати не хотілося. Тобто... хотілося, але не дуже. Терпимо. Головне – не лежати без руху.

Але і наполягати не було сенсу. Тисячник зачекав. Треба впевнитися, що горець пішов.

Нарешті Обхад повторив спробу. Цього разу ятру не з'являвся.

Опинившись біля клапана шатра, котрий було приспущено, тисячник завмер і, затамувавши подих, вслухався у навколишні звуки. Селище оповила тиша, неприродньо м'яка та мертва. Здавалося, крім Обхада та горця-лікаря, нікого більше немає. Взагалі.

Навіть горця немає. Зник.

Сонно форконув у ніч кінь. Що ж, саме це потрібно: скакун. Бо на своїх двох (вірніше, чотирьох) тисячник далеко не помандрує.

Чому в селищі тиша, чому так довго йому дозволили пролежати без тями, хто такий Джулах і куди він подівся разом із Позбавленим? Про все це можна дізнатися й згодом. А можна і не дізнаватися...

Обхад підповз до стриноженої тварини, розуміючи, у якому небезпечному становищі знаходиться. Переляканому коневі затоптати його зараз простіше простого. Тисячник прошепотів невеличку молитву Ув-Дайгрейсові й іншим Богам, котрих пам'ятав. Кінь сторожко повів вухами. Обхад обережно підвівся, напружуючи неслухняне тіло, витягнув себе на спину неосідланої тварини та пустив коня вперед.

Він же стриножений!

Удар об землю, ще б трішечки, і все.
Дурень.

Ззаду нечутно підійшов горець. Відвів убік коня, затим повернувся до тисячника та потяг назад до шатра. Десь на півшляху Обхад заснув.

/зміщення – тонеш, зеленкувата поверхня віддаляється та віддаляється, і сонячні зайчики тьмянішають/

Смерділо вівцями. Як і раніше.

– Увечері, – сказав комусь горець-лікар. – І відразу ж поповз.

– Треба було пояснити, – відповів Ха-Кинг.

– Тоді б він сильніше занервував. Міг і не дожити.

– Що?.. – прохрипів пересохлим горлом Обхад. Слова виходили зіжмакані та порожні, наче шкірка вилинялого богомола. – Що відбувається?

У полі зору виникло обличчя вождя ятру.

– Ви помилилися. Анг-Силіб не єдине місце придатне, аби перейти через гори. Південці знайшли інше. Це не такий зручний шлях, але там було замало людей, здатних зупинити хумнів. Нам надто пізно повідомили. Ми ходили, аби допомогти. Але спізналися.

– І повернулися сюди, – слова тисячника звучали як звинувачення.

– Який сенс вмирати за безцінь? – незворушно відказав Ха-Кинг. – Все одно, що ки-

нутися з Коронованого вниз: ані користі, ані гідності.

– Куди ж поділися ваш Позбавлений із Джулахом?

– Втекли, – так само буденно повідомив ятру. – Ми шукали тебе занадто довго. Але – дякувати Богам – не настільки, аби не повернути до життя.

Обхад припіднявся, обпершись на правицю:

– Я маю терміново потрапити на бескид, чуєш?! Мені необхідно подати знак своїм. ...Якщо ще не пізно.

Ха-Кинг замислився. Тисячник розумів, що сам він зараз нездатний діяти, що повністю перебуває під владою горців, і тому не підганяв ятру з відповіддю.

– Ми допоможемо тобі, – сказав нарешті вождь.

– Ні, – заперечив лікар. – Інакше він помре. Надто важке поранення, надто сильний удар. Може, зачепило якийсь із важливих центрів. Не можна.

– Не помру, – відмахнувся Обхад.

Ятру знеходя погодився:

– Може, і не помреш. Але навіщо ризикувати?

– Скажи мені, що треба зробити, – запропонував Ха-Кинг. – Я зроблю.

– Я мушу впевнитися, – похитав головою Обхад. – Я зобов'язаний бути там. ...Хоча б зараз.

– Ми не дозволимо...

– Відпусти його, – несподівано мовив лікар. – Ти ж бачиш, він не відступиться від свого.

– Але батько...

– Відпусти, – повторив старий ятру. – Та, звичайно, не одного.

/зміщення – незгасимий захід сонця, утворений палаючими смолоскипами; темні постаті веж/

– Далі підеш один, – сказав Джулах.

– Добре, – погодився Гук Нівіл. Він полегшено зітхнув, дивлячись на гори, звідки їм вдалося втекти. Напруга, котра виникла у Нівіла з того часу, як він "став" Позбавленим, потроху спадала.

– Скажеш Співрозмовникові все, що я наказав передати. І нагадай: сьогодні розпочнеться. Вони мусять встигнути. Якщо я розрахував правильно, знак уже подано. Ні – буде подано незабаром, ось-ось. Поспішай. Цієї або наступної ночі...

Він замовк і почав спускатися далі. Гук Нівіл провів Джулаха замисленим поглядом, а потім поспішив до табору хумінів.

Бред Охтанг радітиме як ніколи.

ДЕНЬ ТРИНАДЦЯТИЙ

Мугід заявив, що на сьогодні все. За вечерею пани-сприймачі настільки захопилися своїми версіями подальшого розвитку подій, що, напевно, не помітили б і жабу у власній

тарілці. А вже поготів – Нулкера, який тягав зі столу фрукти та ховав у кишені. Цим я й скористався.

Навіть не дочекавшись, доки всі розійдуться, я підвівся і, кинувши щось про втому та сонливість, пішов. Треба хоча трохи поспати, хоча б кілька годинок.

Виспатися не вдалося. Через деякий час у двері обережно постукали.

– Нулкере, з вами все гаразд? – це “академік”.

Я підвівся, сонним голосом повідомив, що все гаразд, і взагалі, чого це пана Чрагена охопила така цікавість. Що? Переклад? Який переклад? А-а, переклад... Так, ще не закінчив. На добраніч. Усього найкращого. ...Уф, дістав!

Потім прийшла Карна. Я вимушено всміхнувся, сказав, що почувуюся добре, от тільки... Вона кивнула та побажала гарних снів. Я дивився, як жінка йде коридором, і відчував себе найдурнішою та найнещаснішою людиною у світі. Але зачинив двері та всівся на ліжку. Настав час йти.

Речі не збирав спеціально, аби у служника, що зайшов прибрати в кімнаті, не виникли зайві підозри. “Пане Мугіде, пан Нулкер, здається, нездужає. Психічно. От і речі всі спаковано, наче параноя у нашого клієнта. Манія переслідування”.

Посміхнувся: *Іронія долі! Не так давно збирався вдавати божевільного, а тепер – приховую це!*

Окрім речей, котрі я не збирався брати з собою, залишалися "Феномен" та фоліант "академіка". "Феномен" я поклав до тумбочки — прибиратимуть у кімнаті, знайдуть. А от що робити із фоліантом?

Повагавшись, я залишив на столі книжку Чрагена та мій переклад до неї. Треба було, звичайно, віддати "академіку" особисто, але ризикував накликати його підозру. *Нічого, переклад він отримає...*

Ні, все-таки так робити не можна.

Я сховав книгу та аркуші з текстом до тумбочки, написав записку... і тут зрозумів, що не знаю, в якій кімнаті живе пан Чраген. *Що ж, так навіть краще.*

До записки додалася ще одна.

Коли я закінчив із епістолярною спадщиною, за вікном знову розгулявся вітер; дощило. *Чудово! У таку ніч краще спитьсся.*

Потім прослизнув у коридор та кинув листа до "поштової скриньки". Повернувшись до себе, востаннє оглянув житло і вийшов, вимкнувши світло та щільно зачинивши двері.

Настав час скидати маски та ґрати відкрито. От тільки у мене було кілька запасних козирів у рукаві, про що, як я сподівався, не знали ні мої колеги-сприймачі, ні служники готелю, ні пан Мугід. *До речі, саме він і здав мені, навіть не здогадуючись, одну з козирних карт. Ось цю...*

Перший поверх "Вежі". Знайомий гобелен. Камінні двері. Шпилька Карни у моїй кишені.

Наскільки я пам'ятаю, пан Мугід впорався з замком без зайвих затримок. Значить, і у мене має вийти.

Ну-мо, ну-мо...

Згідно з законами жанру, шпилька спочатку і чути не бажала про те, аби ворушитися. Потім, звичайно ж, піддалася, клацнув старовинний (чи не дуже?) замок, і півкозиря я розіграв.

Цього разу двері я зачинив як слід. Навіть шпилькою повернув у отворі. *Назад повертатися не збираюся.*

Увімкнений ліхтарик сполохав вже знайому мені мишу. Вона чкурнула до других дверей, а я побрів слідом, приглядаючись та прицінюючись до чергового суперника.

Двостулкові, старовинної роботи. Тут, напевно, такі механізми, з якими шпилькою не впоратися.

І все-таки щось переконувало мене у можливості виграшу.

Минулого разу я штовхав двері плечима. Тепер розсміявся: от вона, неухажність.

Взявся за масивну холодну ручку, яка тьмяно виблискувала у світлі ліхтарика, – потягнув.

Давні Боги Ашедгуну!

Я чекав чого завгодно: від повної безрезультативності моїх спроб до страшеного скреготу, – чого завгодно, тільки не цілковитої тиші, з якою відчинилися двері.

Бо така тиша була страшніша за скрегіт і навіть невдачу: якщо двері відкрилися без-

шумно – значить, тут хтось ходить і ходить часто. Хто? Навіщо? І чи не зустріню я його там, у темряві?..

Такі коридори – без сумніву, коридори потаємні – роблять не для того, аби їх розсекретували.

Н-да, підкинув мені пан оповідач козир!.. А тим часом правила-то змінилися!

Однак, хто не ризикує, той не перемагає – аксіома, панове. І мені вона була відома надто добре, аби відступатися.

Я попрямував за мишею.

Хід біг попереду, іноді завертаючи, наче відданий собака, якому час від часу треба дивитися в очі господарю: чи йде? чи не відстав? Ліхтарик у моїй руці був малопотужний, і хоч я підзарядив акумулятор, все одно на довго його б не вистачило. Тому намагався економити. *Дійсно, не тигри ж тут ховаються!*

Тигрів не було. Інколи шаруділи миші, кидалися навтьоки від променя світла, роздратовано ворушилися павуки та стоноги, відповзаючи подалі від теплого сухого кола, котре тяглося підлогою та чіплялося за стіни.

Гарно будували. Добротно. Уміли колись.

Поступово спадало напруження, і важчою ставала сумка. За кілька годин я зупинився та трохи перепочив. На деякий час нести її стало легше.

А от іти – складніше. І доти підлога була не подарунок: горбилася, наче з-під неї силкува-

лися прорости гігантські баобаби – відразу велетенські, а не тоненькі паростки; деінде доводилося перелазити через завали. *І як тільки тут ходять... ті, хто тут ходить?*

Подібне запитання могло залишитися без відповіді, але, чесне слово, я б не образився. Однак...

Однак, хотілося спати. І з кожним кроком усе сильніше.

Урешті-решт, я пройшов достатньо велику відстань. Кинутися – кинуться, але не знайдуть. Та й двері зачинено...

Але одна справа – вирішити поспати, а інша – наважитися на таке посеред покинутого (хоча б з вигляду) коридору, який обжила незліченна кількість різноманітних створінь. Ще, напевно, з півгодини я рухався далі, поки не визнав, що "сухішого куточка" тут немає. Тоді просто опустився на підлогу, прихилився до величезної кам'яної брили, котра невідомо звідки тут взялася, підтягнув до живота дорогоцінну сумку з матеріалами та заснув – нормальним здоровим сном. Без кошмарів.

ДЕНЬ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ (мабуть)

Коли по тобі повзають, часом можна і не прокинутися. Все залежить від втоми. А от коли тебе кусають...

Я прокинувся. ... Якщо чесно, то підскочив, заволав, наче мавпа, та замахав руками,

бо на мою ногу впала чиясь здоровенна туша. Я знову заволав та відплигнув.

До речі, навколо було абсолютно темно.

Н-да, "неповторні спогади, які ви отримаєте у нашому готелі, залишаться з вами на все життя"! Вірю.

Я постояв у темряві, важко дихаючи та поступово приходячи до тями. Потім поліз у кишеню та витяг ліхтарик. Ввімкнув.

Прибита миша смикала лапками – наче уві сні. Поряд лежала "туша" – моя сумка. "У переляку більма замість очей, зате – чудова уява", – покійний Ісуур знав про це ще сім століть тому, чи навіть раніше. Я підібрав сумку (здається, не погризли) та сів, аби поласувати залишками фруктів, котрі нахабно потягнув учора зі столу.

Наші, певно, снідають, – промайнула дурна думка.

Ні, ну просто як в анекдоті: "а у в'язниці зараз локшину дають, із сухарями..."

Я вже збирався далі вирушати...

Кому не знайоме це відчуття, той не зрозуміє. Мені було знайоме. От уже, вважай, два тижні, щоденно.

Як же так?! Вони ж повинні мене шукати! А вони сприймають, наче нічого не сталося!..

Добре хоч, що я сидів...

ОПОВІДЬ ШІСТНАДЦЯТА

Чи сидів у кріслі, чи ходив по кімнаті, наче звір у клітці, важкі думки крутилися в го-

лові. І хоча Талігхіл один раз уже зробив цей вибір, тепер він муситиме... незабаром... Коли?

Пресвітлий не обманював себе: причиною його теперішніх катувань та сумнівів стала одна-єдина ніч із Тессою; вірніше, дивна поведінка войовниці після. Наче вона перелякалася того, що сталося, наче Талігхіл зробив щось, чого вона від нього аж ніяк не сподівалася.

Але ж...

Він карався. Він знову і знову пригадував ту ніч – і не знаходив нічого... образливого. І робив висновок, що причина холодності Тесси – його рішення, його план.

Але ж...

Він твердо вирішив, що мусить із цим розібратися. *Може, ще вдасться переграти все по-іншому. Наприклад...*

Він не знайшов іншого виходу багато днів тому, в Гардгені, не знаходив і зараз. Талігхіл щиро казав тоді, на дзвіниці, що йому нелегко зробити цей вибір між честю та обов'язком. Здається, вона зрозуміла його... Та що там, це вона ж закликала правителя вчинити саме так, як він збирався! То чому ж?..

"Чудовий план, правителе". "Єдиний можливий у цій ситуації".

У її словах не було іронії.

Тоді – чому?..

Якось, крокуючи за звичкою з кутка в куток, Талігхіл зупинився перед дзеркалом.

Воно висіло тут і раніше, але Пресвітлий лише зараз звернув на нього увагу. Вірніше, на своє відображення.

Високий двадцятисемирічний чоловік. Ті ж самі широко посаджені блакитні очі, які, щоправда, змінили свій вираз: нудьги більше немає; коли дивишся у них – виникає тільки відчуття непритаманної раніше глибини. Порідшав та збився пишній колись хвіст; волосся вимагає уваги та догляду, а на це зараз не вистачає часу, та й можливості не ті. *А минуло не так багато діб.*

Певно, життя людське варто міряти не роками та хвилинами, а подіями, котрими воно наповнене. Тоді виходить, що до недавнього часу і не жив ти зовсім, а так... народжувався в муках, і от лише зараз – по-справжньому...

У двері загнукали.

– Заходьте! – правитель рвучко обернувся.

Це дзвонар – той самий, зі шрамом на губі.

– Пресвітлий... – здається, вперше цій людині зрадила незворушність. – Пресвітлий, на Коронованому – дим!

Дзвонар запнувся, відчувши, що каже не те і не так.

– Знак, – знайшовся він нарешті. – Там подають знак.

Талігхіл гепардом вилетів із кімнати та помчав сходами нагору. Храрріп ледве встигав за ним.

Вибрався на дзвіницю, підбіг до бійниці та почав, мружачись, вдивлятися в далечінь.

З лисини Коронованого підіймалася цівочка диму, звідси майже невидима.

– Давно? – запитав, обернувшись до дзвонаря, Талігхіл. Помітити сигнали могли й не відразу.

– Тільки-но, – впевнено повідомив дзвонар. – Якраз дивився у той бік, коли пішов дим. Вирішив: горить щось. Потім зметив кував.

– Так, – Пресвітлий смикнув себе за вус та примружився. – Так. Передай у Північно-Східну "сигнал".

– І все? – уточнив дзвонар, витягаючи з кишені затички.

– Угу, – підтвердив правитель. – Поки що. Він повернувся до кімнати і змусив себе сісти в крісло й зосередитися.

Так завжди і виходить. Гадаєш: часу попереду ще повнісінько, а виявляється, приймати рішення треба негайно.

Пресвітлий наказав, аби покликали пана Лумвея та вищих офіцерів, негайно.

Сьогодні вночі. Зволікати не можна.

Отримане Повідомлення було нерозбірливим. Щось про неможливість затримки, але що саме – не второпати. Надто велика відстань та надто тоненька цівочка диму. Не виключено, що згодом зможуть набрати більше дров. На такий випадок на дзвіниці залишаться спостерігачі. Запишуть черговість та тривалість сигналів. Утім, навряд чи це зможе сильно вплинути на рішення правителя.

Ти ж уже все вирішив, чи не так? І начхати на пані Тессу з її незрозумілою поведінкою... і на все інше – начхати. Рішення визріло, і вночі плід буде зірвано.

Він зморщився, наче від зубного болю, і підвівся, аби ще раз подивитися на себе в дзеркало. Йому було цікаво, невже нічого не змінилося за останні кілька хвилин у зовнішності тієї високої людини з блакитними очима? А мусило б...

Але в двері постукали, і Пресвітлий запросив візитерів увійти.

Зібралися доволі швидко, наче передчували цей виклик, наче готувалися заздалегідь: вчили ролі, приміряли маски. Дехто, наприклад Тієліг, знав все наперед, і тепер, нудьгуючи, блукав поглядом по гобелену. "Полювання на оленя". Гарна робота, без сумніву.

Тесса з'явилася найпізніше і відразу заховалася за спинами решти. Що, взагалі безглуздо, бо їй, як ватажку Вільних Клинків, обов'язково доведеться висловлювати свою думку з приводу почутого. Але правитель проігнорував це дивацтво Сестри та говорив далі, коротко, спеціально для неї, повторивши сказане раніше, так, наче вона нічого не знає.

Нарешті Пресвітлий скінчив. Витримав необхідну паузу, даючи можливість обміркувати почуте; потім запропонував кожному викласти свою точку зору.

Мабуть, йому було б простіше, якби хтось заперечив. Підвівся, вперто схилив голову та заявив, що, мовляв, це занадто жорстоко... і взагалі, так справи не робляться і держави не рятують. Вчинок, не гідний правителя. Ганьба. Зрада. Боягузство. Втеча. Боги не допустять, Ув-Дайгрейс назавжди закриє ходи у свій край...

Однак, промовчали.

Всі, як один.

– Панове, не соромтеся, – махнув рукою Талігхіл. – Кажіть, кажіть.

– Що казати, Пресвітлий? – тихо вимовив Тієліг. – Зрозуміло, що нічого іншого зараз ані вигадати, ані втілити у життя ми не встигнемо. Тож слід готуватися до здійснення вашого плану. Наскільки я розумію, саме сьогодні вночі нам належить залишити вежу?

– Так, – погодився правитель.

– Виходить, необхідно вирішити: хто піде, а хто залишиться.

– Як на мене, – втрутився Хранитель Північно-Західної, – тут особливо нема чого вирішувати.

На нього здивовано поглянули. Пан Лумвей пояснив:

– Однією з обов'язкових умов запропонованого нам плану є невідомість, таємниця. Ті, кому доведеться залишитися, не повинні знати... звичайно, до певного часу. Ця умова вказує на те, що залишитися у вежі мають солдати, розміщені на верхніх ярусах. У цьому ви-

падку пересування решти людей буде непоміченим.

– Я вважаю, панове, що це правильний підхід, – підтримав Талігхіл. – Сказане паном Лумвеєм буде тим аргументом, який стане вирішальним, коли постане запитання: кого залишати, а кого – ні. Та – не єдиним.

Він замислився, потім кивнув, згоджуючись зі своїми думками:

– Що ж, давайте розмовляти конкретніше. Дуже мало часу...

/зміщення – я намагаюся вирватися з цієї павутини, напружую свідомість. У цю мить мені здається, що я чогось добився, що майже на волі, та ні.../

Дзвони не гули вже давно, і тому сьогоднішня розмова стала причиною пересудів у всій Північно-Східній.

– Що там таке? – запитав Гайхіл.

Тогін розгублено подивився на хлопчика, не знаючи, що відповісти. Син Хіффлоса лежав у кімнатці пана Дулгіна, на вузькому тапчанчику, дбайливо вкритий ковдрами. Ось уже кілька днів хлопчик нездужав.

Даремно я погодивсь оселитися тут. Мабуть, від хворих малий підхопив якусь заразу. Та ще й ці порції – сміх один, а не порції.

Шрамник похитав головою:

– Не знаю. Дзвонять.

– Піди, дізнайся, – попросив Гайхіл.

– Добре, тільки ти лежи, не вставай. Домовилися?

Хлопчик на хвилинку заплющив очі, аби підтвердити: так, зрозумів. Йому було важко рухатися, він дуже ослаб останніми днями; до того ж, час від часу в Гайхіла підвищувалася температура, він марив та стогнав, борсався, скидав ковдри та кликав батька.

Вільний Клиннок кинув на Гайхіла прощальний погляд та вийшов. Він опинився в лазареті, переповненому хворими. Зморщився від важкого задушливого запаху спітнілих тіл, ліків та екскрементів, пішов далі. Якомога швидше перетнув простору залу, а вже біля дверей його зустрів пан Дулгін.

– Це ви, – протяг він розгублено. – Ну, як хлопчик? Без змін?

– Все як було, – Тогін хотів залишити лазарет, але лікар затуляв вихід. – Та й ви сам, мабуть, знаєте краще від мене. До речі, що за гамір здійснюється? – дзвонять, наче збожеволіли.

Лікар здригнувся.

– Н-не знаю, – невпевнено відповів. – Не знаю.

Дивно. Така людина, як ви, пане Дулгіне, мала б за час служби у вежі навчитися розпізнавати подібні сигнали.

– Дозвольте, – він обережно відсунув лікаря вбік. – Мені треба пройти.

– Так-так, звичайно, – той відійшов та провів Тогіна дивним поглядом.

Шрамник так нічого й не дізнався. Він не став підніматися на дзвіницю, резонно вирі-

пивши, що коли вже решта або не знає, або не бажає говорити про це, то дзвонарі й поготів мовчатимуть. Який сенс стирати підошви?

До того ж, у нього була важливіша справа. Він давно збирався зайти до Шеддаля та поговорити про хлопця. Тому не можна так харчуватися. Врешті-решт, саме старегх зобов'язав Тогіна доглядати за сином Хранителя. Так нехай допомагає. А то Шрамникові залишається спостерігати, як малий повільно вмирає.

Але коли "везунчик" опинився в кабінеті Шеддаля, з'ясувалося, що він обрав не найкращий час для візиту. В старегха якраз розпочалася нарада, про що Тогіну повідомив схвильований молодий солдатик; поставлений, певно, спеціально, аби "сторонніх не пускати". Він співчутливо поглянув на Шрамника – *Боги, невже у мене такий поганий вигляд? Ну, не доїдав, ділився порціями з хлопцям, та все ж таки...* – поглянув та порадив підійти пізніше. "А чекати немає сенсу, це надовго, здається".

Надовго так надовго. Певно, повідомлення й насправді таке серйозне. Цікаво тільки, добре чи погане?

Тогін вибрався у зовнішній вузький коридор, котрий з'єднував бійниці та балкони (колишні, а нині переважно зруйновані). Обережно визирнув назовні.

Все як завжди. Ліниво пострілюють лучники й арбалетники, час від часу пружньо

літає у повітря ложка катапульти. Ревуть балісти. Хтось падає у нас, хтось – у них. "Затяжна" війна. Он один ослизнувся в олійній калюжі, незграбно змахнув руками та впав. Лаючись, піднявся, обтрусився. Пішов далі.

Олія в вежі закінчилася якось занадто швидко. Смола – теж. Та й розігрівати їх до кипіння, як з'ясувалося, нема на чому. Смолу завезли, а дрова не встигли.

Тогін постояв, подивився трохи на цю війну.

Так, з хлопчиною вийшло нерозумно. Треба щось вигадати. Наприклад, відіслати його з пораненими назовні. Це нам, солдатам, не можна виходити з веж, але пораненим навіть тут страждати? і дітям?

Потім думки якось перекинулися на Тессу: як вона там? Чи жива?

Та нема чим турбуватися, – переконував себе Шрамник. Вона ж ватажок. Що з нею станеться?

Хоча знав, що саме ватажків намагаються "знешкодити" перш за все.

Але про це краще не думати. Інакше збудеться.

Він залишив свій пост спостереження і пішов до Шеддаля. Можливо, нарада вже скінчилася.

Шрамник дійсно підгадав. Офіцери якраз виходили від старегха, але цього разу не перешіптувалися. Вони поспішали кудись, і

судячи з усього – дуже поспішали. І при цьому намагалися робити вигляд, що не поспішають.

Знайшов час, – похмуро подумав Тогін. Але відступатися не хотілося, та й не мав він – якщо замислитися – такого права: щодня хлопцеві дедалі гіршало. *Вирішив – так іди до кінця.*

І "везунчик" зайшов.

Шеддаль виглядав, ніби викурений з дупла ведмідь: зовні невеликий, але коли розлютиться – страшний.

– Так, десятнику, так, – сказав він, вислухавши всі аргументи Тогіна. – Ти маєш рацію, авжеж. От сьогодні і вирушиш разом із хлопчиком.

– Куди? – не зрозумів Брат.

– Куди хотів. Назовні. Тільки вже, будь ласкавий, про це нікому не казати, гаразд?

– Коли? – тільки і запитав Шрамник.

– Ввечері. Навіть вночі. Після дванадцятої. Але щоб на цей час хлопчина був на ногах. Панькатися з ним ніхто не буде.

Це так не схоже на колишнього Шеддаля. Тому Тогін скупю кивнув та пообіцяв, що справиться. Коли виникне необхідність – понесе хлопця на руках.

Звичайно ж, чутки все одно з'явилися. Але говорили про таємний план, згідно з яким частина гарнізону однієї ночі муситиме залишити вежу, вийти і вдарити по хумінах. Тогін на такі розповіді скептично

знижував плечима та йшов геть. Він вважав, що насправді все відбуватиметься трохи інакше. І не помилився.

/зміщення – я знову намагаюся прорватися на поверхню реальності, але коловорот оповіді затягає все глибше, глибше.../

Сьогодні ніч підступно підкралася, коли на неї ще ніхто не чекав, коли ніхто ще не був готовий. Втім, до подібного важко бути готовим.

Талігхіл стояв нагорі, поруч із бійницею, з якою за останні дні вже майже споріднився. Позаду сопів, пораючись біля дзвонів (чи то витирав, чи то начищав) знайомий дзвонар; десь біля дверей завмер Храрріп.

Унизу все вже заворушилося. Поступово, загін за загоном, людей виводили з вежі.

/Окрім, звичайно, тих, кого прирекли на смерть/.

Дехто непокоївся, мовляв, даремно правитель піднявся аж на саму верхівку – ще, бережіть Боги, трапиться щось...

Він лише відмахнувся та наказав усім займатися своїми справами. Для турбот про життя Пресвітлого існують охоронці.

Талігхіл сьогодні навмисне був підкреслено грубим та злим. Наче хотів підтвердити уявлення, що могло виникнути

/що значить "могло"?! – виникне/

після сьогоднішньої ночі у простих людей. Правитель-зрадник. Злий, обачний, холодний. Байдужий.

Виповз на небо та сонно поглянув на світ круглий блідощокій місяць. Хуміни біля підніжжя вежі палили вогнища та мирно перемовлялися, десь лунав хрипкий сміх.

Уже час, – подумав Талігхіл. – Час. Зрештою, я сам приготував цю настойку, отож і п'янітиму насамоті...

В лункій залі, котра поєднувала нутро вежі з двома підземними коридорами, тихо (наскільки це можливо) та діловито сновигали люди. Він відшукав поглядом Хранителя Лумвея та підійшов до нього.

– Може, підете з нами? Хоча б заради дружини.

Той похитав головою:

– Ви ж розумієте, Пресвітлий, що це неможливо. Тоді навіщо розмови?

І точно – навіщо? Втішати власну совість: мовляв, пропонував, а цей дивак відмовився.

– Вибачте, – пробурмотів Талігхіл. – Якщо буде можливо, повернемося.

– Звичайно, – кивнув Хранитель. – А я намагатимуся притримати для вас Північно-Західну.

– Вже час, – незворушно повідомив за спиною Джергіл. – Час вирушати, Пресвітлий.

Талігхіл скочив на коня, оглянув наостанок залу та тих, хто залишався, й рушив. Позаду ще втягувалися у коридор останні десятки.

Ти ж знав, що зворотнього шляху немає. Знав ще кілька днів тому, просто досі не зізнався собі в цьому. Тепер довелося зізнатися!

Хотілося відшукати у цій штовханині Тессу, але войовниця, напевне, вже далеко попереду. Та й не стала б вона розмовляти. Тобто... розмовляла б, але "так, мій правителю", "ні, мій правителю", "звичайно, мій правителю" – нічого більше.

І це зараз, коли її підтримка була б як ніколи доречною! Втім, будь-яка підтримка була б зараз слухною. Талігхіл би навіть, певно, розповів їй про те, що ж не дає йому спокою. Не думка, що він... зрадив... Вихід із вежі – не найстрашніше, бо він уже зробив це подумки задовго до... Інше...

Той сон, котрий неможливо забути.

Певно, саме тому Пресвітлий не здивувався ні крику, який несподівано виник десь попереду, ні натовпу, котрий поточився та хвилиною вдарив назад, назад, наза...

З усіх боків кричали. За цим гуком, багатоголосим, диким, він зрозумів, що сталося непередбачене. Люди налякані.

Треба вжити якихось рятівних...

Не додумав. Хтось випадково штовхнув коня, і вірний Джергіл уже навис над кривдником, лаючись та змахуючи руками. Потім накотило щось зовсім незвичайне, ніби не звідси, не з цих місць, не з цього життя, взагалі... Голос. І щось... Але краєчок пам'яті, як занавіска, відсік все потойбічне, те, що залишилося там, а тут уже кричали: "Вставайте, Пресвітлий, вставайте!"

І...

ДЕНЬ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

(напевне)

Я нарешті вирвався з того липкого кошмару, в якому перебував останні... скільки годин? Задихаючись, витер неслухняною долонею спітніле обличчя. Подивився на тьмяне світло ліхтарика. Він же був увімкнутий увесь цей час! *Акумулятори незабаром сядуть.*

Хитаючись, піднявся на ноги. І побачив (чи – відчув?), що попереду рухається... щось. *О мертві Боги!..*

Додумати не дали. Туманна, розмита по-стать, крізь яку без перешкод проходила голка ліхтаревого світла, впливла з-за повороту та на мить завмерла. Потім рішуче вирушила до мене, не торкаючись ногами землі.

Захлинувшись панічним криком, я відсахнувся та позадкував. Воно наступало. Забувши про матеріали, не турбуючись про долю фотоапарата та диктофона, я жбурнув сумку в це. Вона пролетіла повз, точніше – крізь по-стать, і гепнулася на підлогу.

Воно було все ближче, все ближче! і я вже не кричав, я хрипів, загнано дивлячись на прозору істоту, я вже давився своїм криком, я вже...

вже я...

вже не я...

/зміщення

зміщення

зміщення

зміще.../

ОБРИВ

...накотило щось зовсім незвичайне, ніби не звідси, не з цих місць, не з цього життя, взагалі... Голос. І щось... Але краєчок пам'яті, як занавіска, відсік все потойбічне, те, що залишилося там, а тут кричали: "Вставайте, Пресвітлий, вставайте!"

І...

Я встав.

Задихаючись, вітер неслухняною долонею спітніле обличчя. Подивився на стурбованого Джергіла. І здригнувся.

Це вже занадто. Скажіть, будь ласка, як Мугідові вдається оповідати зі своєї кімнатки аж сюди, до мене, коли я лежу в коридорі?! Ну, стою... Тобто...

Люди натискали, юрмилися, несамовито волали щось нерозбірливе. Десятники та півсотенні енергійно наводили порядок, роздаючи накази та штовхани. Останнє допомагало значно краще. Але й від вказівок теж була певна користь.

– Що відбувається? – шепотів я сам до себе. – Що ж, проковтни мене демон, відбувається?!

– Зараз з'ясуємо, Пресвітлий, – Джергіл зробив спробу мене заспокоїти. – Храрріп уже відправив когось уперед.

Потім він зітхнув і додав:

– Я вже вирішив, що у вас демон вселився. А ви, виявляється, просто втратили свідомість.

Із штовханини виокремилася людина похилого віку та попрямувала до мене. Розгледівши у нього на поясі нараг, я подумав, що це Мугід. Але, звичайно, помилився. *Мугіду, якщо ти пам'ятаєш, ні звідки взятися у цьому кошмарі.*

– Засідка, – повідомив Тіеліг, наблизившись та уважно розглядаючи моє обличчя – чимось воно йому не сподобалося.

– Хуміни встигли обійти нас та опинилися біля входу до коридорів. Вони дозволили вийти приблизно чверті армії та вдарили. Кажуть (сам я не бачив), була жахлива різанина, але тепер все владналося. Частина людей відступила у коридор, двері вдалося зачинити. Можна сказати, нам ще пощастило.

– Якщо не враховувати того, що ми тепер замкнені у вежі, – додав він, витримавши секундну паузу.

Я нервово "егеж"-нув, оскільки остання фраза вимагала якоїсь відповіді. Але, щиро кажучи, важкувато якось реагувати на слова людини, яка померла кількасот років тому. Та й давні проблеми мене зараз турбували менше, ніж теперішні.

Це не оповідь. Якщо минулого разу те, що трапилося, ще можна було так назвати, то тепер – ні. Я ж знаходжуся серед цих людей, можу розмовляти з ними, а раніше такого ніколи не було.

Тоді я дозволив собі подумати про те, чого боявся найбільше.

Але якщо я серед них, якщо я розмовляю з ними, то... не виключено... мене і вбити можна?!..

Однак мої тіло і зовнішність належали, здається, комусь іншому, швидше за все – Талігхілові. Інакше Джергіл "вжив би заходів".

Але ж не вжив!

...От тільки чому верховний жрець Ув-Дайгрейса так дивно поглядає?

– Що накажете, Пресвітлий?

Це він мене запитує. А що наказувати? І так зрозуміло – треба відступати. Не стовбичити ж у цьому клятому коридорі!

...Мертві Боги Ашедгуну, а якщо насправді... Якщо я ніколи не повернуся? Якщо я збожеволів і буду, як розповідав колись Данкен, блукати під "Останньою вежею" таким собі привидам... туманною постаттю...

Ні!!! Я не хочу!

– Які будуть розпорядження, Пресвітлий? Чи людям залишатися у коридорі? – шанобливо поцікавився Тієліг.

– Звичайно ж, ні. Треба негайно повертатися у вежу.

"... Можуть вбити". Але ж я пам'ятаю, чудово пам'ятаю, що Талігхіл пережив цю війну! Навіть виграв. Там, щоправда, трохи плутано описані деякі подробиці, та я і не цікавився деталями.

Але... я знав дещо ще. Знав, що Пресвітлий Талігхіл ніколи не втрачав свідомості й ніко-

ли не скаржився на одержимість демонами. Загалом, не виявляв симптомів того, що в його тілі опинився хтось інший. Так чому ж я мушу бути певен, що...

– Наказ віддано, – повідомив Джергіл. – Ми повертаємося.

Так-сяк я заліз у сідло, з легким подивом відзначаючи, що взагалі здатен на це. Я жодного разу не мав справи з кіньми! Мабуть, частина спогадів та навичок колишнього власника тіла передалася мені – наче у спадок.

До речі, а де зараз "колишній власник"? Що сталося з ним?

Чи він заснув, і йому сниться, що він – пан Нулкер із далекого майбутнього? Ніби по Ісууру: "Що це: метелик спить та думає, що він – мудрець, чи навпаки, мудрець спить та вважає себе метеликом?"

– Пресвітлий, можу я запитати вас про де-що? – Тієліг їхав поряд.

– Кажіть та облиште офіційні формулювання, дуже прошу!

Добре хоч, що упродовж тижня я спостерігав за життям Пресвітлого. Інакше довелося б бекати, мекати та робити вигляд, що при падінні втратив пам'ять. А так – будь ласка, вся вона ось тут. Бери й користуйся.

– Запитання дуже просте: чи не краще спробувати атакувати хумнів? Наскільки мені відомо, на момент нашого виходу з

коридору, вони лише з'явилися там і тому наступ міг принести нашим військам перемогу. А тепер, якщо ворог укріпиться, ми опинимося у пастці. Практично, ми вже в ній.

Мудре рішення! Та я був не в тому стані, аби міркувати тактично.

– Скажіть, Тієліже, а звідки вам відомі такі подробиці? – *Кращий засіб захисту – напад.*

– Про це розповідали навколо нас. Ви могли б теж знати, якби забажали.

Ось так. Втер мені носа, наче немовляті.

– Ви мене у чомусь звинувачуєте? – скрадливо запитав я.

– Як можна?! – він похитав головою, немов дивуючись безглуздості підозр. – І гадки не мав.

Деякий час їхали мовчки. Жрець, певно, задовольнив свою цікавість, а мені зайвий раз говорити не хотілося. Та й нема про що...

Коридор тягнувся, довгий та нудний, як і мої розмірковування про свій стан. Попереду, позаду та з боків рухалися люди, багато людей. Вони принишкли, вражені провалом... це був, по суті, провал. Більше того – сподівань на перемогу тепер не лишалося. Щоправда, зараз про це знали лише деякі офіцери – ті, кому Талігхіл до кінця розкрив план. *Але ж таких немало. А якщо вони збунтуються? Втім, повстання навряд чи щось дасть; хумі-*

ни все одно загнали нас у пастку і зараз уже перекрили всі виходи.

Тільки я знав, що ми виграємо війну... вони виграють. Але по-перше, мені доводилося мовчати, аби не видати себе, а по-друге, мені не було відомо, коли та як це станеться... та й чи станеться взагалі. Бо моєї появи у тілі Талігхіла, згідно з історією – тією історією – не існувало. Можливо, я змінив щось у минулому і тепер ашедгунці точно будуть переможені... через мене. А може це лише марення, видіння божевільної свідомості, котра заблукала сама в собі...

Та щоб не сталося, зараз я не міг впливати на власну долю.

Мертві Боги давнього Ашедгуну, як все це дивно! Не могла ж Мугідова оповідь досягнути аж сюди? – не повинна.

Можна було б припустити, що я потроху божеволію. Неприємна версія, але... Першу оповідь до обриву я ж сприймав саме як оповідь. Без усіляких там повних занурень у минуле. Виходить, щось змінилося, проковтни мене демон! Але як?! І чому я?

Чи справа у тій постаті, котра мене налякала? Звідки вона взялася? І що це таке?

Зачекайте, панове, я, здається, зовсім забув найголовніше. Якого демона пан Мугід, оповідач такий-сякий, проводив сеанс замість того, щоб мене шукати? Він же розумів...

От. У тому-то й справа, що розумів. Дуже добре розумів. Вже точно – краще за мене... с-скотина! Тому й провів сеанс... мабуть. Я ж і досі ні в чому не певен.

Попереду хтось застукав у двері: "Відчиняйте, повернулися!"

Здивовані вигуки, брязкіт замків.

Ми в'їхали у величезну залу. Я лише зараз впізнав її: *перший поверх "Вежі", тільки дуже видозмінений.*

Нас зустрічали розгублені погляди вартівних, які знали, що частина війська пішла, "аби провести тактичний маневр".

Провели. Тепер повернулися.

Спустився сходами пан Лумвей: жодних ознак сну, хоча замість звичайного одягу накинуто нічний халат; здивовано глянув армію, котра вповзала до зали – *о, яка гра слів! браво, друже!* – та повернувся до мене. Тобто, до Пресвітлого Талігхіла.

– Що?.. – потім Хранитель здогадався, що навколо забагато зайвих вух.

– Розповім згодом, – пообіцяв я. – Втім, за подробицями ви можете звернутися до пана Тієліга. Схоже, він знає більше.

Солдати входили та в'їздили до зали, десятники (згідно з розпорядженнями) розсилали їх по казармах. За кілька годин попередній план стане не більше, ніж фантомом. Нездійснене вбивство – не вбивство. Принаймні для тих, хто й не підозрював про нього.

Все це цікаво. От тільки чи буде у Пресвітлого можливість полегшено зітхнути? Чи повернеться він у своє тіло? І куди тоді подітися мені?

Однак подібні міркування відбирають багато сил і не дають ніяких результатів. До того ж, мені страшенно хотілося спати. Я ж отримав у спадщину не лише пам'ять правителя, але і його тіло. А зараз глибока ніч, незабаром світанок.

Звичайно, якби на моєму місці був Талігхіл, він би перш за все обговорив нову ситуацію з радниками. Але ж я – не він. І для того, аби щось обговорювати, треба хоча б плутано, але уявляти, як це робиться. Та й зараз час вже не грає ні на нас, ані проти нас. Отож...

Я піднявся у спальню Пресвітлого, наказав нікого не впускати (тільки у термінових справах) та впав у ліжку. Збирався помізкувати над своїм теперішнім становищем, але не зчувся, як заснув.

ДЕНЬ НАСТУПНИЙ

(після обриву)

Я прокинувся сам. Ніхто не ходив під дверима і не повідомляв сумним голосом: "Час вставати, пане!" Словом, у кожної події є свої позитивні моменти.

Стеля наді мною видавалася напрочуд знайомою. Цілком могло статися, що мене (тобто, Пресвітлого) оселили в тій кімнаті, що й мене. Тьху! Можливо, що в різні проміжки

часу, котрі знаходилися один від одного на відстані кількох сотень років, ми перебували в одному й тому ж самому місці. Хоча, звичайно, впевнено стверджувати це я не міг.

Вставати не хотілося. Це обіцяло масу проблем, котрі я, найвірогідніше, не зможу вирішити. Але й вилежуватися у ліжку надто довго не личило – нетерплячі та жадібні до нарад пани могли вирішити, що я відкинув уві сні копитця, та й заходилися з'ясовувати цю пікантну деталь.

Завжди був сором'язливим.

Ось так і вийшло, що в результаті я все ж таки піднявся та почав одягатися.

...Тепер, мабуть, варто поснідати й скликати цю кляту нараду. Але... Але – правитель я чи не правитель?! Поспішати нікуди. А мені потрібно поміркувати, оскільки вчора я замість цього безвідповідально заснув.

Тому пішов нагору, на дзвіницю. Чи то минулого разу мені здалося, чи тіло Талігхіла було тренованішим, але зараз я піднявся туди набагато швидше та без особливих труднощів.

Знайомий дзвонар зі шрамом на губі вже був там. Він шанобливо вклонився та відійшов подалі.

Ось вона, ущелина Кріна семисотрічної давності. Зовсім не схожа на теперішню. По-перше, три зайвих вежі. Дві з них, щоправда, виглядають жалюгідно: у Південно-Східній проламано бік, і звідти досі сльозиться сіра цівочка диму; Південно-Західна дуже обгорі-

ла і, схоже, трохи похилилася, хоча – з чого б це? Мабуть, здається.

Та й із Північно-Східною також не все гаразд: десь пообвалювалися, наче гнилі зуби, бойові балкони; вона вся в олії та в сажі – сумне видовище. Гадаю, наша вежа виглядає не краще.

Хуміни продовжують обстріл із баліст та катапульти, причому сьогодні вона націлена саме на нас. І, звичайно ж, луки та арбалети, – без них не обійтися. Добре хоч, що стріли не долітають до дзвіниці.

Я прихилився до парапету та розмірковував, як же повестися на цій клятій нараді. Не скликати її не можна, скликати – теж.

Єдиний вихід, який здавався мені прийнятним – дати можливість висловитися іншим. Нехай Тесса, Кен, Лумвей, Тіеліг та решта пропонують щось, скаржаться на гірку долю і взагалі – роблять, що заманеться. А я оберу найрозумнішу пропозицію і прийму її.

Дипломатія!

Вважатимемо, що хід історії не змінився. І Талігхіл не загине найближчим часом.

Випадкова стріла дісталася до бійниці, але лише люто ткнулася у камінь. Я подивився на свою руку, яку щойно вона оминула, і повільно витер спітніле чоло.

Скликати можновладців не довелося. Спускаючись сходами, зустрів Хранителя Лумвея, який сказав, що дуже перепрошує, але останні події, на його думку, вимагають перегляду деяких планів. І чи не буду я такий ласкавий...

Сказав, що буду. Більше того, негайно. І взагалі, прошу вибачення, що змусив чекати.

У результаті, вийшло все так, як і слід було очікувати. Те, що сталося, вирішили видати за невдалий маневр. Люди все одно підозрюватимуть, що насправді було інакше, але сперечатися – не ризикнуть, дошукуватися істини – також. Не те зараз становище, аби займатися пошуками правди.

Важливіше було вирішити, що робити далі. Але тут, як я і передбачав, ніхто не зміг запропонувати нічого конкретного. У тому числі, і Пресвітлий Талігхіл. Якби я зметикував тоді у коридорі та послав людей в атаку, то, можливо, зараз ми б уже святкували перемогу. Ніхто з присутніх уваги на цьому не зацентрував, але думали так багато. А тепер ми замкнені у вежі, і замкнені надійно. Всі виходи перекриті, тільки залишається сподіватися на Богів. У яких, між іншим, ні я, ні мій попередник не вірили.

Коротше кажучи, нічого конкретного не вирішили. Ще зменшити порції, звичайно, можна, але що з того?

Олії в полум'я підлили дзвонарі. У них була розмова з Північно-Східною, і, як з'ясувалося, там становище ще гірше.

Розходилися мовчки. Я намагався відкараскатися від нав'язливих співрозмовників та закритися у кімнаті. Робити було нічого. Може, написати заповіт та вкласти у якесь сховище – гляди, хтось знайде років сімсот по тому

та передасть пану Нулкеру, рятуючи його від наглої смерті в давньому Ашедгуні.

Від таких думок розболілася голова. Я розмірковував, чи є тут засоби проти головного болю (крім занадто кардинальних, типу шибениці). В цей час у двері постукали. Я зробив спробу проігнорувати, але по той бік знали, де мене шукати. Довелося відчиняти.

– Пресвітлий, гадаю, нам слід серйозно переговорити, – заявив пан Тієліг.

Він зайшов та щільно зачинив двері.

– З вами щось трапилося в коридорі, чи не так?

Я розвів руками:

– Правильно. Та ви й самі чудово знаєте. Впав із коня, втратив свідомість.

– Ви *ніколи раніше* не втрачали свідомості, – це звучало як звинувачення.

– Усе колись буває вперше, – відповів я. – А що?

– Послухайте...

Цієї миті навколо запанувала темрява. Мигнуло. Здригнулося. Та повернулося до колишнього стану.

Майже повернулося. Всередині, у моїй свідомості, щось важко та сонно заворушилося. Я ковтнув. У роті пересохло, в горло вп'ялася тисяча дрібних гострих пазурів.

Тієліг уважно слідкував за моїм обличчям.

– Що?.. – почав він, але здивовано завмер.

Мертві Боги давнього Ашедгуну! В мені прокидався Пресвітлий!

І я розпочав двобій зі свідомістю Талігхіла, розпочав майже інстинктивно – так той, хто тоне, хапається за все, до чого може дотягнутися. Навіть якщо це "все" – морда крокодила.

В цей час *нізвідки* пролунав голос. Він проникав просто в мозок.

– ТАЛІГХІЛЕ! Я ЗВЕРТАЮСЯ ДО ТЕБЕ, ПРЕСВІТЛИЙ ПРАВИТЕЛЮ, СПАДКОЄМЦЮ ДИНАСТІЇ ХРЕГАНА! Я ЗВЕРТАЮСЯ ДО ТЕБЕ! СЛУХАЙ!

ЗНАЙ, О ПРАВИТЕЛЮ, ЩО В ТВОЇХ РУКАХ ЗАРАЗ ДОЛЯ ДИНАСТІЇ, ВСЬОГО АШЕДГУНУ! ТИ ВІДВЕРНУВСЯ ВІД БОГІВ, ЯКІ ЗАСНУВАЛИ ПРЕСВІТЛУ, ТОМУ НЕМИНУЧА ПОРАЗКА ЗАГРОЖУЄ ТОБІ, ЯКЩО ТИ ЗРЕЧЕШСЯ ЇХ ОСТАТОЧНО. Я ВІДКРИЮ ТОБІ ВЕЛИКУ ТАЄМНИЦЮ...

Але тут втрутився Тієліг. Я все ще нічого не бачив, але чув його дуже добре. Жрець Ув-Дайгрейса говорив голосно та владно.

– Не треба більше таємниць! – вигукнув він, і голос замовк. – Ти сам в глибині душі знаєш це. Ти не в змозі змінити історію. Змирися, як зробив це я.

– НЕ МОЖУ! – заперечив голос. – НЕМАЄ БІЛЬШЕ СИЛ, НЕМОЖЛИВО ДАЛІ ТЕРПІТИ...

– Змирися, – втомлено повторив Тієліг. – Я ж змирився.

– АЛЕ ТИ НЕ ЗНАЄШ...

– Тепер – знаю. І все одно приймаю долю такою, якою вона є. Відступися, як відступаюся я.

Голос знову промовчав, але я чомусь знав, що він погодився зі словами Тієліга. Потім вузька долоня м'яко лягла мені на очі.

Я провалився.

ОБРИВ

Прийшов до тями у ліжку, м'якому та зручному. В тій самій кімнаті, де був востаннє, коли пам'ятав себе. Тільки сімсот років по тому. Це нескладно зрозуміти, коли у тебе над головою електричний світильник, чи не так?

Ну що ж, все, що трапляється, – на краще. Боюся тільки, пану Мугідові доведеться відмінити кілька сеансів, аби повністю задовольнити мою цікавість. А я наполягатиму.

Ніхто поки що не з'являвся поцікавитися станом мого дорогоцінного здоров'я. Однак хтось попідкувався про мене: вкрили ковдрою і... гм... позбавили одягу. Крім того, на потилиці з'явився компрес, під яким нудно нила гуля. Все одно я з насолодою потягнувся, почувуючи себе, нарешті, у власному тілі! "Іноді варто пережити втрату, аби відчути себе щасливим, коли повернеш втрачене", – вирік Ісуур. Саме так!

Та я не збирався провести в ліжку решту свого життя. Встав і відшукав одяг, більш-

менш причепурився та поставив кілька запитань. Запитання перше, мабуть, найбанальніше: де всі? Замість того, аби юрмитися біля дверей до кімнати хворого, пани-сприймачі, схоже, займаються всілякими дурницями. Добре, що не беруть участь у черговому сеансі!

Питання друге – дріб'язкове, якщо не знати деяких подробиць. А звучить воно так: де моя сумка?!

Я заглянув у тумбочку, але там лежала тільки книга Чрагена та її переклад. Ага, ще "Феномен". Дивно, що "академік" не забрав ні того, ні іншого, та це зараз не головне. Де сумка?!

Стукіт у двері перервав мої роздуми. Я тихесенько закрив дверцята тумбочки і голосно запросив увійти.

Двері рипнули, в утвореній щілині з'явилася голова служника:

– З вами все гаразд, пане?

Я розгублено кліпнув очима:

– З-здається... Е-е, люб'язний, чи не підкажете...

Двері зачинилися.

От! Куди це він? У мене що, голос змінився за ці...

Ну добре, якщо гора не йде до Ісуура, Ісуур піде до гори.

Я відшукав взуття і вийшов у коридор, збираючись раз і назавжди розібратися з усіма цими недомовками. *Це нечувано, щоб служники бігали від клієнтів!*

Однак, як з'ясувалося, служник бігав не від клієнта – а за хазяїном. І от у супроводі пана Мугіда ця молода людина поверталася.

– Пресвітлий, чому ви порушили слово правителя та залишили кімнату? – запитав старий давньоашедгунською. Тут я зрозумів, що й служник зі мною розмовляв тією ж мовою.

– Послухайте, пане Мугіде, – я не підтримав гру в поліглотів, – давайте облишимо це й поговоримо. Вірніше, ви будете пояснювати, а я – слухатиму.

Старий гнівно глянув на служника, потім із цікавістю – на мене.

– Хто ви? – досить дурне запитання. Ні, ще дурнішим все-таки було наступне:

– Ви знаєте сучасну мову?

– Так! – я підійшов упритул до оповідача. – Проковтні вас демон! Я спілкуюся сучасною мовою все своє життя! І зовсім не обов'язково називати мене Пресвітлим! Я не піддамся, зрозуміло? Ви не зробіте з мене божевільного, шановний пане Мугіде! А тепер будьте ласкаві пояснити, що за цирк ви влаштували.

Старий лише скрушно похитав головою.

– Заспокойтеся, пане Нулкере, – попрохав він. – Я все поясню. Але гадаю, спершу вам доведеться дещо розповісти.

Невже він знайшов сумку? Але ж нікому не забороняється...

– Як і навіщо ви потрапили у коридор? – запитав він. – І чому, навіть якщо пішли на це, не повідомили жодну людину в готелі? Пані Карна дуже нервувала, поки ми вас не знайшли, та й решті теж небайдуже. Скажіть, Нулкере, у вас є почуття відповідальності перед людьми, з якими ви спілкуєтеся? Ви ж могли загинути там, у коридорі – випадковий обвал, дірка у підлозі – що завгодно. І тоді мені довелося б сплатити величезний штраф та й до того ж, можливо, закрити готель. Це вас не турбувало?

Я кахикнув.

– Пане Нулкере, ви поводитися не найкраще. Добре хоч, що ми розшукали ваше тіло. А якщо б не вдалося?

– Заспокойтеся, Мугіде, – вимовив пан Чраген, приєднуючись до компанії. – Гадаю, слід зібратися та спокійно переговорити – кожному, і вам, і панові Нулкеру. Аби раз і назавжди розібратися з ситуацією.

За спиною в "академіка" стовбичила решта сприймачів, які підтримали пропозицію Чрагена.

– Що ж... – замислено вимовив Мугід. – Добре, панове. Але спочатку, дозвольте провести ще один сеанс.

Він підняв руку, випереджаючи можливі заперечення.

– Це допоможе вам краще зрозуміти і водночас звільнить мене від необхідності довго та занудно пояснювати деякі істини. То як?

Погодились всі, крім мене:

– Неможливо. Минулого разу я опинився надто близько до тієї війни. Не хотілося б повторити цей сумний досвід. Скажу відверто: бути Талігхідом мені не сподобалося.

– Обіцяю вам, що нічого подібного більше не станеться, – переконливо вимовив Мугід.

Не чекаючи моєї формальної згоди (в душі я вже змирився із необхідністю ще однієї оповіді; до того ж, останні слова старого надали мені впевненості), Мугід кивнув:

– От і добре. Тож, за годину розпочнемо. Будь ласка, не спізнуйтеся.

Він пішов, а я не знав, що й робити: плакати, сміятися, лаятися чи добре поїсти? Я обрав останнє, до того ж хотілося виловити одного зі сприймачів та "розкрутити" його на розповідь про те, що сталося. Вірніше, про те, що він бачив та знав.

– Данкене, ви не бажаєте пообідати?

Журналіст здивовано подивився на мене:

– Зізнатися, не дуже. Приблизно півгодини тому я поснідав і...

– От і добре. Тоді я їстиму, а ви розповідати-мете. Ходімо.

– Де Карна? – запитав я, поки ми спускалися на другий поверх.

Данкен знизав плечима:

– Мабуть, у себе. Знаєте, вона дуже засмутилася, коли ви зникли, і... і потім, від того, що ви робили, коли знайшлися.

Ми прийшли до Великої зали, журналіст продовжував розповідати:

– Ну... в перший день, коли ви не прийшли на сніданок, усі вирішили, що це чергова химера... гм, тобто, я маю на увазі, що при вашій, досить емоційній поведінці, неявка на сніданок сприймається всіма нормально. Проспала людина. Або немає апетиту. Зрештою, особиста справа кожного. Та й прецеденти були. Очкарик, наприклад. Або ж Карна. І я, якщо пам'ятаєте... Що? Звичайно, продовжую.

Ну от, зранку ніхто не турбувався. А потім, у кімнатці для оповідей, пан Мугід повідомив, що сьогодні ви не братимете участі у сеансі.

– Як?!

– А так. Не будете і все. Відмовилися. Сеанс пройшов як звичайно, ми повечеряли (звичайно ж, позбавлені вашого товариства) та вирушили спати. Зранку всіх розбудив надривний крик. Ваш, між іншим. Ви верещали, доки не з'явився Мугід і не спровадив вас до себе... тобто, до вас.

– Що ж я таке верещав?

– Не знаю, – знизав плечима Данкен. – Щось давньоашедгунською. Я не розібрав.

Тепер зрозуміло, чому служник та Мугід говорили зі мною мертвою мовою. Але звідки оповідач знав про коридор? І чому поводився так спокійно. І... Коротше кажучи, нічого не зрозуміло!

– Добре, – втомлено мовив я. – Після оповіді розберемося. До речі, Данкене, це не ви підклали мені записку, в якій радили бути обережнішим?

Він уважно подивився:

– Н-ні, я не підкладав. Даремно ви, виходить, не прислухалися до попередження.

– Виходить, – погодився я. – Але тут вже нічого не вдієш. ...А коли я прийшов, у мене не було сумки?

– Ні, – впевнено вимовив Данкен. – Принаймні, я ніякої сумки не бачив. Хоча вискочив на крик, мабуть, найперший. Що, втратили якусь коштовну річ?

– Можна так сказати. У сумці були всі мої речі. Окрім тих, звісно, котрі на мені.

Журналіст підніс брову:

– Ого! Треба пошукати, як гадаєте?

Я невизначено змахнув рукою:

– Розберемося. Підемо-но краще до кімнатки, а то розпочнуть без нас.

Решта вже зібралася. Коли я вгледів Карну, серце моє здригнулося та забилося сильніше. Вона, схоже, погано спала останнім часом, схудла та виглядала не найкраще.

Я, як міг, тепло всміхнувся їй та опустився в крісло. Треба серйозно поговорити, але не зараз. Пізніше...

ОПОВІДЬ СІМНАДЦЯТА

– Пізніше, – киває та потирає руки сивобородий старий. – Давай про головне.

– Я був у місті, – повідомив співрозмовник. – Вони встигають. Необхідно втрутитися.

– Це кажеш мені ти?! – у холодному та пихатому голосі старого, наче удар молота об метал, лунає гнів.

– Я був там, – повторює чоловік. – Я бачив. Знаю, що відбувається у місті. Він збирається діяти, хоча згідно з їхньою...

– Досить! – роздратовано скреготить дідусь. – Я чув достатньо.

/зміщення – вогник свічки гасне, затиснутий кістлявими пальцями/

– Що зі мною? Де я?

Талігхіл поворушив рукою, підніс долоню до очей і з зусиллям почав у неї вдивлятися: здається, він повернувся у власне тіло. Цей шрам – такого там не було.

– З вами все гаразд, Пресвітлий, – повідомив голос Тієліга.

– Так? – недовірливо перепитав Талігхіл. – Що трапалося?

– Прошу вас, Пресвітлий, вислухайте мене. Я розповім вам.

Тієліг таки розповів. Але правитель не бажав вірити його словам, він різко встав із ліжка та підійшов до дверей.

– Храрріпе, який сьогодні день?

Охоронець відповів.

Повільно, наче намагаючись відтягнути неминуче, Талігхіл зачинив двері та повернувся до жерця Бога Війни.

– Але що все це означає, демон мене проковтні? – з неприхованим жахом мовив він.

– Це означає, що зараз потрібна вся ваша майстерність. Необхідно знайти вихід із пастки, в якій ми мимоволі опинилися – ми всі.

– Добре, я подумаю, – пообіцяв Талігхіл. – Залиште мене.

– Як завгодно Пресвітлому, – жрець вклонився та пішов, залишаючи правителя на одинці з нерозгаданими таємницями.

Він погано пам'ятав те, що сталося після падіння у підземному коридорі.

Коли свідомість повернулася, Талігхіл побачив, що коридор порожній, так, наче в ньому нікого не було дуже давно. Він лежав на брудній підлозі, у темряві, котру розтинав лише тоненький промінчик світла. Підвівшись, Пресвітлий оглянув себе: чужий одяг, чуже тіло. Погляд його випадково ковзнув на долоню – там не було шрама, до якого Талігхіл звик ще з дитинства – невдале падіння з дерева, – а от тепер цього знаку наче й не існувало.

"Куди ж я потрапив?"

Правитель переглянув можливі варіанти (їх було не так уже й багато) і зробив висновок: напевно помер і опинився в одному з загробних світів. Навряд чи це край Ув-Дай-грейса, швидше вже – підземні володіння Фал-Загура. Хоча й кажуть, що Бог Болю мертвий, але від цього його царство не зникало.

Пресвітлий знизав плечима. Він ніколи не вірив у Богів, хоча й допускав можливість їх-

нього існування. Що ж, тепер остаточно з'ясує, хто має рацію: він чи жерці.

Нахилившись, Талігхіл роздивився предмет, з якого пробивався тонкий слабкий промінь світла. Обережно, щоб не обпектися, правитель підняв цей смолоскип і пішов коридором... куди? – вперед. Зрештою, вдруге не помирають.

Йшов доволі довго. Незабаром смолоскип згас, і Пресвітлий викинув непотрібну штукенцію; далі рухався навпомацки.

Він уже втратив надію, коли вийшов нарешті до дверей. За ними була зала, дуже схожа на нинішню у Північно-Західній, однак трошки інакша. Не дуже приглядаючись, правитель рушив далі.

Це було те, чого він так боявся. Знайома йому до болю, вежа виглядала чужою. Мабуть, саме такою вона й повинна бути у світі Фаал-Загура.

Змучений довгою дорогою та невідомістю, Пресвітлий закричав. Він кричав довго, вклавши у крик весь відчай і біль – так виевовк темного осіннього вечора, втративши вовчицю, так плаче лелека, знайшовши спалене гніздо, так тужить буйвол над трупом свого дитяти.

З'явилися якісь люди, котрі розмовляли дивною сумішню ашедгунської та кількох хуміндарських говірок. Потім вони перейшли на нормальну і почали запевняти Талігхіла, що все гаразд. Пресвітлого провели у кімнату

(його кімнату, тільки вона теж зазнала змін!). Він лежав там деякий час; потім прийшов сучорлявий старий.

Тут у пам'яті правителя виникла дірка, котра не бажала нічим заповнюватися. Наступний шматок спогадів пов'язаний із дивним голосом... але якщо це йому не примарилося.

Навіть якщо Боги розмовляли зі мною, — немає причин вірити в них. Тому слід зайнятися нагальнішими справами.

Прийнявши це рішення, правитель почав ходити й розмірковувати над ситуацією, що склалася. Зараз усі переваги на боці супротивника. *І все-таки... Варто з кимось порадитися.*

Зі слів Тієліга він знав, що кілька годин тому вже обговорював нинішній стан зі своїми воєначальниками. Але нічого не пам'ятав. Жрець, щоправда, коротко пояснив що до чого. Але...

Нам не можна тут залишатися. Не можна!

Бойовий дух війська підірвано. Бо за офіційною версією, Талігхіл із загонами робив нічну вилазку, аби атакувати хумінів. І в результаті відступив. Виходить, наступна спроба теж приречена на невдачу.

Він гірко посміхнувся.

Ну от, ти ж цього хотів. Тепер твоє чесне ім'я не буде заплямоване — радий? Ніхто і не підозрює. Та від власної совісті нікуди не втечеш!

От ти і зробив свій хід, приятелю. Невдача! Що тепер? Розпочати партію наново не вийде, життя – не махтас.

/чи то світанок, чи то літній вечір, коли небо повне лише відблисками сонячного світла – зміщення/

– Добре, – згодився Шеддаль. – Добре. Це ваше право. Але чому зараз?

Укрін знизав плечима і скривився – у битві біля Ханху, коли їм ледве вдалося відкинути хумінів та закрити прохід, Клинок отримав кілька серйозних поранень.

– А коли? Досі наших людей гинуло не так вже й багато, аби робити Прощання такого масштабу. До того ж, право проводити цей ритуал з присутніх у Кріні маю лише я. Ми, звичайно, повторимо Прощання, коли все скінчиться щасливо, але я зовсім не певен у такій розв'язці. Отже...

– Гаразд, – розвів руками старегх. – Це ваше право.

– Дякую.

Ватажок Вільних Клинків залишив кабінет Шеддаля та пішов на дзвіницю.

Там все вже було готове: невелике вогнище, просякнуте залишками мастила та необхідними пахощами, дощечки з іменами загиблих, люди, завмерлі в мовчанці.

– Почнемо Прощання, Брати! – неголосно мовив Укрін.

Йому передали запалений смолоскип, і він прихилив полум'яний язик до вогнища. Той

сторожко ковзнув у сплетіння уламків, спалахнув та затанцював в екстазі. Укрін брав зі столика дощечки та кидав у вогнище, вони спалахували, випускаючи до небес хмарки духмяного диму.

Тоді він почав говорити речитативом, звертаючись до небес, куди зараз тягнулися язики полум'я.

Ми посадимо квітку вогню, поллемо ми цю квітку сльозами.

До зірок крайнебесних мертвих вогонь забере.

Крилами коні змахнуть, сірий попіл залишиться з нами – у скорботі великій друзів вітаємо смерть.

Полум'я цих перемог, переваг неминучої долі знову на комусь своє залишає тавро.

Коні копитами б'ють, крилами коні, щоб вирушати в останню путь до зірок.

Хтось поспішає в політ, а хтось наостанок погляне на полум'яну квітку. Мить – і злетить, наче птах.

Вирушать вершники. Квітка до ранку зів'яне.

Мертві й живі ще зустрінуться – в інших світах.

Спалахнув та згас останній язичок полум'я. В ущелину поступово заповзала темрява, і в цей час чийсь голос здивовано мовив:

– Дивіться! Внизу щось рухається! Схоже на карету!

/веселка дивної краси встає над річкою – зміщення/

– У чому справа? – невдоволено запитав Талігхіл, виринаючи з безодні того чудового сну.

– Вам потрібно поглянути на це, пане, – сказав Джергіл. – На дзвіниці...

Рвучко підвівшись з ліжка, правитель поквапився нагору.

– Що?.. – запитав він у пана Лумвея. Той стояв, перехилившись і напружено вдивляючись у щось внизу. Хранитель лише вказав на дно ущелини та жестом запропонував подивитися.

Якийсь темний предмет просувався до табору хумінів.

– Чому досі не обстріляли? – запитав Талігхіл.

Пан Лумвей гірко посміхнувся:

– Обстрілювали. Безрезультатно.

– Що означає "безрезультатно"? – здивувався Пресвітлий.

– Стріли відскакують від коней, – пояснив Хранитель, – як від каменя.

Затамувавши подих, вони спостерігали за просуванням екіпажу. Він опинився біля табору, і вартові притримали коней за вудила. Відкрилися дверцята, і з карети вибрався чоловічок.

У цей час на дзвіницю піднявся Тієліг. Жрець Ув-Дайгрейса був блідішим, ніж звичайно, але в очах його палав вогонь, котрого

до того Пресвітлий не помічав. Тієліг подбїг до пустої бїйниці і визирнув назовні.

– ТИ?!

Постать внизу повільно, наче не вірячи в те, що відбувається, повернулася та підняла голову.

– ТИ?! – повторив Тієліг гучніше, і голос його, не зрозуміло з яких причин, звучав не тільки тут, на вежі, але й в усій ущелині. Слова лунко тремтіли, наче вимовлені одним зі дзвонів за спиною жерця.

– ТИ, РАФААЛ-МОНЕ?! ТИ НАСМІЛИВСЯ ПРИЙТИ СЮДИ, НІКЧЕМНИЙ СИНУ ПРОКЛЯТИХ БАТЬКІВ?

Постать внизу розсміялася.

– Я Ж РАДИВ ТОБІ НЕ ПЛУТАТИСЯ У МЕНЕ ПІД НОГАМИ, УВ-ДАЙГРЕЙСЕ! ЦЕ ТЕБЕ НЕ СТОСУЄТЬСЯ, ДЯДЕЧКУ! ВТІМ, ЯКЩО ЗАВГОДНО – ЩО Ж, З КОГОСЬ ВСЕ ОДНО ПОТРІБНО ПОЧИНАТИ, ЧИ НЕ ТАК?

– ТИ НІЧОГО НЕ МОЖЕШ, РАФААЛ-МОНЕ! – прогримів жрець... прогримів Ув-Дайгрейс. – ТИ БЕЗСИЛИЙ!

– ЧИ ЦЕ ТАК, ДЯДЕЧКУ?! ДАВАЙ ПЕРЕВІРИМО! ТА ПЕРШ, НІЖ ПОЧАТИ, Я ХОТІВ БИ ВИКЛИКАТИ МОГО ДАВНЬОГО ПРИЯТЕЛЯ. ТИ НЕ ПРОТИ? УТІМ, ВСЕ ОДНО.

І Рафаал-Мон, син Бога Болю та Богині Відчаю, повернувшись на схід, підніс до небес руки.

ДЕНЬ ШІСТНАДЦЯТИЙ

– Отже, – тихо вимовив пан Чраген, – отже...

Схоже, у нього бракувало слів. У інших – теж.

У цей час у двері постукали. З'явився служник, котрий щось зашепотів Мугідові на вухо.

Старий пообіцяв:

– Так, зараз буду.

– Панове, – звернувся він до нас, – прошу вибачення, але справи потребують моєї особистої присутності. Пояснення переносяться на завтра. Це дасть вам можливість як слід поміркувати над сьогоднішньою оповіддю.

Ми не встигли нічого відповісти, а він уже пішов, залишивши двері напіввідчиненими.

– Ну щось подібне я й очікував, – зауважив Данкен. – Старому потрібно прийти до теми та підготуватися до захисту.

– Схоже на те, – похмуро погодився пан Шальган.

Я тим часом тихенько покликав Карну, і ми залишили сприймачів мучитися у здогадках та робити припущення. А нам потрібно було обговорити дещо, що не мало до них жодного відношення. І не лише обговорити...

На мій подив, ми пройшли повз двері Карни.

– Миші, – пояснила вона. – Якраз напередодні твоєї... твого зникнення я попросила, аби мене переселили в іншу кімнату.

Тепер зрозуміло, чому записку не знайшли.

Більше того дня я не займався справами, пов'язаними з готелем. Не було часу.

ДЕНЬ СІМНАДЦЯТИЙ

Після сніданку ми всі залишилися у Великій залі. Служники прибрали зі столу, і тепер настав час, коли мали пролунати пояснення.

Мугід навіть у такий, здавалося б, незвичайний день, не переодягнувся: він, як і раніше, залишався у сірій хламиді, з незмінним нарагом на поясі.

— Те, про що ви сприймали вчора, панове, досі було відоме лише невеликій кількості людей, — зазначив він, починаючи розповідь. — Історія Кріни, як правило, подається у сучасних наукових працях не повністю, не вказуючи на роль, яку зіграли в ній давні Боги Ашедгуну. Ми, оповідачі, є тими небагатьма, хто зберігає правду про подібні події та несе її крізь століття. Тому ми маємо деякі властивості, не підвладні звичайним людям. Це ще і можливість відчувати, де знаходиться той чи інший сприймач. Хоча не увесь час. Просто за необхідності та певної розумової напруги з мого боку, можу це з'ясувати. Що і відбулося позавчора вранці.

Аби ви не турбувалися, я збрехав вам, а сам поклопотався, щоб повернути пана Нулкера, — ввічливий кивок у мій бік, — назад.

Служники (як ви розумієте, сам я не міг відлучитися) відшукали нашого втікача у стані, близькому до божевілля. Мабуть, діалога нервового напруження останніх днів, проведених ним у коридорі. Сяк-так перенесли у вежу і покликали мене. А пан Нулкер тим часом... гм... дещо поквапився з висновками та закричав.

Мугід витримав паузу, аби всі ми як слід пройнялися його словами.

– Стосовно ж пояснень пана Нулкера, то, гадаю, він волітиме дати їх мені особисто, аби даремно не відбирати ваш час. Чи не так?

Я проаналізував усі "за" та "проти". Було ясно, що розповідь старого шита білими нитками. Однак він воліє говорити зі мною наодинці. Боїться, що я ставитиму складні запитання? Хоче домовитися?

Лише зараз я зметикував, що можу й поторгуватися. Сумка в обмін на книжку. Книжка, звичайно, не моя, але і пан Чраген не є її законним власником. До того ж, залишиться переклад, котрий я зможу віддати "академікові" як компенсацію.

Я погодився.

Однак заперечив той, від кого очікували менш за все. Пан Шальган, "генерал у відставці".

– Хвилиночку, – мовив він, і шепіт навколо знову вщух. – Хвилиночку.

Нагадаю вам, шановний пане Мугіде, один епізод із вашої оповіді. Те місце, де Пресвіт-

лий Талігхіл пригадує, що з ним сталося. Це ж він перебував у тілі пана Нулкера, чи не так?

– Не знаю, – знизав плечима оповідач. – Як відомо, Пресвітлому Талігхілу снилися незвичайні сни. Можливо, те, про що йдеться – лише один із них. ...До речі, панове, я зовсім забув! Учора, коли служник покликав мене, я отримав вельми втішне повідомлення. Ось, можете самі переконатися.

У голосі Мугіда зазвучало ледь помітне полегшення.

Ми чули це – далеке гарчання двигуна.

– Невже рятівники?! – вигукнула пані Валхір.

– Гадаю, якщо ви підніметеся на дзвіницю, то самі зможете у цьому впевнитися, – зауважив Мугід.

Груба гра! – захоплено подумав я. – *Але ж спрацювало!*

Сприймачі поквапилися до сходів, усі як один. Залишилися я та старий.

– Отже, – мовив оповідач і уважно подивився на мене.

Я кахикнув і опустив очі. Розмовляти з Мугідом мені не хотілося, а поготів – розповідати, як усе було насправді.

– Можете нічого не пояснювати, – несподівано сказав він. – Я і так знаю. Якщо виникне бажання – поговоримо після останнього сеансу. А зараз скажіть лише одне: де фоліант?

Я прорахував усі можливості та...

– Мовчіть! – пролунав за моєю спиною голос. – Мовчіть, хлопче! А ви, шановний, намагайтеся зробити так, аби я бачив ваші руки.

– Ось від кого не чекав подібного, так це від вас, пане Чрагене, – незворушно заявив старий. – І що ви збираєтеся робити з цим пістолетом, га?

– Стріляти, якщо виникне потреба, – я намагався не ворухитися: він не уточнив, *у кого*.

– Що вам потрібно? – поцікавився Мугід.

– Те, що й вам. Фоліант. Ви ж його переклали, Нулкере, чи не так?

Я кивнув.

– Де він?

– У мене в кімнаті.

– Отже, підіймаємося до вашої кімнати, – погодився пан "академік". – І ви, Мугіде. Нам треба багато про що поговорити, але за зачиненими дверима.

Оповідач знизав плечима:

– Як вам завгодно. Але прошу, опустіть пістолет. По-перше, це не робить вам честі, а по-друге, за бажанням я давно б уже вас знешкодив.

Він ледь ворухнувся, і блискуча пластинка металюного ножа затремтіла поряд із моїм плечем. *Удруге за останні кілька днів! Чи не забагато?*

Добре хоч, у Чрагена виявилися міцні нерви, і він не вистрелив. Просто заховав пістолет.

– Ідемо.

І ми, мирно та спокійно, як цивілізовані люди, рушили до мене.

Тут пан Чраген щільно прикрив двері і запросив усіх сідати.

Я виклав на стіл перед ними пліснявий фоліант, блокнот із перекладом та "Феномен Пресвітлих".

– Що ж, – несподівано усміхнувся Мугід. – Ви прочитали цю книгу, пане Нулкере?

Я знизав плечима:

– Якщо ви маєте на увазі "Феномен" – не повністю; не вистачило часу. Так, вибірково.

– Про що ж, якщо не секрет?

– Про суурів, про оповідачів, про феноменосіїв. Ну і так, ще якісь дрібниці.

– Тоді вам буде легше зрозуміти, – задоволено заявив старий. – А вам, пане Чрагене, знайомі ці поняття?

Той сухо кивнув:

– Більше ніж.

– Ось і добре. Розпочнемо, панове. Читайте, Нулкере.

– Першу сторінку я переклав раніше і вже читав вам, пане Чрагене. Але, з вашого дозволу, повторю.

ПЕРЕКЛАД ПЛІСНЯВОГО ФОЛІАНТУ

...колись чи ні. Я не знаю, який із можливих варіантів майбутнього втілиться у життя, – і ніхто не знає. І в своєму незнанні, охо-

плений бажанням донести до тих, хто прийде (якщо прийде) після нас, свої знання, я пишу ці рядки.

Усвідомлюю, що найімовірніше мій щоденник прочитає хтось, для кого він не призначений. Що ж поробиш! Звичайно, я не залишу щоденник без нагляду, але трапитися може всяке.

/наступний фрагмент тексту написано, очевидно, набагато пізніше від попереднього/

Навіщо все це роблю? Я добре усвідомлюю: вже не буде Третього покоління. Власне, його і не може бути. Ми так само тісно пов'язані з ними, як ненароджене дитя – з матір'ю, ми залежимо від їхнього сприйняття докiлля, і подiбно до того, як на зміну Перших прийшли ми (а перших – Одвічні), замість нас приходять... що?

(Підозрюю: насправді вони не такі вже вільні від чогось сильнішого, ніж ми, і взагалі... Не знаю. Треба буде при нагоді запитати у Оаль-Зііра).

Як би там не було, я роблю ці нотатки. В них – наша історія, історія нашого повалення з небес і того, що відбувається з нами зараз.

...Мабуть, перелом настав після битви у Кріні. А може, ще тоді, коли Фаал-Загур знищив наші храми, і ми більше не могли без перешкод втілюватися та перевтілюватися. По

суті, нам необхідно було зробити вибір: або назавжди піти, залишивши собі ту мінімальну кількість свободи та влади, котру можна було зберегти у тій ситуації, або ж залишатися та боротися.

Перші свого часу пішли. Не всі – частина залишилася в Ашедгуні, потім перебралася до Хуміндару. Але там вони довго не протрималися. Рафаал-Мон використав південців для своїх цілей, і Перші в результаті загинули, хоча чутки про те, що деякі живі, доходять до мене і дотепер. Повірити в таке важко, я вже боюся сподіватися.

...Вибір, котрий постав перед нами після битви у протоці Вааз-Нулг, ми вирішили інакше, ніж Перші. Ми залишилися. Дехто стверджував, що у нас значно більше шансів відновити колишню міць. І це було так, з одного боку. З іншого ж, не можна протистояти тому, для чого настав час.

Якими недоладними та безглуздими, певно, здаються тобі зараз, невідомий читачу, ці рядки! Бог, Бог Війни, пише, що знайшлися сили, могутніші від нього та його покоління. Але помилялися не ми – помилялися ті, хто вірить у абсолютне всесилля. Бо немає у світі нічого абсолютного.

...Ми вирішили залишитися. Тобі, читачу цих рядків, можливо, незрозуміло, який важкий вибір треба було зробити. Я поясню.

Рафаал-Мон, котрий став для хумінів Оберігаючим, не був першим, хто віднайшов таку можливість. Першим був його батько, Фаал-Загур. Щоправда, йому доводилося рахуватися зі своєю дружиною, Ахр-Н'енною, більш відомою як Богиня Відчаю. Ми намагалися, аби це ім'я стерлося з людської пам'яті, і, схоже, добилися успіху.

...Але ж як близько були вони від втілення свого задуму! Стати Триєдиним Богом, затьмаривши та знищивши решту. Оволодіти силою, котрою досі – згідно з переказами – володіли лише наймогутніші з Одвічних. Одиначе ми змогли втрутитися та розвітлити – без можливості повернення – Ахр-Н'енну. Ми, по суті, вбили її. І гадали, що тим самим назавжди відвернули Фаал-Загура та його сина від зради всього покоління. Крім того, Ахр-Н'енна мала грати вирішальну роль у Триєдиному, і без її участі задум ставав безглуздим.

Фаал-Загур дочекався слушної миті та раптово вдарив по нас. Спочатку все виглядало так, начебто ним керує лише жага помсти, і тому ми надто пізно звернули увагу на зруйновані храми та вбитих служителів. Занадто пізно. Сила пішла, і ми не могли втрутитися.

...Як смішно побудований світ! Здається, саме в нашому поколінні це проявилось най-

яскравіше. А як ще охарактеризувати те, що нам, Богам, допомогли люди?

Вони були народжені як і все інше – збудженою уявою Одвічних (потім люди воліли називати їх демонами, що, зрештою, не змінювало суті). Хаотичні за своєю природою, не знайомі зі значенням самого поняття "постійність", Одвічні володіли могутністю та владою, про котрі ми можемо лише мріяти. Ніхто не знає, звідки вони прийшли, та й чи прийшли взагалі. Швидше, самопородилися, упорядкувавшись із Нереалізованої Порожнечі. Їхня свідомість мала подобу чи то сну, чи то марення; і кожен (майже кожен) образ, що народжувався у ній, так чи інакше отримував втілення. Одним із таких образів був наш світ. Іншим – постійність світу.

...Народжені свідомістю Одвічних, люди залежали від неї. До певного часу. Потім демонам набридли старі іграшки (чи чим там люди були для них?), і Одвічні перестали звертати на них увагу.

Ніхто не знає, як зародилася у людині свідомість. Вважається, це стало можливим лише завдяки тому, що, залишаючись витвором Одвічних, люди володіли їхніми властивостями. У тому числі – малими зернятками марень, котрі з часом розвинулися у свідомість, відмінну від свідомості демонів – свідомість, що прагне до порядку. Як

би там не було, люди набули можливості впливати на світ, утримуючи його у межах реальності.

...Виникнення упорядкованої реальності виявилось настільки неприродним для Одвічних, що ті змушені були звернути на неї увагу. Але зробили це занадто пізно, відновити колишній стан демони не могли, а частина з них до того ж зав'язла у реальності, не здатна залишити її меж.

Люди стикалися з Одвічними (вірніше, з тими їхніми проявами, котрі могли сприйняти системою зовнішніх рецепторів). Згідно з людським еством, вони почали і демонів вплітати у тканину реальності, поступово підкоряючи їх своїй свідомості. Деякі спромоглися зберегти відносну свободу, решта боролася – та безрезультатно. Так виникли Перші.

...Перші були чимось середнім між Одвічними та Другими, тобто, нашим поколінням. Від Одвічних вони успадкували нестійність форми, від нас – визначеність, виявлену в особистій, індивідуальній якості. Звичайно, демони теж мали певні зародки індивідуальності, але у зв'язку з їхньою хаотичною природою це не проявлялося так сильно, як у Перших. А для людей індивідуальність є однією з неодмінних характеристик. Тому зміни, поступово внесені

їхньою свідомістю у реальність, створили Перших.

Як суб'єкти, утворені людською фантазією, Перші потребували постійного підтримання від людей. Першим необхідно було, аби в них вірили. Тому вони сприяли виникненню релігії (вірніше, розповсюдженню та розвитку, бо зародки існували ще раніше і, власне, стали передумовою виникнення Перших).

...З часом з'ясувалося, що релігія невідчужима волі Перших. Вона (релігія) розвивалася відповідно до змін, котрі відбувалися у свідомості людей. Так виникла необхідність у Другому поколінні. Так народилися ми, людяніші, наділені багатьма *конкретними* формами.

Як і Перші, ми цілком залежали від віри людей. Однак нам вдалося майстерніше впровадитися з проблемою. Замість капищ у людей з'явилися храми, замість шаманів – жерці, котрі мали більше втаємниченості та більше влади. Ми вміли отримувати користь із чужих помилок.

...Коли Фаал-Загур зруйнував храми та вбив жерців, коли ми перебували у відчаї, на допомогу прийшли люди. І зовсім не з релігійних міркувань – просто війна Других зачепила людські інтереси, і люди захищали їх.

Більшість прибічників Фаал-Загура була знищена, а сам він оголошений поза законом, як Бог, не гідний поклоніння. Син його, Рафаал-Мон, своєчасно зрозумів, що до чого, і втік, зазнавши поразки, але не переможений.

...Перед нами постав вибір. Ми не могли сподіватися на храми та жерців – війна Других продемонструвала, що це вкрай ненадійно. Потім Оаль-Зіір запропонував інший план. Ми вміли віднайти користь не лише в чужих помилках, але й у чужому щасті.

Вирішили безпосередньо використовувати людей, хоча й послуговувались, як однією з ланок, храмами та жерцями. Але нагадування – і, як наслідок, віра в нас – мали йти від можновладців, від правителів. Так було засновано династію Пресвітлих.

...Кожен із нащадків Хрегана, котрому належало правити, мав одну з Божественних властивостей. Обіцяно, що доти, доки володарюватимуть Другі, не урветься і династія Пресвітлих. Вважалося, що це спонукає правителів шанувати Богів та захочувати до цього людей.

Ми ж, відмовившись від розвтілення та очікуючи кращих часів, воліли спостерігати за відновленням своєї могутності з самого центру подій. Ми стали верховними жерцями, власними верховними жерцями.

...Все пішло шкереберть. Розвиток людської свідомості не можна повернути назад, як не можна повернути час. Люди були готові до того, що приніс їм Рафаал-Мон. Тому ми програли, хоча ще й не усвідомлювали цього тоді.

А я ж міг здогадатися. Коли помер Геер-Діл, я мусив зрозуміти, що... /закреслено/. Та яка, зрештою, різниця? Відступати не було куди.

...Ми спокійнісінько жили в якості власних жерців, а Рафаал-Мон тим часом створював свою релігію, могутню та всевладну. Він використав ідею свого померлого батька і зміг втілити те, чого не зробив Фаал-Загур. Рафаал-Мон об'єднав північні племена під загальним началом, взявши за основу релігію Оберігаючого Бога. Свою власну релігію.

Він дав хумінам правителів, посунув їхній технічний прогрес на декілька кроків уперед і спрямував цю дику силу на Ашедгун, маючи на меті остаточно знищити нас та стати Третім.

А Пресвітлому Талігхілу Рафаал-Мон дав махтас.

...Ігри Богів – не для людей. Бо людині ніколи не стати Богом, принаймні, Другим. Дати людству махтас – це все одно, що подарувати дворічній дитині кинджал. Правила гри

виховують у гравця Божественне ставлення до людей. Я зміг нейтралізувати... /закреслено/

/вирвано сторінку/

...перемогли, одначе це була наша остання перемога. По суті, ця перемога була і нашою поразкою. Державний інститут у хумінів залишився та розвивався. А Пресвітлі перестали вірити в нас.

Щоправда, і культ Оберігаючого довго не протримався. По-перше, він був мертвий зі зрозумілих причин, а по-друге, коли підписали ан-тег і Хуміндар об'єднався з Ашедгуном, саме культурна спадщина останнього стала домінуючою. А там уже давно справжня релігія померла, змінившись дрібними забобонами, не здатними дати життя жодному могутньому Божеству.

...Ми зібралися, аби вирішити, як бути далі. Тепер розвтілитися ми не могли. До того ж, у кожного були свої мотиви, за якими він мусив залишитися. По суті, ми виявилися прив'язаними до реального світу.

Постановили, що необхідно, якщо вже ми тут, підтримувати хоча б пам'ять про нас. Справжню пам'ять. І нести справжню правду. Так виникли оповідачі.

/наступний текст написано очевидно набагато пізніше від попереднього/

...Оаль-Зіір, коли ми востаннє зустрічалися, запевняв, що я даремно сподіваюся. Що, мовляв, це схоже на намагання оживити труп за допомогою прив'язаних до рукніг мотузок. Від цього труп не стане живішим.

Не знаю. Навіщо тоді нам узагалі жити? лише задля... /закреслено/. Хочу сподіватися. Так, свідомість людей неможливо повернути назад, але може бути новий щабель, котрий призведе до чогось колишнього, але вже в новій якості! Зрештою, головним чинником була й залишається віра, а у нас є шанс поступово змусити /слово "змусити" перекреслено, але надписане згори замальовано – прочитати неможливо/ вірити в нас знову. В нас нових. Ми ж змінилися за останні століття! Чи...

– У цьому місці рукопис обривається, – я знизав плечима і відклав блокнот із перекладом. – Як бачите, він не закінчений.

– Н-да, – замислено протягнув пан Чраген. – Я так і знав. Вони не втрималися! Ви хоча б розумієте, шановний, що стали черговим різновидом – вже даруйте на грубому слові – Божественних виродків?!

– Що ви маєте на увазі? – спокійно спитав Мугід.

– Я маю на увазі, що це Друге покоління, як вони себе називали, вже двічі як слід нашкодило людям. Уперше – коли заснували

династію Пресвітлих, а потім пустили все на самоплив. Удруге – коли створили вас, оповідачів.

– Чи не можна конкретніше?

– Можна, – буркнув "академік". – Якщо ви знайомі з "Феноменом", гадаю, вам відомо, що після ан-тегу, коли династія Пресвітлих відійшла у небуття, почали з'являтися так звані феноменозносії. Люди, як правило, зі знівеченими долями. І долі ці, між іншим, знівечили Боги давнього Ашедгуну! Ледь розібралися з цією хворобою, як виникли ви.

– "Розібралися"? – здивувався оповідач. – "Із хворобою"?

– Так, саме так! Із хворобою суспільства, – пан Чраген витяг з кишені хустинку та витер лисину. – Ви ж не будете заперечувати, що феноменозносії аж зовсім не почувалися зручно серед нормальних людей? А вони, ці нещасні, могли мати дітей, а діти – у свою чергу – теж страждали. Не знаю, назвіть це незбалансованою долею – як завгодно! – але феноменозносії були приречені на горе.

– Як правило, – виправив його старий.

– Як правило. Та погодьтеся, такі правила слід викорінювати.

– Ось ви й викорінювали.

– Так, ми й викорінювали... – "академік" осікся.

– Ну ж бо, сууре Чрагене, продовжуйте, якщо вже розпочали, – кивнув Мугід. – Зрештою, мені давно хотілося дізнатися про вашу

організацію трохи більше, ніж написано у старовинних трактатах. Там все так непевно!

"Академік" гірко посміхнувся:

– Звичайно, непевно. А чого ви очікували? Про оповідачів, між іншим, відомо ще менше, ніж про суурів. А що ми? Скажіть, Мугіде, от ви – щасливий?

Старий замислився.

– Не знаю, що й відповісти. Щастя надто швидкоплинне. У принципі – ні. Хоча...

– А решта оповідачів?

– Гадаю, вам краще запитати у них.

– Запитаємо, – пообіцяв суур. – Обов'язково.

– І коли виявиться, що – ні, ви вилікуєте від нас людство, – закінчив Мугід.

– Так, – без вагань вимовив Чраген. – Справа навіть не у вас, шановний.

– А в чому ж? У кому?

– У тому, що відбувається навколо вас. Перший тиждень люди почуваються так, наче отримали дар Пресвітлого. Внаслідок цього виникають психічні розлади. До того ж, усі ці зникнення, ці таємниці...

– Виходить, ви вважаєте за можливе вирішувати? А хто ви, власне, такі, аби робити подібні висновки? Ви що, виражаєте волю всього людства?

Суур знизав плечима:

– Навіщо всього людства? Лише постраждалих. Ви ж знаєте історію заснування нашої, як ви казали, організації? Ні?

А все було дуже просто. Як у казках: жив-був Пресвітлий, і було у нього два сини. Старшого звали Ісуур, а молодшого – Вейліб. Звичайно, згідно з небесними законами, Ісуур мав дар, а Вейліб – ні.

І от сталося нещастя: злі люди вкрали Ісуура. Шукали-шукали його – не знайшли. Тоді дар Богів успадкував Вейліб.

А сталося так, що викрадачі Ісуура взяли та й померли. Хлопчик виріс. І у нього проявився дар, зайвий, навіть – шкідливий.

– Далі можете не розповідати, – знизав плечима Мугід. – Усе зрозуміло. Казка гарна, хоча й непорозумінь – "взяли та померли"! – достатньо. Виходить, біля витоків лежала звичайнісінька образа та бажання помститися Богам. Шкода, шкода... Добре хоч, люди не знають. Такий мудрець, а такі неблагородні цілі.

– Чи ж вам судити про цілі?

– А чи вам – піклуватися про щастя інших? – мовив у відсіч оповідач. – До того ж, наші сеанси не скінчилися, пам'ятаєте? Завтра останній. От і давайте його дочекаємося, а там уже вирішите, що до чого.

Суур Чраген знехотя кивнув.

– А книжку я заберу, – спокійно та просто повідомив Мугід. – У вас все одно залишається переклад.

Оповідач пішов.

– Як на мене, він так нічого і не пояснив, – ображено вимовив я. – Вам не здається?

"Академік" знову витер лисину.

— Мені вже досить. Дякую за переклад, парубче, — він відібрав у мене блокнот і виходячи додав: — Сподіваюся, те, що відбулося тут, залишиться між нами. Даремно ви не прислухалися до тієї моєї поради бути обережнішим.

Я вискочив із кімнати майже відразу слідом за сууром і помчав униз, сподіваючись наздогнати Мугіда. Той стояв на першому поверсі та перемовлявся з кимось через двері. Як з'ясувалося, з рятівниками.

Я дочекався кінця розмови і підійшов до старого:

— Даруйте, але у мене до вас запитання.

— Га? — він поглянув кудись повз моє ліве плече. — Слухаю.

— Зі мною у коридорі була сумка. Що з нею?

Оповідач розвів руками:

— Чесне слово, не знаю. Одначе, гадаю, дирекція готелю сплатить вам компенсацію.

Не потрібно мені компенсації! У дирекції і грошей таких немає.

Проклинаючи все на світі, я рушив на дзвіницю, дивитися, як працюють рятівники. А що ще залишалось робити?

Тут зібралася решта сприймачів, навіть устиг піднятися Чраген. Внизу біля дверей юрилися люди в спецкомбінезонах, кахикали двигунами вантажівки, з яких працівники поступово витягали обладнання: троси, блоки та інший мотлох.

– Вважаєте, я помиляюся? – тихо запитав "академік", котрий стояв праворуч від мене. Я подивився на нього: уявіть лише, він – суур!

– Не знаю, – лишалося тільки знизати плечима. – Не мені вирішувати.

Він наче поперхнувся цими словами. Уважно подивився на мене, але нічого не відповів.

– Не бажаєте поділитися враженнями? – бадьоро поцікавився Данкен.

Я похитав головою:

– Ні, але ж ви на це і не сподівалися.

Журналіст посміхнувся:

– Сподівався. Хоча й чекав, що скажете щось подібне. Але у мене до вас ділова пропозиція. Наскільки я розумію, вашу сумку так і не повернули? А можна спробувати.

– Ще раз іти у цей коридор, – я здригнувся. – Ні, звільніть від такої честі. До того ж, у нас просто немає часу. Завтра останній день.

– Правильно, – погодився журналіст. – Однак ви дещо не врахували. По-перше, коридор цей мусить мати вихід десь поблизу Ханху. І ніхто не каже, що потрапити до тунелю можна лише з вежі, га?

– Минуло занадто багато років. Хід напевне занедбано.

– А це вже другий момент, котрий ви не врахували, – задоволено заявив журналіст. – Я обстежив двері, які ведуть у коридор. Там дуже гарно змащені завіси як для занедбаного ходу, вам не здається?

Мені нічого було заперечити.

– Отже, згода? – наполягав писака.

– Припустимо. Але ж ви пропонуєте свою допомогу аж ніяк не з альтруїстичних міркувань?

Він розвів руками:

– Каюся, так. Мені потрібна розповідь про те, що сталося. Докладна. Звичайно, анонімність буде забезпечена.

– А якщо я відмовлюся?

Данкен хмикнув:

– Будь ласка.

І цей проноза відшукає мою сумку разом із матеріалами. Хоча, з іншого боку, цим можу зайнятися і я, тільки без допомоги Данкена. Гадаю, Хінег зрозуміє, що до чого, і відрядить на допомогу своїх людей.

– Відмовляюся, – мовив я. – Що далі?

Журналіст знизав плечима:

– Нічого. Вважайте, я програв.

Він, блазнюючи, вклонився мені та пішов зі дзвіниці. Лише зараз я помітив, що і пан Чраген усамітнівся.

Підсунувшись до Карни, я обійняв її:

– Схоже, незабаром ми виберемося звідси.

Вона мерзлякувато повела плечима:

– Не знаю. У мене таке передчуття, що до кінця ще далеко.

– Але ж завтра вже точно скінчиться.

– Так, але як?

На це відповісти мені було нічого.

ДЕНЬ ВІСІМНАДЦЯТИЙ

За сніданком ми зустрілися знову – сприймаючі та оповідач. Схоже, востаннє.

Наближався фінал, і кожен з нас прийшов до цього зі своїми знахідками та втратами. Навіть подружжя Валхірів, навіть пан Шальган та очкарик, які не підозрювали (або – лише підозрювали) про те, що відбувалося у "Вежі", – хоча б трохи та змінилися. Що вже казати про нас із Карною або про Чрагена, або про Данкена?... Я ладен був погодитися з тими людьми, чиї свідчення прочитав у "Феномені": оповіді серйозно змінюють ваше життя. І вже точно ви не забажаєте ще раз пережити те, що відчули, сприймаючи.

Сьогодні мав прозвучати завершальний акорд, і усіх нас переповнювала святкова урочистість. Додавалося ще й те, що вчора ввечері камінь нарешті прибрави, і тепер вихід із "Останньої вежі" був відкритий кожному, хто зібрався б залишити готель. Про це пан Мугід звично нагадав перед тим, як розпочати оповідь. Звісно, ніхто не відмовився від останнього сеансу. Всім було цікаво, чим же закінчилася справжня історія Кріни.

ОПОВІДЬ ВІСІМНАДЦЯТА (остання)

– Кріна... Що там у Кріні?.. – запитав Обхад, змагаючись зі слабкістю. – Ну ж бо! Відповідайте!

Ха-Кинг, спітнілий та припорошений, – щойно з дороги – присів поряд із ліжком та запитально подивився на батька:

– Як він?

Сивий ятру хмикнув:

– Бореться. Але більше зі мною, ніж із хворобою. Хоча, звичайно, і з хворобою теж. Гадаю, його вже можна перевезти у селище.

Тоді – скільки днів тому? – Обхад все-таки домігся свого. Його доставили на Коронованого, і тисячник власноруч зміг подати сигнал. Щоправда, потім він знепритомнів і досьогодні приходив до тями лише час від часу. Сьогодні, схоже, криза минула. Якщо вже цей ятру-цілитель каже...

Не ризикуючи везти хворого назад до селища, Ха-Кинг улаштував його в курені, покинувши на батька. І досі не з'являвся. А тепер ще й не розповідає, як там справи. Наче на вмисне. Немов там настільки все погано, що...

– Носилки я приніс, – повідомив Ха-Кинг. – Зараз тобі допоможуть його перенести.

– Що там в Кріні? – Обхаду вдалося простягнути руку і вхопити горця за рукав. – Відповідай, ну ж бо!

– Робимо, що можемо, – похмуро відповів Ха-Кинг. – Ти, будь ласка, поведься тихо, не заважай.

– Ах ти!.. – з досадою вигукнув тисячник. – Та що ж коїться?!

Старий ятру навис над ним і простягнув чашу:

– Пий.

Обхад похитав головою, розуміючи, що не відмовитися. Знову сподійне. Та скільки ж можна?!

– Я не мала дитина, щоб накачувати мене цією гидотою! – вибухнув тисячник. – Я...

– Поводишся гірше від немовляти, – докоряючи, мовив сивий горець. – Пий.

– Я робитиму все як слід, – з мукою в голосі пообіцяв Обхад.

Рука ятру завмерла.

– Обіцяєш?

– Обіцяю.

Горець прибрав чашу.

– Добре, тоді чекай.

Прийшли люди Ха-Кинга і почали обережно перекладати тисячника на носилки. Він терпів, хоча кожен порух віддавався у голові тупим болем.

Нарешті його винесли, і процесія рушила вниз гірською стежкою. Вів Ха-Кинг, а останнім ішов ятру-цілитель зі шкіряною сумкою на стегні, з якою ніколи не розлучався – там лежали найнеобхідніші інструменти та ліки.

Спуск зайняв більше часу, ніж звичайно. Горці намагалися рухатися так, щоб зайвий раз не потурбувати хворого, і Обхад був їм за це вдячний.

Зрештою процесія опинилася біля підніжжя бескида. Був пізній вечір, але горці не запалювали вогні, певно, добре орієнтуючись у

темряві. Тисячник трохи підвів голову, щоб поглянути востаннє на Коронованого.

У цей час верхівка бескида вибухнула.

Виглядало це так, наче на небо виплеснули вогняної фарби. Згори посипалося каміння і шматки землі. Але навіть не каменепад зараз був найстрашнішим.

– Що це?! – прошепотів Обхад. – Що це, демон мене забери?!

Над тим, що колись називалося верхівкою Коронованого, звивалася хмарина, яка світилася. Колір хмарини неможливо було визначити: відтінки змінювалися зі швидкістю спиць у колесі візка, який щодуху мчить до прірви – не зупинити; одні фарби виринали до поверхні хмарини та спалахували, інші гасли й зникали в глибині. Раптом вона почала вистрілювати навсебіч промінці-щупальця, що ставали дедалі довшими та товстішими. Гуркіт заповнив все навкруги, Обхад закричав, хоча крику свого не почув.

Згори сипалося каміння.

Горці не випустили носилок і чимдуж кинулись униз. І Обхад був їм за це вдячний.

/зміщення – хмарина, що світиться, вистрілює щупальцем *у тебе!*/

– Що це?! – прокричав Талігхл. – Що це таке?!

– Коронований, – відповів за спиною пан Лумвей. – Гравець випустив Коронованого.

– Який Гравець?

– Так звали колись Рафаал-Мона, – пояснив Хранитель. – Доти, поки його не було оголошено незаконним Богом.

– Що за дурниці!.. – почав Пресвітлий та змовк.

– ОСЬ, – мовила внизу худорлява постать і задоволено потерла руки. – **ЩО СКАЖЕШ, ДЯДЕЧКУ? ЯК ТОБІ МІЙ ОДВІЧНИЙ ПРИЯТЕЛЬ?**

– **ТИ ЗРОБИВ ВЕЛИКУ ПОМИЛКУ, РАФААЛ-МОНЕ!** – дивно, у голосі Тієліга... Ув-Дайгрейса Талігхіл не чув тієї впевненості, яка мала б звучати. – **СКАЖИ, НАВІЩО ВСЕ ЦЕ?**

– **Я Ж ОБЕРІГАЮЧИЙ, ДЯДЕЧКУ. ЦЕ ЗОВБОВ'ЯЗУЄ ДО ЧОГОСЬ, ЧИ НЕ ТАК?**

– **ОТОЖ ЦЕ ТИ?!..**

– **Я, – ХТО Ж ІЩЕ? Я ПРИЙШОВ, ЩОБ ПОМСТИТИСЯ ЗА БАТЬКА, МАТІР... ВТІМ, ЦЕ НЕ ГОЛОВНЕ. ПЕРШ ЗА ВСЕ, Я ПРИЙШОВ, ЩОБ НАРЕШТІ ПОЧАТИ ЖИТИ. У ПОВНУ СИЛУ. У ПОВНУ МІЦЬ. ДЛЯ ЦЬОГО МЕНІ ТРЕБА ЛИШЕ ДЕЩИЦЮ: ПОЗБУТИСЯ РЕШТИ БОГІВ. ТОБТО, ВАС, ДРУЗІ.**

– **І ТИ ВВАЖАЄШ, МИ ДОЗВОЛИМО ЦЕ ЗРОБИТИ?!**

– **А ТИ ВВАЖАЄШ, Я ПИТАТИМУ У ВАС? ВАШ ЧАС МИНУВ, ЯК МИНУВ ЧАС ПЕРШИХ. ДО РЕЧІ, ВОНИ НЕПОГАНО ПРИСЛУЖИЛИСЯ МЕНІ. ЗІЗНАЮСЯ, З НИМИ БУЛО НАБАГАТО ЛЕГШЕ ПОРОЗУМІТИСЯ, НАБАГАТО ЛЕГШЕ, НІЖ ІЗ ВАМИ.**

АЛЕ ГАДАЮ, МІЙ СТАРИЙ ПРИЯТЕЛЬ ДОПОМОЖЕ. ЧИ НЕ ТАК, КОРОНОВАНИЙ?

Сяюча хмарина вистрелила у небо особливо яскравим згустком і загула ще сильніше. Схоже, вона погоджувалася.

– Боги ви мої... – прошепотів за спиною у Пресвітлого забутий всіма дзвонар. – А казали ж бо, казали, що Коронований мусить захищати...

Ув-Дайгрейс рвучко повернувся до нього:
– ЩО?!

Дзвонар, запинаючись, повторив сказане.

Бог Війни кивнув і з тріумфальною усмішкою зробив крок у бік бійниці.

В цей час двері прочинилися; в отворі виник захеканий Кейос.

– Хуміни! – прокричав він. – Хуміни у коридорі!

/зміщення – ти біжиш, буквально летиш сходами, і поверхи мелькають тебе, наче примарні видіння/

Сьогодні Кен був не в гуморі. Втім, він був не в гуморі вже кілька днів поспіль – справа не в цьому. Сьогодні особливо чітко перед ним постало все минуле життя, і він зрозумів, що нічого, анічогісінько не здійснив із того, що неодмінно треба було зробити. Це гнітило. З прикрістю він подумав, що навіть виконувати обіцянки нездатен. Де зараз Кейос, що з ним – Брат не знав. А казав Тессі, що піклуватиметься про хлопця.

Він пам'ятав, що просив шибеника попрацювати в лазареті – це було б найкращим

рішенням. Зараз Кен розумів: він просто прагнув здихатися тягара.

Вклавши у піхви меч, Брат вирушив до лазарету.

Кейос був там. Він щойно скінчив розкладати мізерні вечірні порції і стояв, прихилившись до стіни та жваво балакаючи зі Скаженим. Обернувся, помітив Кена й привітально змахнув рукою.

Клинок підійшов.

"Везунчик" зміряв його з ніг до голови презирливим поглядом. Мовчав.

Кен теж мовчав. Він не знав, що казати у присутності Мабора. Той же будь-які слова перекрутить та споганить; та й незручно повідомляти, що просто зайшов відвідати хлопця. Стільки часу не ходив – і ось, добридень, з'явився.

– І як твої справи? – запитав Кейос, чи то навмисне, чи справді не помічаючи напруги, що виникла між братами.

– Та так собі, – пробурмотів Кен. – А твої?

– Теж нічого. Кажуть, незабаром коней почнуть забивати. Може, порції трохи збільшаться.

– Дурниці! – різко заперечив Скажений. – Коней забивати не можна! Без них ми точно програємо.

– А з ними, виходить, переможемо? – не втримався Кен.

У цей час Кейос здригнувся і підняв руку:

– Чуєте?

Вони замовкли. Віддалений гул, звідкись знизу.

– Що це?

Але Кен вже зрозумів. Він вискочив з лазарету, кидаючи на ходу:

– Кейосе, відшукай Хранителя або ще когось. Скажи: хуміни прорвалися у коридори.

Брат ще не знав, у які саме, але так шуміти могли лише люди, які пересуваються тунелем. Тобто, хуміни.

Він забіг до нижньої зали і з полегшенням зрозумів, що двері зачинено. Отже, деякий час у них є в розпорядженні.

Вартові, які стояли біля дверей, нервово й запитально подивилися на Кена – той вказав на сходи:

– Сюди! Не гайтеся!

Приймати бій у залі – самогубство, а ось у проході тримати оборону зручно.

– Чекати, доки не надійде підкріплення! Не пропускати! Кістями лягти, але не впустити!

Позаду хтось поплескав його по плечу:

– Ось і добре, братику. А тепер, топай звідси.

– Що?! – зайшовся від гніву Кен. – *Якого демона цей плутається зараз під ногами?!*

– Я сказав вали звідси! – гаркнув Мабор. – Гадаєш, хлопець сам зможе всіх на ноги підняти та організовано сюди направити? Маю сумніви!

Кен мусив визнати, що Скажений має рацію. Він презирливо сплюнув та відштовхнув його, поспішаючи нагору.

/зміщення – промінь світла увігнався під двері, наче голка – під ніготь жертви/

Повідомлення хлопця всіх приголомшило. Однак пана Лумвея не даремно було призначено Хранителем Північно-Західної. Разом із Тессою та кількома офіцерами, які якраз перебували на дзвіниці, він вирушив униз.

Тим часом Ув-Дайгрейс підійшов до бійниці, і голос його знову розлився ущелиною.

– КОРОНОВАНИЙ!

Хмарина надсадно загула і викинула кілька багряних щупальців.

– КОРОНОВАНИЙ! ТИ НЕ СМІЄШ СЛУХАТИСЯ РАФААЛ-МОНА, БО ЗГІДНО З ДАВНЬОЮ УГОДОЮ ТИ МУСИШ ЗАХИЩАТИ КРІНУ.

Хмарина продовжувала гудіти. Потім вона затрусилася і почала рвучко пульсувати, промені-щупальця витягнулися і зростали, опускаючись усе нижче та нижче, аж до ущелини.

Талігхіл перехилився через парапет, щоб краще бачити. Хоча він зовсім не був переконаний, що захоче це бачити.

Мала фігурка Рафаал-Мона замахала руками:

– НІ! НІ! ЗРЕШТОЮ, ЦЕ Я ЗАКЛЯВ ТЕБЕ – Я, ГРАВЕЦЬ! ТИ НЕ МОЖЕШ...

Слова несподівано обірвалися – один з променів добрався до колишнього торговця і обійняв його з усіх боків, наче гігантський ковпак. Потім із блискавичною швидкістю

щупальце підтягнулося догори і щезло у хмарині. Гудіння зазвучало інакше.

– ТЕПЕР ІДИ ГЕТЬ! – наказав Ув-Дайгрейс.

Але демон не бажав цього. Він почав обертатися, розкручуючись і розростаючись, закриваючи собою півнеба. Кольори Коронаваного помітно потемнішали, а на щупальцях несподівано виникли чи то гачечки, чи то присоски – не розгледіти. Втім, Талігхіл і не прагнув до надмірної конкретики.

– Я НАКАЗУЮ: ЙДИ ГЕТЬ!

Пресвітлий здригнувся від тону, яким це було сказано. Він із жахом подумав, що забажай жрець Бога Війни залишатися тільки верховним жерцем і при цьому неофіційно керувати державою, Талігхіл підкорився б без тіні опору – такому голосу неможливо не підкоритися.

Однак хмарина продовжувала рости, змахуючи щупальцями і простягаючи їх навсебіч. Ось одне впало на когось, хто стояв біля бійниці Північно-Східної: далекий скрик, і відросток втягується у "тіло" разом зі здобиччю. Здобич уже не розгледіти.

– НУ ДОБРЕ Ж!

Мені здається, він блефує, – тоскно подумав Талігхіл. Страшно хотілося жити.

– Я ТЕБЕ ПОПЕРЕДЖАВ, КОРОНОВАНИЙ! МИНУЛОГО РАЗУ ТИ ВІДБУВСЯ ЛЕГКИМ ПЕРЕЛЯКОМ. ГАДАЄШ, ЗА МИНУЛІ СТОЛІТТЯ Я ВТРАТИВ СВОЮ СИЛУ, ГА? ЛОВИ.

І Ув-Дайгрейс метнув у небо ніж, вихоплений із нарага. Це так нагадувало якусь дешевеньку пантоміму, що Талігхіл не стримався і зареготав. Він розумів, наскільки близько зараз від смерті, розумів, але не міг стриматися.

А ніж тим часом летів та летів, хоча давно вже мав би впасти; він летів, і між туманно-сріблястим колом, що оберталося, та Ув-Дайгрейсом проявилася, натягнулася та зміцніла блискуча жовта нитка; він летів, цей клятий металевий ніж, летів усупереч усьому, і увіткнувся таки у Коронованого якраз тоді, коли той витягнув щупальце в бік Північно-Західної. Нитка між Богом Війни та ножем раптово набрякла, по ній пробігла могутня хвиля, що випромінювала нестерпно-яскраве сяйво; сяйво досягло демона і ввійшло у його "тіло" – і там вибухнуло новонародженим сонцем. Талігхіл упав на підлогу і заплющив очі. Поруч впало тіло Ув-Дайгрейса.

– Ну от і все, – тихо прошепотів хтось, і правитель із запізненням зрозумів, що це голос Тієліга. – Я дійсно трохи розгубив свої сили за минулі століття, але ж він про це не знав, чи не так?

Талігхіл підвівся і з подивом поглянув на Бога Війни, який лежав розпластаний поруч.

Із неймовірним напруженням, від якого налилися жили на блідому лобі, Ув-Дайгрейс підвів голову і подивився на Пресвітлого.

– Підніми мене, – наказав він, і хоча це звучало зовсім не як "ПІДНІМИ МЕНЕ", правитель підкорився.

Він перекинув Бога на спину і підтягнув до стіни, присунувши так, щоб Ув-Дайгрейс міг сидіти.

– Ось так значно краще, – мовив Бог. – А тепер йди, мені слід відпочити. Боюся, із хумінами вам доведеться розбиратися самотійно. Я надовго вибув із гри.

Талігхіл мовчки кивнув та підвівся з колін, побачивши розгубленого дзвонаря – того, зі шрамом на нижній губі.

– Доглянь за ним, – наказав правитель і поквапився вниз. Звідти долинали звуки бою.

/зміщення – металевий ніж, що летить просто в небо/

Бред Охтанг із жахом дивився на демона, який без перешкод підхопив та затяг аж до небес Оберігаючого. Щось кричав, заламуючи руки, Нол Угерол.

Коли ж Коронований вибухнув сонцем, Охтанг встиг лише закрити обличчя руками й вигукнути щось аж ніяк не гідне данна – здається, кликав Гіела. Але зараз Дух Повітря мовчав, і Бред із гірким прозрінням зрозумів, що тепер уже ніколи не дочекається відповіді. Така ціна за зраду Бога. Все це страхіття, весь хаос – лише відплата за те, що вони вчинили.

Його струсонули за плечі, і розплющивши очі, Охтанг побачив перед себе Джулаха – раба Оберігаючого. *Дивно, що він ще живий, ко-*

ли загинув господар. Чому ти не вирушив слідом, шакале?

– Опам'ятайся, демони тебе заковтні, отямся! – прокричав Джулах. – План! У тебе має бути якийсь план!

Так, – пригадав Охтанг. – План. Оберігаючого більше немає, але там гинуть люди. Отже...

Смаглявий раб Божий раптово завмер, широко розплющивши очі, з його горла вирвався крик протесту.

– Точно, у мене є план, – погодився данн, висмикнувши з тіла Джулаха кинджал. – Але тобі, шакале, слід поквапитись, аби встигнути наздогнати свого господаря, куди б він не вирушив. Я сам розберуся з земними справами.

Охтанг повернувся до своїх людей:

– Готуйте драбини!

Збентежені тим, що сталося, воїни знехотя озиралися, бо не сповна оговталися від пережитого.

– Ну ж бо, слухайте, що вам каже данн! – несподівано прийшов на допомогу Співрозмовник. – Вам було даровано знамення – невже ви не приймете його? Ворушіться, ворушіться! Пророцтво віщує перемогу! Не прогавте її!

Ці незграбні, не узгоджені одна з одною фрази були дієвішими. Солдати прислухалися до наказів данна та почали їх виконувати.

– Я не знаю, як довго ти зможеш робити це, – злостиво прошепотів Охтанг на вухо Угеролові, коли випала така можливість; але доти ти живий. Інакше вирушиш слідом за своїм господарем. І вигайдай байку, яка б виглядала щонайправдоподібніше – Богом Божово, а нам слід розібратися із цими трекляти-ми півничанами.

/зміщення – народження нового сонця/

Хуміни вибили двері несподівано швидко.

Цікаво, як вони змогли пронести сюди цей триклятий таран, – відсторонено подумав Скажений. – Утім, раніше чи пізніше – це мало б статися.

...Спочатку вони билися у дверному отворі, билися недозволено довго, і Мабор подумки дякував цим пустоголовим хумінам, які не здогадалися взяти з собою ні арбалету, ні луку, ні праці. Потім до зали вдерлися зі зброєю. На цей час Кейос вже повернувся та притягнув невідомо звідки великі, у зріст людини, щити, але все одно стріли знаходили собі поживу. Інакше й бути не могло.

Приспіла гарнізонна підмога. Позаду залунали знайомі голоси, солдати підбадьорилися. У цю мить хуміни і кинулися в атаку. Підловили. Зім'яли заслін із щитоносців, поперли вперед – ледь вдалося стримати, хоча втрат зазнали великих, можна було б частину людей урятувати. Скажений злився на себе за те, що не здогадався, і в той же час пам'ятав: треба зберігати тверезу голову. Інакше довго не прожити.

Підкріплення провело контратаку, відкинуло хумінів трохи назад. Ті відкотилися, перегрупувалися, завмерли.

– О, і ти тут!.. – радісно вигукнув Розумник. І наступної ж миті зсунувся на підлогу зі стрілою в горлі.

Ще кілька разів атакували ті та інші, але знову й знову поверталися на початкові позиції. Було зрозуміло, що солдатів у вежі більше, ніж нападаючих хумінів, і рано чи пізно все вирішиться на користь Північно-Західної. Ця думка не давала Маборові спокою. Тільки-но випала можливість, він перебрався поближче до Трипалого та висловив свої сумніви. Десятник мить розмірковував, потім зронив:

– Треба розповісти Хранителю Лумвею. Гей, хлопче!

Підбіг Кейос, пригинаючись, аби не зачепило дурною стрілою. Вислухав Шеленгмаха й помчав до сходів.

Захисники витримали ще кілька атак, коли хуміни несподівано припинили наступ. У цей час прибіг Кейос. Він впав на коліна поруч із Мабором та десятником, зашепотів:

– Це пастка, обманка! Вони штурмують стіни! Наказано всім, кому тільки можна – туди. Становище вкрай важке. ...Здається, все, – хлопчина втомлено зітхнув та подивився поверх голів на хумінів.

– Так, – прийняв рішення Трипалій. – Зараз з'ясуємо, хто залишається. Як гадаєш, Маборе?

– Гадаю, досвідченіших, варто б на стіни, – пробурчав він. – Щоб цих втримати – особливої вправності не треба.

– Добре, бери десяток та йди, будеш за головного, – звелів Шеленгмах.

– Але...

– Жодних "але"! Наказ є наказ. Давай, давай, ворущися!

У цей час хуміни посунули в чергову атаку. Скажений буквально в останню мить встиг прикрити Трипалого щитом – в обтягнене шкірою дерево вп'ялася стріла.

– Ризикуєш, – похитав головою десятник. – Могло ж і в тебе.

– Я так по-дурному не здохну, – відрізав Мабор. – Давай, тримайся! Що ж вони так перли, тварюки?!

Ні про який там розподіл зараз не могло бути й мови. Ось відкотиться ця хвиля, тоді...

Але тепер хуміни рубалися серйозно. Солідно. Таку атаку не втримати, найкраще, що можна зробити – поступитися дорогою. Але нема куди та й ніколи. Солдати потроху почали здавати позиції, хоча найжахливіше було не це. Мабор бачив: переляк та розгубленість, викликані таким лютим натиском, починають переважати у гарнізонних над рештою почуттів.

Шеленгмах теж це відчув. Він скочив на сходи так, аби його бачили, й закричав щось про гідність та перемогу і, звичайно ж, про Богів.

Що саме – Мабор так і не зрозумів. Скажений уже помітив десяток хумінських лучників, які цілилися у Трипалого. Якщо його зняти – все, оборона розпадеться на шматки, наче гнилий візок, на який вантажать руду. Мовчки, дико Мабор вигнувся у стрибку й збив цього клятого бовдура. Позаду із подвояною люттю схрестилися клинки – людей надихнули слова Трипалого.

А перед очима Скаженого були брудні східці та чийсь чоботи. Він підняв погляд, відкочуючись від здивованого десятника, побачив Кена. Щось не давало перевернутися на спину, але й на череві валятися не хотілося. Мабор так і завмер на боці.

– Привіт від ліжкового клопа, братику! – глумливо проказав він. – Будеш в Ув-Дай-грейса, передавай вітання Розумникові та Базіці, та й решті хлопців.

Кен подивився на Шеленгмаха:

– Це кінець.

– Так, – мовив десятник. – Але він хоробро бився. І я гадаю...

– Я кажу про інше, – перебив Клинок. – Із півночі підходить ще одне військо. Це кінець.

Він витяг із піхов відточений до неймовірної гостроти меч та спустився до тих, хто бився, – спустився з тою байдужістю, за якою завжди ховається смерть.

/зміщення – сотні рухливих вогників на горизонті/

Відштовхували драбини до несамовитості, до ниючих м'язів та очей, що сльозилися від диму, – та все одно хтось закріпився. І звуки труб, що хрипіли внизу, коли вже можна було розгледіти військо, котре невідомо звідки, наче привид, з'явилося тут, – звуки видавалися злостивою насмішкою над усім, що було. І над усім, чому так і не судилося "стати".

Талігхіл із гіркотою подумав, як несправедливо все це. Стільки пережити... і все одно помирати, знаючи, що надії немає ні для тебе, ні для тих, хто позаду. Але навіть у ці хвилини він, – зі злістю, що несподівано прокинулася, – все одно відштовхував ці клятві драбини, а коли на поверсі з'явилися хуміни, витягнув клинок та взявся до діла. Він мав великі сумніви, що потрапить у володіння Ув-Дайгрейса (до того ж, Бог Війни лежить зараз обезсиленний, на дзвіниці), але на кращу смерть не можна було й сподіватися. Він загине гідно. Він...

/зміщення – в осяяне вогнищем коло вбігає бліда захекана людина/

Дзвонар був украй збентежений тим, що сталося. Сторожко він спостерігав за Богом, що лежав, присунутий до парапету.

Північно-Західна тремтіла вогнями та криками, всюди билися та вмирили. Звідси, із дзвіниці, можна було бачити, що те ж відбувається і в Північно-Західній.

Несподівано Ув-Дайгрейс ворухнувся. Наче почув чи відчув щось дуже важливе. Дзво-

нар наблизився до нього, аби виконати всі побажання Бога.

– Я сам, – тихо мовив той та іронічно хмикнув. – Не треба мене стерегти. Навряд чи хтось спроможний завдати мені шкоди.

Напружившись, Бог Війни підвівся та визирнув у бійницю.

– Бачиш? – запитав він дзвонаря, вказуючи кудись у далечінь.

Дзвонар подивився: там насувалися вогні, багато вогнів.

– Хуміни? – відчуваючи у грудях смертельну прохолоду, запитав він.

– Ніщо, нічогісінько не залежить тепер від Богів, – пробурмотів Ув-Дайгрейс, дивлячись у темряву. Схоже, він навіть не розчув запитання. – Ну ось, ми гарно побилися, струсувавши діряве полотно реальності, а все одно останнє слово за людьми.

– Це хуміни?! – переходячи на крик, знову запитав дзвонаря.

Бог Війни здивовано поглянув на нього:

– Ні. Не хуміни.

/зміщення – зламаний у двобої клинок/

Коли Обхад знову прийшов до тями, вже розвиднювалося. Він лежав на носилках, залишених на землі, навколо валялися кам'яні уламки. Руки та лоб вимазані чимось липким. Придивився – кров. Щоправда, лише глибокі подряпини.

Неподалік тріщало вогнище. Чомусь сотника не присунули до тепла, і тепер Обхада ха-

пали дрижаки. Підвівшись на ліктях, він огледівся: нікого. Лише затухає, слабшає багряне полум'я.

Тисячник поповз туди. Із запізненням зрозумів, що бачить не звичайне вогнище. Втім, яка різниця.

Він дістався нарешті до полум'я й ліг поряд, обличчям догори – дивитися у небо. Судячи з усього, день обіцяв бути ясным, теплим.

Прокинулись та засюрчали в траві коники, зашурхотіла ящірка. Обхад лежав та чекав, невідомо кого й чого. Останнім часом йому рідко вдавалося як слід роздивитися небо. А ось у дитинстві любив. Жував гіркуваті стеблинки, спостерігав за птахами, відгадував, яким звіром прикидається хмаринка. Мріяв... Про обов'язок, про честь, про подвиг. Про дурниці різні. Жити ось лише нещодавно навчився, тільки нещодавно зрозумів: і обов'язок, і честь – невід'ємний шматочок іншого життя, – без них – ніяк, та й тільки з ними довго не протягнеш.

Вітер змінився, і потягнуло ядучим димом. Він трохи підвівся, аби відповзти, й помітив людей, що прямували до нього.

– Ну що там? – запитав жадібно, варто було їм лише наблизитися.

Ха-Кинг присів поруч:

– Вибач, що залишили тебе. Але батька вбило каменем, ми прощалися; потім необхідна була наша допомога в Кріні. Хуміни відступили.

– А тепер розповідай по порядку, – звелів Обхад.

І весь той час, поки його вантажили на носилки й несли до селища, тисячник слухав.

... Коли хуміни прорвалися підземними коридорами, переважна більшість захисників веж відтягнулася до нижніх ярусів. Однак, як з'ясувалося, це був лише відволікаючий маневр. Насправді вони готувалися до штурму Північних іззовні.

Приставними драбинами їм вдалося вдертися у Північні. Але у цей час всі побачили невідоме військо, котре швидко посувалося до ущелини з півдня. Це прийшла допомога з Гардгена; Армахогу таки вдалося зібрати необхідну кількість війська, й він ризикнув атакувати Кріну всупереч попереднім планам.

Деякий час південці ще трималися, але потім піддалися паніці (не останню роль у цьому зіграло й розвтілення Оберігаючого). Загонам, які вдерлися до Північних коридорів, дихали у потилиці воїни Армахога, відіслані у тунелі. Хумінів на нижніх поверхах перебили легко й зайнялися тими, хто штурмував. Скинувши південців із драбин, ашедгунці самі скористалися ними, аби опинитися в ущелині. Затиснуті з обох боків, хуміни намагалися втекти. Але горці, які своєчасно прибули з півночі, замкнули ворога у Кріні; вижити вдалося небагатьом. І Хуміндар тепер нічим не загрожував своєму північному сусідові.

– Якось не віриться, що все це правда, – зауважив Обхад, коли Ха-Кинг скінчив розповідь. – Просто неймовірно!

– Найнеймовірніше те, що ти вижив, – хмикнув ятру. – Хочеш, аби тебе лікували співвітчизники чи залишишся у нас?

– Краще співвітчизники, – слабо посміхнувся тисячник. – Бо, мабуть, хвилюватимуться.

– Добре, – кивнув горець. – Я накажу людям, вони попередять Пресвітлого.

– Зачекай, – зупинив його Обхад. Він нарешті зважився. – Скажи, ти той самий Ха-Кинг, який років із двадцять п'ять тому сміявся з одного солдатика із гарнізону? Він прийшов сюди, коли місяць був уповні і... ну...

– Боюся, що ні, – знизав плечима ятру. – Вибач. Я народився та тривалий час жив на південному боці, за Анг-Силібом. Сюди перебрався років з десять тому. А що?

– Та ні, нічого, – тисячник усміхнувся. – Так, пригадалося.

/зміщення – виблиск роси на вкритих мохом каменях вежевої стіни: криштально-багряні краплини/

До світанку Талігхіл дрімав, сидячи біля захопленої катапульти, вкрившись плащем. Поруч пильнував невсипуций Храрріп.

Сонце нарешті підповзло до неба та висунулося з-за горизонту червонястим краєчком. Крізь дрімоту Пресвітлий почув, як хтось наблизився до них.

– Вставайте, вже час, – сказали охоронець. Він знехотя розліпив повіки та з недовірою витріщився на знайому постать.

– Мабуть, я залишу вас, правителю, – повідомив Ув-Дайгрейс. – Незабаром храму доведеться шукати собі нового верховного жерця.

Талігхіл нерозуміюче кивнув.

– Не знаю, чи скажуть вам, – провадив Бог Війни, – але сьогодні вночі ви билися дуже мужньо. Хоча я, особисто, як слід відлупцював би вас.

Пресвітлий здивовано поглянув на Ув-Дайгрейса.

– Ні, вам не почулося, – підтвердив той. – Відлупцював би. Ви поводитися чудово – як воїн, але безглуздо – як правитель. Так, звичайно, якби ви не спустилися вниз, демонструючи приклад для наслідування, результат бою міг бути інакшим. Ви змінили його. Однак при цьому ризикували життям, а воно давно не належить вам, Пресвітлий. Воно належить Ашедгунові, і на майбутнє попідклуйтеся, аби не обкрадати власний народ.

– Дякую, – недоладно сказав Талігхіл.

– Нема за що. Я ж Бог, захищати віруючих – мій безпосередній обов'язок.

– Я ж невіруючий, – гірко вимовив правитель. – Скажіть, Тіеліже... тобто...

– Можете називати мене й так, – знизав плечима Бог Війни. – Зрештою, яка різниця? Якщо вам завгодно втікати від дійсності – на

здоров'я. Стосовно ж решти... Так, ви невірний. І, мабуть, ніколи не станете. Ми, Боги, не підходимо вам, правителю, ми не достатньо людяні за вашими мірками. – Він розвів руками: – Що поробиш? Але я захищав Ашедгун, а не особисто вас, отож не турбуйтеся – все гаразд. Ви майже нічого мені не винні. Хіба що... Знищіть махтас.

– Але чому?

Губи Бога Війни скривила іронічна посмішка:

– Там, де віруючий каже "так", атеїст вигукує "чому"! Рафаал-Мон не просто завдав серйозної шкоди вашій скарбниці, що напередодні війни могло суттєво вплинути на хід кампанії. Гравець ще й підсунув вам гру Богів. Ви ж не прагнете стати Богом, Талігхіле? Бачу, ви здивовані. ...Звичайно, я кажу не в прямому значенні. Махтас призначено для Божественного мислення, котре змушує знехтувати меншим заради більшого, навіть, коли йдеться про людські долі. А вам це не подобається, чи не так? Вам взагалі осоружна сама ймовірність такого вибору. Махтас привчає до єдино можливого – з його позицій – варіанту. Вам таке не підходить, правителю.

– Але чому ви власноруч не знищили гру?

– Мені було цікаво, як ви будете поводити себе у цій війні. Пам'ятаєте? – я Бог. Ви перешкодили мені тоді, у жовтій кімнаті, а потім не було нагоди. Не хотів видавати себе.

– Я зроблю це, – пообіцяв Талігхіл.

– Ось і добре, – підсумував Ув-Дайгрейс. – Богам – Богове, а людям – людське. Мені залишається тільки попрощатися.

– Назавжди? – охриплим голосом спитав Пресвітлий.

– Подивимося, – відповів Бог Війни. – Побачимо. Живіть, із...

Певно, він хотів сказати "із Богом", але лише усміхнувся:

– ...З миром.

Й пішов, обережно обходячи тих, хто помер, та тих, хто заснув.

Талігхіл провів його поглядом й роздивився навкруги.

Вчора, у запалі битви, він опинився далеко і від веж, і від своїх воєначальників. У темряві відшукати когось здавалося малоїмовірним, до того ж, Пресвітлий страшенно вимотався після бою. Тому він і залишився біля захопленої катапульти аж до ранку. Те, що особу правителя охороняв один Храрріп, аж нітрохи не завадило Талігхілові продрімати до світанку. Тепер він мав намір відшукати штаб Армахога, розташований, напевне, біля північного входу до ущелини. Можна було, звичайно, повернутися у Північно-Західну, але такий варіант не влаштовував. Він твердо вирішив, що залишить Кріну інакше, ніж через підземний коридор.

Навкруги лежали і живі, і убиті. Вранішні промені сонця будили тих, хто міг прокинутись, і люди підводилися, мружачись від

яскравого світла. Вже лунали команди десятників та півсотенних, котрі скликали солдат. Драбинами з веж спускалися ті з бійців, кого перемога зустріла нагорі. За наказом офіцерів вони заходилися стягати в окремі купи трупи ворогів та померлих товаришів.

Талігхіл гукнув солдата, що пробігав неподалік.

– Приглянь за катапультю, – наказав. – Аби не розібрали на дрова. Відповідаєш особисто переді мною.

– А ти що за пан? – зневажливо-добродушно запитав солдат. – Чи не Пресвітлий часом?

Правитель втомлено відмахнувся:

– Може й Пресвітлий. Коротше кажучи, дивись, аби цю машину не зіпсували, второпав?

– Добре, – кивнув солдат. – Боги з тобою – пригляну. А то ще виявишся якимось високим паном – вибачайся потім.

– Що, я настільки не схожий на себе? – запитав Талігхіл у охоронця, коли йшли до північного виходу з Кріни.

– Настільки, Пресвітлий.

Талігхіл провів долонею по обличчю – на руці залишився бруд та скипіла кров. Дивно, що він досі цього не помітив.

До штабу їх підпустили не одразу. Спочатку вартові довго з'ясовували, якого, власне, демона, ці двоє приперлися та вимагають провести їх до старегха. Потім з шатра визирнув сам Армахог, чю увагу привернули

гучні голоси; він переконав вартових, що все гаразд і ці люди насправді ті, за кого себе видають.

Після перших пояснень, коли уточнювалася суть учорашніх подій та сьогоднішнього стану військ, призначався час першої наради та посиляли за потрібними людьми гінців. Після всього цього, відсorbуючи з порцелянового кухля гарячий чай, Талігхіл похитав головою:

– Як вам це вдалося? Це ж було неможливо. Старегх знизав плечима:

– У світі не так багато абсолютно неможливих речей, Пресвітлий. Я зробив те, що мусив. До того ж, третина тих, кого я привів – ополчення.

І Армахог пригадав пані Дімиццю з "Благословення Ув-Дайгрейса", яка виголошувала промову перед городянами на головній площі міста. Те, що він казав потім, старегх пам'ятав погано. Однак добровольців набралось досить.

– Чому ви без охоронців?

Талігхіл зітхнув:

– Померли. Я, мабуть, дещо поквапився тоді, вночі, і опинився у самому центрі битви. Вони захищали мене, як могли, але живим залишився тільки Храрріп.

– Я потурбуюсь про це, – зауважив старегх. – А поки візьміть моїх людей.

Увійшов вартовий, повідомив, що з'явилася пані Вільний Клинок.

Армахог наказав негайно пропустити.

– Доброго ранку! Схоже, нам це вдалося! – вона намагалася триматися, хоча нашвидкоруч перев'язана правиця та три довгих шрами на обличчі свідчили, що войовниця не у найкращій формі. – Вітаю з перемогою!

Тесса повернулася до Армахога:

– Ти встиг вчасно. Навіть не уявляєш, наскільки.

– Я поспішав, – усміхнувся він.

– Отже, Пресвітлий, – вона обернулася до Талігхіла з максимально незворушним виразом обличчя, – коли ми зможемо отримати розрахунок?

Правитель розвів руками:

– Звичайно, не сьогодні. Але гадаю, протягом тижня частину грошей буде сплачено. Конкретніше поговоримо пізніше.

У цей час десь виникла невідкладна потреба у присутності старегха і він вийшов із шатра, пообіцявши незабаром повернутися.

Запанувала тиша.

– Послухайте, Тессо...

Вона похитала головою:

– Забудьте, мій правителю. Вам відомо, задля чого я це робила.

Талігхил відставив убік кукля:

– Ні. Задля чого?

– Серед Братів, яких звільнили з рудників, був... мій чоловік, – Тесса затнулася. – *Звичайно, ми не освятили свій шлюб у храмі дволикого Бога Коханья. Попри це, вважали*

*одне одного майже чоловіком та дружиною.
Тобто...*

– Зрозуміло, – сказав Пресвітлий, хоча насправді нічого йому не було зрозуміло. – Та все ж таки...

– Прошу, забудьте, – в її голосі змішалися роздратування та туга. – Просто забудьте.

– Не знаю, чи хочу забувати, – сказав він серйозно та тихо. – Повірте, я... Словом, якщо передумаєте, чи обставини складуться якось інакше...

– Найчастіше обставини обираємо ми самі. Та іноді – Боги. Пам'ятаєте? – вибір є завжди.

– Правильно, – Талігхіл знав, що потім буде зневажати себе за сьогоднішню розмову і за те, що слід враховувати державні інтереси. І Тієліг, прощаючись, казав...

– Правильно, – повторив Пресвітлий. – А все-таки – не забувайте.

Тесса кивнула та підвелася:

– Піду, спробую відшукати Тогіна. Передайте Армахогові, що я, можливо, трохи затримаюся. Але Клинків на нараді зможе представляти Кен, та й Сог з Укріном, напевне, з'являться.

Вона вийшла з шатра і зіткнулася зі старегхом, котрий вже повернувся.

– Добре, що зустрів тебе, – сказав. – Нам варто було б поговорити. Знаєш...

– Якщо ти про план із нічним відступом, – втрутилася Тесса, – то я знаю і не ображаюся. Зрештою, ти відмовляв мене.

Армахог знічено кахикнув.

І цей туди!

– До речі, як справи у твоєї дружини? Як діти?

Він відповів, що, мовляв, все гаразд.

– От і добре. Можливо, я трохи запізнюся на нараду...

– О! Ледь не забув! – шарпонував себе за вуса старегх. – Хлопча на ймення Кейос – що з ним?

– Кейос? – здивовано перепитала Тесса. – Здається, все гаразд. Коли я бачила його востаннє, він ішов разом із Кеном ховати Мабора.

– Якщо побачиш, передай вітання від матері. Пані Дімиця – дуже вольова жінка. Саме вона допомогла мені зібрати таку кількість добровольців.

– Передам, – пообіцяла войовниця.

Вона спустилася з пагорба, на якому було розбито штабні шатра, і попрямувала до Північно-Східної. З розбитих вікон вежі та з балконних отворів звисали мотуз'яні драбини; деінде стояли й дерев'яні, котрі хуміни виготовили для невдалого штурму.

Однією з таких драбин Тесса піднялася на гору.

Тут панував суцільний гармидер, який по троху набував риси порядку. Войовниця вхопила когось за рукав, намагалася хоч щось з'ясувати, але від неї тільки відмахнулися, наче від надокучливої мухи. Роздратована

відвертою неувагою до своєї персони, Тесса вирішила пошукати щастя у лазареті. Там вже напевне знайдеться маса народу, нездатного від неї втекти, але здатного розмовляти.

Однак на порозі її зустрів низенький чоловічок із блискучою від поту лисиною, який увесь час мружився.

– Стороннім вхід заборонено, пані, – непохитно заявив він. – Готуємося до евакуації хворих, отож будьте ласкаві піти й не заважати.

– Але...

– Потім, потім, – він відштовхнув її та зачинив двері.

Ну і ну...

Тесса мугикнула, хоча й мусила визнати, що лікар має рацію.

– Радий, що ти вціліла!

Вона здригнулася та повернулася. *Не сказала б, що це взаємно.*

Сог в'їдливо посміхнувся:

– Добрячий бій. Я, зізнатися, вже почав молитись Ув-Дайгрейсові.

– У тебе знайшовся час?

– Слушне запитання, – Брат знизав плечима. – Насправді, як виявилось, можна одночасно і молитися, і битися. Життя змушує і не на таке, чи не так?

Він озирнувся, перевіряючи, чи не має поруч когось, здатного підслухати:

– До речі, про життя. Шкода, що мені не вдалося скористатися твоєю послугою. Зви-

чайно, казати про померлих погано не прийнято, але – на жаль – саме Тогін завадив мені розібратися зі Скаженим. Втім, гадаю, у мене ще є шанс.

– Гадаю, ні... Що?..

– Мені шкода, правда. Я не знаю подробиць; запитай, якщо хочеш, у Гайхіла – це син Хранителя Південно-Східної. За наказом Шеддаля Шрамник приглядав за ним.

Тесса закусила губу, намагаючись стримати зойк.

– До речі, не підкажеш, де я можу знайти Скаженого? – поцікавився Клинок. – Не хотілося б відкладати.

– Послухай, Соже, за що ти мстив йому?

– Ну, Сестричко, це вже тебе не стосується. Це наша особиста справа – його та моя. То де я можу знайти Скаженого?

– Не знаю, – войовниця похитала головою. – Запитай у Кена. Він ховав тіло.

Вона не стала чекати реакції Сога, просто пішла коридором, не розбираючи, куди саме прямує. Потім сіла на сходинки, притулившись до поруччя, аби не заважати людям.

Що ж, значить, того хотіли Боги. А можливо, вона просто втратила всі права на Тогіна. Тесса ж дозволила собі забути про нього, не зробила спроби зрозуміти та прийняти його нового, а знаходила тисячі дрібних хитрощів, аби відкласти зустріч на якомога довше.

Ось, відклала. На найдовший з усіх можливих строк. І куди тепер?

Вона зрозуміла, що необхідно знайти цього хлопчика, котрий був із Тогіном в останні хвилини, розпитати... хоча ще й сама не знала, що ж, власне, питатиме.

Але й вічно сидіти на сходах не вийде.

Пошуки знову привели її до лазарету. На грюкання відчинив той самий лікар, котрий, незважаючи на проблеми з зором, войовницю таки упізнав. Він почав голосно й роздратовано розказувати про елементарну чемність, неповагу до хворих, і зрештою, він не зобов'язаний терпіти...

– Даруйте, – Тесса рішуче перервала нескінченний водограй слів, – мені потрібен Гайхіл.

Лікар замовк і підозріло примружився.

– Ви не помилилися?

– Ні, не помилилася. Мені потрібен син Хранителя Південно-Східної.

– Заходьте, – він пропустив войовницю та зачинив двері. – Що привело вас до хлопчика?

– З ним був Тогін.

– Той "везунчик"? Пам'ятаю... Хоробра людина, дуже любив дітей, хоча по ньому й не скажеш: похмурий, увесь у шрамах.

Провівши войовницю, лікар зупинився біля малих дверцят і постукав:

– Гайхіле, до тебе прийшли.

– Це ви, пане Дулгіне? Заходьте, не зачинено.

– Добридень, Гайхіле. Ця пані знала пана Тогіна.

Хлопчик подивився на неї:

– Ви – Тесса?

– Так, – схвильовано підтвердила Сестра. – Він... він щось казав про мене?

– Я залишу вас удвох, – втрутився лікар. – Справи, знаєте...

– Він щось казав? – повторила питання Тесса.

– Він залишив вам листа.

Войовниця узяла до рук цупкий аркуш, але читати не стала.

– Як це сталося?

Гайхіл посмутнішав.

– Тієї ночі, – сказав він, – тієї ночі, коли пан Шеддаль наказав частині війська піти, ми пішли разом із ними. А там була пастка... – ну, ви, певно, знаєте. І... він врятував мене. А сам помер.

Тесса мовчки кивнула – потрібні слова не відшуковувались.

– Але знаєте, пан Укрін провів Прощання. І з Тогіном – теж. Мені здається, він зараз в Ув-Дайгрейса – Тогін.

Вона знову кивнула і розгорнула листа.

Вірші.

Він раніше ніколи не писав віршів.

"Даруй мені, я твій турбую сон
останнім ритуалом безнадії.

Приречений, я твій турбую сон –
останнього листа пишу тобі я.

Незваний гість, ввійду до тебе в дім,
щоб хоч на мить у пам'яті ожити.
Забутий гість, ввійду до тебе в дім,
благаю: "Спроможися розлюбити!.."

Палають вежі. Полум'я танок
нагадує дві наші – різні – долі.
Благаю: "Не забудь мене..."

Я знов

колись прийду побачитись з тобою".

/зміщення – падає шмаття землі/
– Добридень, Кейосе.

Хлопчина обернувся:

– А-а, це ви...

– Я.

Сог вказав на низенький пагорб свіжої
землі:

– Мабор?

– Так. Мабуть, треба було як усіх, на вогнищі, але Кен сказав, що зробить по-своєму. Я ось думаю: чи потрапить він до Бога Війни, чи ні? Все ж, без Прощання і... ну, взагалі...

– Потрапить, – заспокоїв Сог. – Ти... йди, добре?

Провівши хлопчину поглядом, Клинок опустився на землю поруч із могилою.

Ну, Скажений, ось і побачилися. Не чекав, певно. А-ах, неабиякий вийшов у нас із тобою герць. Мабуть, добре, що так усе скінчилося.

А то довелося б тебе вбити – просто задля збереження таємниці. Хоча, кому вона зараз потрібна, таємниця? Все ж зірвалося.

Не справа це для Вільних Клинків – плекати інтриги, цілити у старегхи або у правителі. Рилом не вийшли. Навіть Укрін, наш байстрюк-Пресвітлий без дару, але з мертвим батьком-Руалніром, навіть він виявився не здатним своєчасно второпати, що до чого.

Сподівалися ослабити військо – не вийшло. Думали "дістати" Талігхіла – не склалося, потрапили в іншу вежу. Гадали допомогти хумінам – виявилось, кишка тонка. Ми, бач, пам'ятаємо, що таке "честь" та "обов'язок". Хто б міг подумати!

А-ах, Скажений, не втрапив би ти тоді до рудників... Але ж – втрапив. І з плану нашого – випав. А зайві язики нам ні до чого. Вбив би я тебе, так чи інакше.

Кістлявий встав, обтрусився і попрямував до шатра Армахога. Незабаром нарада.

/зміщення – недбале плетиво останнього ієрогліфа/

– Куди ти тепер, коли все скінчилося? – запитав після наради Кен. – Залишишся при дворі? Звичайно, це не моя справа, але стати дружиною правителя...

– Про що ти кажеш, – відмахнулася Тесса.

– Я бачив, як він на тебе дивився. І до того ж...

– Забудь. Навіть якщо... – вона зітхнула. – Забудь. Ця посада не для мене. Та й з'явилися деякі справи.

– Так?..

– У принципі, я не збиралася заводити дітей так рано, але все вирішилося само собою. Доведеться зайнятися вихованням одного хлопчика.

– За власною ініціативою? – здивувався Кен. – Замість Братства?

– Ти ж теж ідеш із Клинків, – зауважила вона. – А щодо ініціативи... – розумієш, його, у певному значенні, залишив мені Тогін. Та й Шеддаль просив доглянути. Кошти є, батько був людиною заможною. Але я не через гроші.

– "Шеддаль просив доглянути", – похитав головою Кен. – Увесь час забуваю, що ти на короткій нозі з сильними світу цього. Добре, гадаю, з тебе вийде непогана вихователька. І мати.

– Дякую. А ти – куди?

– В принципі, Дімиця казала щось про партнерство. Ділове, звісно. Та й за Кейосом варто було б приглянути. А можна податися до Хуміндару. Там, я гадаю, найближчим часом виявиться недостатність міцних чоловіків, котрі вміють вправлятися зі зброєю.

– ...Та й на могилу матері слід з'їздити, – додав він.

– Не все так погано, Брате. Зрештою, ми живі.

– Не все так погано, Сестро, – погодився Кен.

ДЕНЬ ВІСІМНАДЦЯТИЙ

– Ось, власне, і все, – підсумував пан Мугід. – Південні вежі так і не відремонтували. З часом їх розтягли на камені ятру. Мабуть, легенди правдиві і Коронований так чи інакше підтримував вежі своєю присутністю. Або – не тільки присутністю... Північно-Східна з часом теж розвалилася – після підписання ан-тегу Кріна втратила стратегічне значення, і ремонтом ніхто не займався. А Північно-Західна збереглася, хоча й зазнавала потім неодноразової переробки. Заклали цеглинами прохід у неіснуючу Південно-Західну, балконні отвори. – Старий хмикнув: якийсь заповзятливий ділок поцупив товкачики дзвонів. І так далі...

– А що сталося із Гайхілом, Тессою та іншими? – запитала пані Валхір.

– Що сталося? – здивувався Мугід. – Життя. Як вони його прожили – інше питання. Про Пресвітлого Талігхіла ви можете дізнатися з історичних хронік та й про багатьох інших – також. Решта... як завжди: радощів та скорботи приблизно навпіл. А ви, напевне, чекали неодмінно яки-

хось пригод, битв та інтриг? – оповідач усміхнувся. – По суті, так було. Тим, хто залишився при дворі, вистачило й інтриг, і битв, а, наприклад, на долю Вільних Клинків випало достатньо того, що ви б назвали пригодами. Але про це я не розповідатиму. По-перше, бо це не стосується Кріни, а по-друге, тому що у кожної історії має бути кінець. Знаєте, тут ситуація схожа на споживання їжі: треба з'їсти стільки, скільки вимагає організм. Звичайно, якщо страва смачна, хочеться поїсти ще. Але тоді замість задоволення від їжі приходить перенасичення. Так і з оповіддю – головне вчасно зупинитись.

– Отже, панове, – закінчив він, підводячись, – дякую за увагу. Запрошую всіх за годину до Великої зали – дирекція готелю "Остання вежа" влаштовує прощальну вечерю. А завтра вранці приїде автобус.

Пани сприймачі залишали кімнатку. Я навмисне затримався. Пан Мугід обіцяв мені розмову.

– Сподіваюся, молодий чоловіче, ви надасте мені, так би мовити, право бути першим, – пожартував пан Чраген.

Я знизав плечима:

– Як вам завгодно.

– Ми поговоримо після вечері, – пообіцяв мені Мугід.

Я кивнув і залишив їх.

...Якось сама по собі втихомирилася та напружена атмосфера, що панувала у готелі майже із самого початку оповідей. Чи на нас подіяло те, що вхід тепер вільний, чи завершення сеансів, – але за вечерею ми жваво та привітно розмовляли, ділились враженнями. Незворушний зазвичай пан Мугід кілька разів усміхнувся і намагався жартувати – і йому вдавалося.

Після вечері довго не хотіли розходитися, але зрештою навіть Данкен визнав, що, мабуть, досить пізно. Разом із паном Шальганом вони пішли, голосно обговорюючи роль, котру зіграла в історії Ашедгуну, захоплена в Кріні катапульта.

Нарешті я залишився сам. Замислено розглядаючи танок вогняних відблисків на якомусь гобелені, чекав.

Пан Мугід зайшов нечутно. Він перетнув залу і сів навпроти.

– Що ж, розпочнемо?

Я кивнув.

– Над чим ви розмірковуєте, пане Нулкере?

– Намагаюся підшукати першу фразу для нашої розмови, але всі видаються надто банальними. Похвалити вас за майстерне володіння металевими ножами? Запитати, чому не продовжили тих нотаток? Чи – чому дозволили дізнатися про те, про що я дізнався?

– На це якраз ви мали право, – зауважив він. – Оскільки я майже з самого початку ви-

рішив використовувати – і використовував вас – у власних інтересах.

– От, зрозумів! – недоладно виголосив я. – От що не дає мені спокою. Як вам вдалося змінити обличчя? У оповідях ви – безволосий, а зараз...

Ув-Дайгрейс усміхнувся:

– Це не велика дивина. На таке нині здатен кожен, хто має трохи грошень. Парик, пластичні операції тощо. Хоча я користувався іншими засобами.

– А що Чраген, він також здогадався?

– Уявіть, так. І пообіцяв від імені всіх суурів не чіпати оповідачів.

Я хмикнув:

– Цікаво, як він це собі уявляє?

– Повірте, є різні шляхи, – вимовив Бог Війни. – Зрештою, зараз ми не такі вже й могутні, якими були колись.

– Але ж можете оповідати.

– Можемо. Навіть іноді – як у вашому випадку – неочікувано пробуджуємо у сприймачів те, чого вже давно позбавлені всі люди.

– Робите нас на добу феноменоносіями.

– Звучить не зовсім правильно. Це ви стаєте, а не ми робимо. Оскільки, повторюю, це відбувається нецілеспрямовано, спонтанно, хоча ми і є причиною таких проявів. Усе залежить від особистої схильності людини і стану оповідача.

– Тобто Бога.

– Тобто одного із Других.

– А я, виходить, виявився найпіддатливішим для вашого впливу?

– Швидше, самим підходящим. Тут мене й охопила спокуса. Я бачив, що є мала, крихітна можливість змінити минуле. Якась частина мене противилася цьому, але принада виявилася занадто сильною. Я відмінив виклик рятівників і почав чекати.

– І змусили мене втекти, – підсумував я.

– Ні, на цей крок ви пішли самотійно. Одначе я вирішив, що ви самі допомагаєте мені цим. Між нами вже існував певний тонкий невидимий зв'язок, тому я знав, де ви знаходитеся. І мені вдалося оповідати просто туди, у тунель.

– А потім?

– А потім ви помінялися з Пресвітлим Талігхілом тілами. Такого я, зізнатися, не очікував. Але це зробило завдання простішим. Пресвітлий повернув ваше тіло у вежу, а я поміняв ваші свідомості місцями. І в цей час зробив спробу переконати його... ну, ви чули.

– Так, але як вам вдалося притостяти самому собі? І забути потім?..

Ув-Дайгрейс похитав головою:

– Повірте, це було нелегко. Але якби ми, Другі, не мали можливості свідомо викидати з пам'яті дещо з подій, котрі відбулися з нами, ми б, напевне, збожеволіли, – даруйте за

каламбур. Отже, я просто наказав собі забути про цей епізод. Знав, що так треба. Інакше протиріччя просто розірвали б цю реальність.

До речі, про реальність. Ви не перший – та вам це, мабуть, відомо – хто намагається через оповіді роздобути правила та суть махтасу. Ця фірма з виробництва іграшок... – він похитав головою. – Я заважав засланим нею людям різними засобами. Повірте, хоч я й значно слабший, ніж був колись, мені вистачає сил на подібні дрібниці. Але вам, Нулке-ре, я скажу правду. Зрештою, ви знаєте досить багато, аби приховувати від вас такі незначні подробиці, – він посміхнувся. – Махтас – не просто гра, в котру слід грати Богам і не слід – людям. Коли в махтас грають такі могутні створіння, як Другі, вони несвідомо (чи свідомо) впливають на реальність. Чи – створюють нову, ігрову. Це дуже небезпечно. І скажу вам, приблизно ті самі результати можна отримати, якщо залучити до гри велику кількість людей. Ви ж пам'ятаєте мої нотатки? Люди також здатні змінювати реальність, тільки для цього їм необхідні спільні зусилля. Тепер зрозуміло, чому я кожен раз ставав не заваді вашим колегам?

Я скривився:

– Зрозуміло.

– Ходімо, – Ув-Дайгрейс підвівся, я теж, ще не знаючи, куди він збирається мене вести.

Ми залишили Велику залу і спустилися на перший поверх, де Бог Війни відкинув знайомий гобелен та відчинив двері:

– Заходьте.

Всередині, певна річ, було темно, тому я завмер на порозі:

– Уб'єте мене і залишите тут тіло?

Мабуть, у моєму голосі прозвучала не лише іронія, та Ув-Дайгрейс зробив вигляд, наче не помітив цього.

– Ідея, загалом, непогана. Шкода, що ви раніше мені не підказали. Тепер у мене дещо інші плани.

Він залишив двері відчиненими, аби світло електричних смолоскипів проникало до зали, де ми перебували. Тепер Бог Війни прямував до дверей із перехрещеними мечем та блискавицею.

– Сміливіше, – підбадьорив він мене. – Чи хочете змусити старого тягти ваше мертве тіло аж у самісінький коридор?

Я вклонився з усією можливою галантністю:

– Даруйте. Вже йду.

Варто було мені наблизитися, Ув-Дайгрейс прочинив двері та відійшов убік, даючи мені можливість стати поруч.

– Чого ми чекаємо?

– Зараз, – пообіцяв він. – Потерпіть трішки.

Я подивився на нього, але змовчав. Дивно: лише зараз я усвідомив, що неподалік, про-

стягни руку – доторкнешся, стоїть справжній-сінський Бог, котрий колись, давно-давно, заснував династію Пресвітлих, вирішував долі світу... та й нині, власне, впливає на ці долі. І як же, мабуть, боляче йому залишатися простим оповідачем після всього, що трапилось!

Ув-Дайгрейс хитнув головою:

– Не треба. Жалість – скарб жебраків. А я не такий, навіть якщо і здаюся на перший погляд нещасним та всіма забутим. Повірте на слово.

– Утім, – додав він, – вірити на слово, навіть Богам, ви, люди, не схильні. Ось вам доказ.

Ув-Дайгрейс дещо театральню здійснював догори руки... але я не звинувачував би його за це.

В кінці коридора щось заворушилося. Воно поступово наближалось до нас, і я з жахом зрозумів: це мій старий знайомий.

Нечітка біляста постать.

Я трохи відсунувся назад, але Бог Війни поклав руку мені на плече:

– Не бійтеся. Ви вже зрозуміли, хто це. Він прийшов, аби попрощатися. І, до речі, не один.

Лише зараз я помітив, що слідом за першою постаттю до нас наближаються інші. Їх багато, дуже багато.

Постаті пливли у повітрі, то підіймаючись до стелі, то спускаючись до підлоги, а то й зависаючи десь посередині. Це було вражаюче

видовище – мабуть, найгарніше з усього, що я будь-коли бачив. Чому? Та, певно, тому, що кожне з них, із цих примарних створінь, випромінювало спокій та привітність як до своїх товаришів, так і до нас із Богом Війни. Та вони й самі здавалися наполовину Богами, мудрими та всезнаючими, – *котрі всіх люблять, все та всіх простили!*

– Але... невже вони обмежені лише коридором? – запитав я в Ув-Дайгрейса з прикрістю.

– Звичайно, ні, – він невідривно дивився на них, – звичайно, ні. Просто там, далі, є прохід у інший світ, у інші... краї. Ви майже дісталися туди тієї ночі.

– Вам пощастило, – додав Бог Війни.

Утім, це я вже розумів і сам.

– Мабуть, я трохи поквапився – чи не так?

– Мабуть, так. ...Тепер ви впевнилися, що я не такий вже самотній та нещасний?

Мабуть, я ладен був з ним посперечатися. Коли вас так настійливо у чомусь переконують... Але, я просто кивнув. Зрештою, по своєму він був правий.

ВІДЇЗД

Яскраво-жовтий гуркотливий автобус, випускаючи сизі клуби диму, зупинився перед готелем. Заглушивши двигун, він різко просигналізував.

Стиха перемовляючись, ми почали спускатися сходами на перший поверх, де на нас чекав пан Мугід, оповідач "Останньої вежі" (за сумісництвом – її власник, хоча про це, певно, мало хто підозрював).

– Отже, панове, – урочисто мовив він, коли всі зібралися, – від імені дирекції я прощаюся з вами. Зізнатися, мені було приємно оповідати для вас.

Напевне, ми ніколи більше не побачимося – у вас свої шляхи, інші краї очікують на вашу появу. Але сподіваюся, мої оповіді принесуть вам користь. А навіть якщо і ні, коли ви лише отримали задоволення – що з того? Це теж важливо, панове.

Прощайте, сприймачі, – він усміхнувся та виправив себе, – ті, хто сприйняли. Ідіть. Із миром.

Притримуючи спортивну сумку, котра частково змінила вміст (замість диктофона та замальовок там лежав старовинний фоліант "Феномен Пресвітлих"), я слідом за рештою подався униз, до автобуса.

Наздогнавши пана Чрагена, всміхнувся йому:

– Послухайте, ваша пропозиція щодо роботи ще має силу?

– Так, – сказав він, запитально дивлячись на мене.

– Чудово. Найближчим часом звернуся до вас.

Я гречно вклонився та наздогнав Карну.

– Звідки це? – здивувалася вона.

– Сумка? Повернув один спільний знайомий. До речі, передавав тобі вітання – щоправда, давньоашедгунською.

Решту шляху ми здолали мовчки. Я був певен, що Ув-Дайгрейс стоїть зараз на майданчику і проводить нас поглядом, але обертатися не став: він міг образитися.

"Благаю: "Не забудь мене..."

26. 01. – 21. 07. 98 р., Київ

*Свої зауваження та думки про книгу
Ви можете залишити в Інтернеті
на сайті автора
за адресою:
<http://puziy.faust.net.ua/>*

Літературно-художнє видання

Володимир АРСЕНВ

ПРАВИЛА

ГРИ

Частина друга

Відповідальна за випуск *Н. Кудринецька*

Верстка *К. Павлюков*

Підписано до друку 09.02.2004. Формат 70x90/32.

Умовн. друк. арк. 8,15 Обл. вид. арк. 6,48

Гарнітура SchoolBook. Друк офсетний.

Наклад 2 000 прим. Зам. № 1010

Надруковано у ТОВ «Фактор-Друк»,

м. Харків, вул. Саратовська, 51.

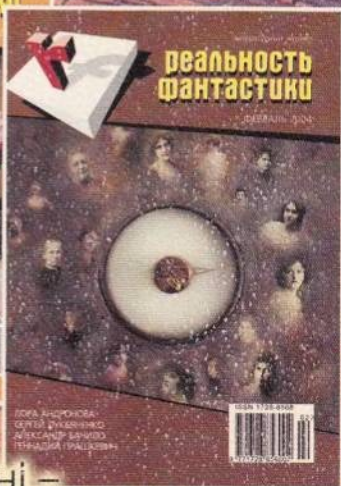
Тел.: (0572)175-185.

ТОВ «Джерела М», 04071, м. Київ, а/с 110.

Телефон для оптових покупців: (044) 467-50-24

**ЗЕЛЕНИЙ
ПЕС**

Вперше в Україні –
щомісячний
літературно-художній
журнал
«Реальность фантастики»

Передплатний індекс 08219

ISBN 966-7831-56-6

9 789667 831561

e-mail: irakly@rf.com.ua